

નવતત્ત્વ અંગે પ્રશ્નોત્તરી

મુનિ શ્રી નરવાહનવિજયજી

જીવાહ્નિવા પુણ્નં, પાવહ્નસવ સંવસો ય નિન્જરણા ।

બન્ધો મુક્ત્ત્વો ય તદા, નવતત્ત્વા હું તિ નયત્ત્વા ॥૧॥

ભાવાર્થ :- જીવ-અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા બંધ તથા મોક્ષ આ નવતત્ત્વો જાણવા યોગ્ય છે.

પ્ર.૧ તત્ત્વ કોને કહેવાય ?

ઉ.૧ ચૌદ રાજલોક રૂપ જગતમાં રહેલા સઘળા પદાર્થો, જેમકે જીવ-અજીવ પુદ્ગલ વગેરે છે, તે પદાર્થોને તત્ત્વ કહેવાય છે.

પ્ર.૨ તત્ત્વો કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨ તત્ત્વો નવ પ્રકારનાં છે, તે આ પ્રમાણે - (૧) જીવ તત્ત્વ, (૨) અજીવ તત્ત્વ, (૩) પુણ્ય તત્ત્વ, (૪) પાપ તત્ત્વ, (૫) આશ્રવ તત્ત્વ, (૬) સંવર તત્ત્વ (૭) બંધ તત્ત્વ (૮) નિર્જરા તત્ત્વ અને (૯) મોક્ષ તત્ત્વ.

પ્ર.૩ જીવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૩ પ્રાણોને ધારણ કરે તે જીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૪ પ્રાણો કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૪ પ્રાણો બે પ્રકારના કહેલા છે. (૧) ભાવ પ્રાણ અને (૨) દ્રવ્ય પ્રાણ.

પ્ર.૫ ભાવ પ્રાણો કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫ ભાવ પ્રાણો આત્માના ગુણ સ્વરૂપ અનંતા પ્રકારના છે, તેમાં મુખ્ય આઠગુણો કહેવાય છે. (૧) અનંત જ્ઞાન (૨) અનંત દર્શન, (૩) અવ્યાબાધ સુખ, (૪) અનંત ચારિત્ર, (૫) અક્ષય સ્થિતિ, (૬) અરૂપીપણું, (૭) અગુરુલઘુપણું અને (૮) અનંત વીર્ય.

પ્ર.૬ દ્રવ્ય પ્રાણો કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ.૬ દ્રવ્ય પ્રાણો દશ પ્રકારના છે.

પ્ર.૭ વ્યવહાર નયને આશ્રયીને જીવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭ વ્યવહાર નયને આશ્રયીને જે શુભ કર્મનો, અશુભ કર્મનો કરનાર (બાંધનાર) હોય, તેના ફળને ભોગવનાર હોય તથા ફળના અનુસારે ચારે ગતિમાં ભ્રમણ કરનાર હોય તથા તાકાત આવે ત્યારે સર્વ કર્મોનો નાશ કરનાર જે જીવ હોય છે, તેને વ્યવહાર નયને આશ્રયીને જીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૮ નિશ્ચય નયને આશ્રયીને જીવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૮ નિશ્ચય નયને આશ્રયીને તો જે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ઇત્યાદિ પોતાના આત્મિક ગુણોનો કરનાર (પ્રગટ કરનાર) હોય, તે ગુણોનો ભોગવટો કરનાર હોય અથવા સુખ-દુઃખ ઇત્યાદિનો અનુભવ કરનાર, જ્ઞાન-દર્શનના ઉપયોગમય ચૈતન્ય યુક્ત જે હોય છે તે જીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૯ જીવતત્ત્વ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯ ચૈતન્ય અથવા ચૈતન્ય યુક્ત જે પદાર્થો જગતમાં રહેલા છે, તે જીવતત્ત્વ રૂપે કહેવાય છે.

પ્ર.૧૦ અજીવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૦ ચૈતન્ય લક્ષણથી રહિત અર્થાત્ ચેતના રહિત જેટલી વસ્તુઓ જગતમાં રહેલી છે, તે અજીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૧ પુણ્ય કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૧ શુભ કર્મના ઉદયથી જે જે અનુકૂળ સામગ્રીઓ મળે છે, તેમાં જે અનુકૂળતા પેદા થાય છે, તે પુણ્ય કહેવાય છે.

પ્ર.૧૨ પાપકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૨ અશુભ કર્મના ઉદયથી જીવને જે જે પ્રતિકૂળ સામગ્રીઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પાપતત્ત્વ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૩ પાપના ઉદયથી જીવને શું શું થાય ?

ઉ.૧૩ પાપના ઉદયથી જીવને દુઃખ ઉપર પરમ ઉદ્દેગ પેદા થાય છે, છતાં ઘણું દુઃખ ભોગવવું પડે છે અને તેના કારણે આત્મા પાછો અશુભ કર્મોના બંધનથી મલિન થાય અને અંતે નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં અતિ ભયંકર દુઃખ ભોગવવા માટે આત્માને લઈ જાય છે.

પ્ર.૧૪ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૪ ભૂતકાળમાં ઉપાર્જન કરેલા શુભકર્મોના કારણે આ ભવમાં અનુકૂળ સામગ્રીઓ પ્રાપ્ત થાય અને અહીંયા એવા જ શુભ કાર્યો કરે તેના કારણે અનુકૂળ સામગ્રીઓ આગળ પણ પ્રાપ્ત થાય, તે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કહેવાય.

પ્ર.૧૫/૧ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કયા જીવો ઉપાર્જન કરે ?

ઉ.૧૫/૧ જે જીવો ચર્માવર્તકાળમાં આવેલા હોય, નિઃસ્વાર્થભાવે વડીલોની સેવા-ભક્તિ કરે તથા ધર્મની નાનામાં નાની કોઈપણ ક્રિયા આત્મિક ગુણ પેદા કરવા માટે કરે તે જીવો પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે, તથા સકામ નિર્જરા કરનારા જીવો ઉપાર્જન કરે.

પ્ર.૧૫/૨ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનું લક્ષણ શું છે ?

ઉ.૧૫/૨ જે જીવોનું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય હોય છે, તે જીવોને મળેલી સુખની સામગ્રીમાં વીરાગ જીવતો હોય છે, એટલે કે સુખની સઘળી સામગ્રી હેય લાગે અને ધર્મની સામગ્રી ઉપાદેય લાગે તે તેનું લક્ષણ છે.

પ્ર.૧૬ ચરમાવર્ત કાળ કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૬ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં જે જીવોનો સંસાર હવે એક જ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળથી વધારે ન હોય તેને ચરમાવર્ત કાળ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૭ પુણ્યાનુબંધી પાપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૭ જે જીવો પાપના ઉદયથી દુર્ગતિમાં ગયા હોય, મનુષ્યપણામાં અનાર્યદેશ-અનાર્ય જાતિ,

અનાર્યકુળમાં ઉત્પન્ન થતા હોય તથા દેવલોકમાં ખરાબ જાતિના દેવપણાએ ઉત્પન્ન થયા હોય, તેવા જીવોમાં દયાનાં પરિણામો રહ્યા કરે અને સારા ભાવોમાં, સારા વિચારોમાં રહ્યા કરે તે પુણ્યાનુબંધી પાપ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૮/૧ પુણ્યાનુબંધી પાપ કઈ રીતે બંધાય ? તથા તે પાપ કયા કયા પ્રકારના જીવો બાંધે છે ?

ઉ.૧૮/૧ પુણ્યાનુબંધી પાપ અકામ નિર્જરાથી બંધાય છે, તથા ત્યાં સમજાવનાર મલી જાય અને સારી સમજ પેદા થઈ જાય તો સકામ નિર્જરાથી પણ બંધાય છે. આ પુણ્યનો અનુબંધ અભવ્ય જીવો, દુર્ભવ્ય જીવો, ભારેકર્મી ભવી જીવો, દુર્લભ બોધી જીવો બાંધે છે તથા જ જીવો સંસારના સુખની ઇચ્છાથી કોઈપણ નાનામાં નાની ધર્મની ક્રિયા કરે તે બધાય જીવો આ પુણ્યનો અનુબંધ કરે છે.

પ્ર.૧૮/૨ પુણ્યાનુબંધી પાપનું લક્ષણ શું ?

ઉ.૧૮/૨ પાપના ઉદયથી મળેલી દરિદ્રપણા આદિની જે સામગ્રીઓ હોય છે, તેવી સામગ્રીમાં સારા ભાવ રાખે અને સારા પરિણામમાં રહેતા હોય અથવા આલોક અને પરલોકનાં સુખની ઇચ્છાથી પણ સારી રીતે વેઠે ઇત્યાદિ પ્રકારવાળા જીવો હોય છે, તે પુણ્યાનુબંધી પાપવાળા કહેવાય છે.

પ્ર.૧૯ પાપાનુબંધી પુણ્ય કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૯ ભૂતકાળમાં સાચું કાર્ય કરી પુણ્ય ઉપાર્જન કરીને આ ભવમાં મહા ઋદ્ધિવાળા બંગલા-બગીચાવાળા થયા હોય તે સુખમાં એવા લીન બની જાય કે જેના કારણે ભયંકર પાપ બંધાય અને પાપનો અનુબંધ પડે અને ભવિષ્યમાં આવી સામગ્રી દુર્લભ બને. એ રીતે કરે છે, તે પાપાનુબંધી પુણ્ય કહેવાય છે.

પ્ર.૨૦/૧ પાપાનુબંધી પુણ્ય કયા પ્રકારના જીવો બાંધે છે ?

ઉ.૨૦/૧ પાપાનુબંધી પુણ્ય અભવ્ય જીવો, દુર્ભવ્ય જીવો, ભારે કર્મી જીવો, તથા દુર્લભબોધી જીવો કોઈપણ શુભ કાર્ય કરતાં સંસારના આલોક અને પરલોકની ઇચ્છાથી પાપનો અનુબંધ પાડે છે, તેથી તે પાપાનુબંધી પુણ્ય બાંધે છે.

પ્ર.૨૦/૨ પાપાનુબંધી પુણ્યનું લક્ષણ શું છે ?

ઉ.૨૦/૨ ઘર-કુટુંબ પરિવાર, પૈસા, ટકા, ઋદ્ધિ આદિ સુખની સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે સામગ્રી છોડવા જેવી ન લાગે અર્થાત્ મજેથી તેને ભોગવે અને તેમાં લેપાઈ જાય તે તેનું લક્ષણ છે.

પ્ર.૨૧ પાપાનુબંધી પાપ કોને કહેવાય છે ?

પ્ર.૨૧ ભૂતકાળમાં ઘણાં પાપો કરીને અહીંયા ખરાબ જગ્યાએ જન્મેલા હોય છતાં પણ અહીંયા પણ ભયંકર પાપોને કરતો હાય અને પાપનો જ અનુબંધ પાડતો હોય તે પાપાનુબંધી પાપ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૨ પાપાનુબંધી પાપ કયા પ્રકારના જીવો બાંધે ?

ઉ.૨૨ નીચકુળમાં જન્મેલા, દરીદ્રાવસ્થામાં જન્મેલા, માછીમારો, શિકારીઓ વગેરે પાપ કરીને દુર્ગતિમાં જાય તે બધા જીવો મોટે ભાગે પાપાનુબંધી પાપવાળા હોય છે.

પ્ર.૨૩ આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૩ હિંસાદિ અશુભ ક્રિયાઓ દ્વારા તથા અહિંસાદિ શુભ ક્રિયાઓ દ્વારા જે અશુભ અથવા શુભ કર્મોનું આત્મામાં પ્રવેશ થવું તે આશ્રવ કહેવાય છે જેમ સરોવરમાં દ્વાર માર્ગથી વરસાદનું જળ પ્રવેશ કરે છે, એ પ્રમાણે હિંસાદિ દ્વાર માર્ગથી કર્મરૂપી વર્ષાજળ આત્મામાં પ્રવેશ કરે છે. અર્થાત્ આ સર્વ બાજુથી

શ્રવ-આવવું, આત્માની સર્વ બાજુથી કર્મોનું જે આવવું તે આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૪ સંવર કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૪ આશ્રવનો નિરોધ કરવો તેને સંવર કહેવાય છે, એટલે કે આવતા કર્મોનું કારણ જ હિંસાદિ તે આત્માનાં પરિણામ વડે રોકાય તેનું નામ સંવર કહેવાય અર્થાત્ આવતા કર્મોને રોકવા તેને સંવર કહેવાય છે.

પ્ર.૨૫ નિર્જરા કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૫ આત્મામાં આવેલા જે કર્મો છે, તે કર્મોનો નાશ કરવો અર્થાત્ આત્મા ઉપરથી ઓછા ઓછા કર્મ કરતા જવા તે નિર્જરા કહેવાય છે.

પ્ર.૨૬ બંધતત્ત્વ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૨૬ આત્માની સાથે કર્મોનો (કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્ગલનો) જે સંબંધ થવો તેનું નામ બંધતત્ત્વ કહેવાય છે. જેમ પાણી અને દૂધ એકમેક થાય છે, તે રીતે આત્માની સાથે કાર્મણ વર્ગણાનો સંબંધ થવો તે બંધ કહેવાય.

પ્ર.૨૭ મોક્ષ તત્ત્વ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૭ શુભ અથવા અશુભ સઘળા આવતા કર્મોને રોકવા અને જુના જેટલા શુભ અથવા અશુભ કર્મો આત્મા ઉપર રહેલા છે તે બધાનો સંપૂર્ણ નાશ કરવો, તેનું નામ મોક્ષ કહેવાય. આત્માના સઘળા ગુણોનું પ્રગટ થવું તેનું નામ મોક્ષ કહેવાય.

પ્ર.૨૮ દ્રવ્ય જીવ કોને કહેવાય ?

પ્ર.૨૮ જે જીવો દ્રવ્ય પ્રાણોને ધારણ કરતા હોય તે જીવોને દ્રવ્ય જીવ કહેવાય છે, અથવા વિષય કષાયદિ અશુભ પરિણતિવાળો જે આત્મા હોય તે પણ દ્રવ્ય જીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૯ ભાવ જીવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૯ જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રની પરિણતિવાળો જે આત્મા તે ભાવ જીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૦ દ્રવ્ય અજીવ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૩૦ જે અજીવ દ્રવ્યમાં હજી સુધી વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ ઉત્પન્ન ન થયા હોય તોપણ થોડા કાળ પછી ઉત્પન્ન થવાના હોય એવો જે અજીવ પદાર્થ તે દ્રવ્ય અજીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૧ ભાવ-અજીવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૧ પુદ્ગલાદિ જે દ્રવ્ય અજીવ છે તે વર્ણદિ પરિણામથી યુક્ત થાય ત્યારે તે ભાવ અજીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૨ દ્રવ્ય પુણ્ય કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૨ શુભ કર્મો રૂપ જે પુદ્ગલો હોય છે, તે દ્રવ્ય પુણ્ય કહેવાય છે અથવા ઉપયોગ રહિત સારી ક્રિયાઓ કરવી તે પણ દ્રવ્ય પુણ્ય કહેવાય છે.

પ્ર.૩૩ ભાવ પુણ્ય કોને કહેવાય ?

પ્ર.૩૩ શુભ કર્મો રૂપ પુદ્ગલોને બાંધવામાં કારણભૂત જીવનો જે શુભ અધ્યવસાય તે ભાવ પુણ્ય કહેવાય છે અથવા શુભ પરિણામ યુક્ત ધર્મ ક્રિયાઓ કરવી તે પણ ભાવ પુણ્ય કહેવાય છે.

પ્ર.૩૪ દ્રવ્ય પાપ કોને કહેવાય છે ?

પ્ર.૩૪ અશુભ કર્મોનાં પુદ્ગલો જે જુના બંધાયેલા અને નવા બંધાતા તે દ્રવ્ય પાપ કહેવાય છે.

- પ્ર.૩૫ ભાવ પાપ કોને કહેવાય છે ?**
 ઉ.૩૫ દ્રવ્ય પાપ પેદા કરવામાં સહાયભૂત જે જીવનો અશુભ અધ્યવસાય તે ભાવ પાપ કહેવાય છે.
- પ્ર.૩૬ દ્રવ્યાશ્રવ કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૩૬ શુભ અથવા અશુભ બંને પ્રકારનાં કર્મ પુદ્ગલનું ગ્રહણ કરવું તે દ્રવ્યાશ્રવ કહેવાય છે.
- પ્ર.૩૭ ભાવાશ્રવ કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૩૭ શુભ અથવા અશુભ કર્મ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવામાં આત્માનો જે શુભ અથવા અશુભ પરિણામ તે ભાવાશ્રવ કહેવાય છે.
- પ્ર.૩૮ દ્રવ્ય સંવર કોને કહેવાય છે ?**
 ઉ.૩૮ શુભ અથવા અશુભ પુદ્ગલોને ગ્રહણ ન કરવા અર્થાત્ તેનું રોકાણ કરવું અથવા સંવરના પરિણામ રહિત સંવરની ક્રિયાનું અનુષ્ઠાન કરવું તે દ્રવ્ય સંવર કહેવાય છે.
- પ્ર.૩૯ ભાવ સંવર કોને કહેવાય છે ?**
 ઉ.૩૯ શુભાશુભ કર્મને રોકવામાં કારણભૂત જીવનો જે અધ્યવસાય કહેવાય છે અથવા સંવરના પરિણામ યુક્ત સંવરની જે ક્રિયાઓ કરવી તે ભાવ સંવર કહેવાય છે.
- પ્ર.૪૦ દ્રવ્ય નિર્જરા કોને કહેવાય છે ?**
 ઉ.૪૦ શુભાશુભ કર્મ પુદ્ગલોને થોડા થોડા નાશ કરવા તે દ્રવ્ય નિર્જરા કહેવાય છે. સારા પરિણામ રહિતની જે શુભ ક્રિયાઓ તે બધી દ્રવ્ય નિર્જરા કહેવાય.
- પ્ર.૪૧ ભાવ નિર્જરા કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૪૧ શુભાશુભ કર્મનાં પુદ્ગલોને નાશ કરવાનાં હેતુથી જે ક્રિયાઓ કરવામાં આવે તે ભાવ નિર્જરા અથવા કર્મનો નાશ કરવામાં કારણભૂત આત્માનો જે અધ્યવસાય તે ભાવ નિર્જરા કહેવાય છે.
- પ્ર.૪૨ અકામ નિર્જરા કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૪૨ અજ્ઞાન તપસ્વીઓની અજ્ઞાન કષ્ટવાળી જે ક્રિયાઓ તેનાથી થતી જે કર્મની નિર્જરા તે અકામ નિર્જરા કહેવાય છે. જગતના જીવો જ કષ્ટો વેઠે છે તેનાથી જે થોડા ઘણા કર્મો દૂર થાય છે તે અકામ નિર્જરા કહેવાય છે.
- પ્ર.૪૩ સકામ નિર્જરા કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૪૩ આત્મિક ગુણોને પેદા કરવાના હેતુથી નાનામાં નાની જે ધર્મ ક્રિયાઓ કે સારાં અનુષ્ઠાનો કરવામાં આવે તેનાથી જે નિર્જરા થાય તે ભાવ નિર્જરા કહેવાય છે.
- પ્ર.૪૪ દ્રવ્ય બંધ કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૪૪ કાર્મણ વર્ગણના પુદ્ગલોનો આત્માની સાથે સંબંધ થવો તે દ્રવ્ય બંધ કહેવાય છે.
- પ્ર.૪૫ ભાવ બંધ કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૪૫ દ્રવ્ય બંધના કારણરૂપ જે આત્માનો અધ્યવસાય તે ભાવ બંધ કહેવાય છે.
- પ્ર.૪૬ દ્રવ્ય મોક્ષ કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૪૬ સંપૂર્ણ કર્મનો ક્ષય થવો તે દ્રવ્ય મોક્ષ કહેવાય.
- પ્ર.૪૭ ભાવ મોક્ષ કોને કહેવાય ?**
 ઉ.૪૭ સંપૂર્ણ કર્મનો ક્ષય થવામાં કારણરૂપ આત્માનો અધ્યવસાય તે ભાવમોક્ષ કહેવાય છે, જેનાથી સર્વ સંવર ભાવ પેદા થાય છે. આવતા કર્મો સંપૂર્ણ પાછો રોકાઈ જાય છે અને શૈલેસી ભાવ પેદા થાય

છે. મેરૂ પર્વતની માફક આત્માની નિશ્ચલ અવસ્થા તેને ભાવ મોક્ષ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૮ ‘હેય’ શબ્દનો અર્થ શો ?

ઉ.૪૮ હેય એટલે છોડવા લાયક જેટલા પદાર્થો હોય તે બધા હેય કહેવાય છે.

પ્ર.૪૯ ઉપાદેય કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૯ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય જેટલા પદાર્થો છે, તે બધા ઉપાદેય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૦ ‘જ્ઞેય’ શબ્દનો અર્થ શો છે ?

ઉ.૫૦ જાણવા લાયક જેટલા પદાર્થો છે, તે બધાને જ્ઞેય કહે છે.

પ્ર.૫૧ નવતત્ત્વોમાં જ્ઞેય તત્ત્વો કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૧ નવતત્ત્વોમાં બે તત્ત્વો જ્ઞેય છે. (૧) જીવ તત્ત્વ અને (૨) અજીવ તત્ત્વ.

પ્ર.૫૨ નવતત્ત્વોમાં ઉપાદેય તત્ત્વો કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૨ નવતત્ત્વોમાં ત્રણ તત્ત્વો ઉપાદેય છે. (૧) સંવર તત્ત્વ (૨) નિર્જરા તત્ત્વ અને (૩) મોક્ષ તત્ત્વ.

પ્ર.૫૩ નવતત્ત્વોમાં હેય તત્ત્વો કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૩ નવતત્ત્વોમાં ચાર તત્ત્વો હેય છે. (૧) પુણ્ય તત્ત્વ (૨) પાપ તત્ત્વ (૩) બંધ તત્ત્વ અને (૪) આશ્રવ તત્ત્વ.

પ્ર.૫૪ પુણ્ય તત્ત્વ હેય શા માટે ગણાય છે ?

ઉ.૫૪ પુણ્ય તત્ત્વ મોક્ષમાર્ગમાં વિઘ્નરૂપ નથી છતાં પણ તે (વળાવા) ભોમિયા સરખું હોવાથી જેમ એક ગામથી બીજા ગામ જવા માટે ચોરાદિથી રક્ષણના કારણે ભોમિયાની જરૂર પડે છે અને ગામ પહોંચ્યા પછી તેને છોડી દેવાય છે, તે રીતે મોક્ષમાર્ગમાં પહોંચાડવામાં ભોમિયા સરખું પુણ્ય તત્ત્વ હેય તરીકે ગણાય છે.

પ્ર.૫૫ આશ્રવ તત્ત્વ હેય શા માટે છે ?

ઉ.૫૫ આશ્રવ એટલે કર્મોનું આવવું, એટલે આત્મામાં કર્મોનું આવાગમન થવાથી આત્મિક ગુણો પેદા થતા નથી, તે કારણથી તે આત્મિક ગુણોને રોકનાર હોવાથી તે હેય ગણાય છે.

પ્ર.૫૬ સંવર તથા નિર્જરા એ તત્ત્વ ઉપાદેય શા માટે ?

ઉ.૫૬ આવતા કર્મોને રોકાણ કરનાર હોવાથી આત્મિક ગુણ પેદા થતા જાય છે. તેથી સંવર તત્ત્વ ઉપાદેય છે અને જુના આવી ગયેલા કર્મોને કાઢવામાં સહાય કરનાર હોવાથી નિર્જરા તત્ત્વ ઉપાદેય છે.

પ્ર.૫૭ મોક્ષ તત્ત્વ ઉપાદેય શા માટે છે ?

ઉ.૫૭ જીવને શાંતિથી બેસવાની જગ્યા મોક્ષ સિવાય કોઈ ન હોવાથી તે જીવનું ખરું સ્વરૂપ કહેવાય છે અને જીવનું ખરું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું તે મોક્ષ છે, માટે તે ઉપાદેય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૮ નવતત્ત્વના સાત તત્ત્વો કઈ રીતે થાય છે ?

ઉ.૫૮ નવતત્ત્વનાં સાત તત્ત્વો આ પ્રમાણે થાય છે. શુભ કર્મનો આશ્રવ તે પુણ્ય અને અશુભ કર્મનો આશ્રવ તે પાપ તત્ત્વ કહેવાય છે, માટે આશ્રવ તત્ત્વમાં તે બંને તત્ત્વોનો સમાવેશ થાય છે. તે સાત તત્ત્વો આ પ્રમાણે છે. (૧) જીવ તત્ત્વ (૨) અજીવ તત્ત્વ (૩) આશ્રવ તત્ત્વ (૪) બંધ તત્ત્વ (૫) સંવર તત્ત્વ (૬) નિર્જરા તત્ત્વ અને (૭) મોક્ષ તત્ત્વ ગણાય છે.

પ્ર.૫૯ નવતત્ત્વોમાં પાંચ તત્ત્વો કઈ રીતે થાય છે ?

ઉ.૫૯ નવતત્ત્વોમાં પાંચ તત્ત્વો આ પ્રમાણે થાય છે. આશ્રવ તત્ત્વ, પુણ્ય તત્ત્વ તથા પાપ તત્ત્વ. આ ત્રણ તત્ત્વો કર્મરૂપ હોવાથી ત્રણેયનો બંધ તત્ત્વમાં સમાવેશ થાય છે, કારણ કે શુભાશુભ કર્મનો બંધ થતો હોવાથી તેમાં સમાઈ જાય છે અને સંપૂર્ણ નિર્જરા થવાથી મોક્ષ થાય છે, તે કારણથી મોક્ષ તત્ત્વમાં નિર્જરાનો સમાવેશ થવાથી તે તત્ત્વ ઓછું થાય છે, આ કારણથી ચાર તત્ત્વો ઓછા થવાથી પાંચ તત્ત્વો પણ કહી શકાય છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) જીવ તત્ત્વ, (૨) અજીવ તત્ત્વ, (૩) બંધ તત્ત્વ, (૪) સંવર તત્ત્વ અને (૫) મોક્ષ તત્ત્વ.

પ્ર.૬૦ નવતત્ત્વોનો બે તત્ત્વોમાં સમાવેશ કઈ રીતે થાય છે ?

ઉ.૬૦ આશ્રવ, પુણ્ય-પાપ અને બંધ આ ચારેય તત્ત્વો પુદ્ગલ હોવાથી તે ચારેયનો અજીવ તત્ત્વમાં સમાવેશ થાય છે અને સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ ત્રણે તત્ત્વો જીવનાં ગુણો પેદા કરનારા હોવાથી તે ત્રણેયનો જીવ તત્ત્વમાં સમાવેશ થઈ જાય છે તેથી જીવ તત્ત્વ અને અજીવ તત્ત્વ એમ બે તત્ત્વો ગણાય છે.

પ્ર.૬૧ સાત તત્ત્વોમાં હેય-જોય-ઉપાદેય તત્ત્વો કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૬૧ સાત તત્ત્વોમાં બે તત્ત્વો હેય છે. (૧) આશ્રવ તત્ત્વ અને (૨) બંધ તત્ત્વ. સાત તત્ત્વોમાં ત્રણ તત્ત્વો ઉપાદેય છે, (૧) સંવર તત્ત્વ (૨) નિર્જરા તત્ત્વ અને (૩) મોક્ષ તત્ત્વ. સાત તત્ત્વોમાં બે તત્ત્વો જોય છે. (૧) જીવ તત્ત્વ અને (૨) અજીવ તત્ત્વ.

પ્ર.૬૨ પાંચ તત્ત્વોમાં હેય, ઉપાદેય, જોય તત્ત્વો કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૬૨ પાંચ તત્ત્વોમાં બે તત્ત્વો જોય છે. (૧) જીવ તત્ત્વ (૨) અજીવ તત્ત્વ. પાંચ તત્ત્વોમાં બે ઉપાદેય છે. (૧) સંવર તત્ત્વ અને (૨) મોક્ષ તત્ત્વ. પાંચ તત્ત્વોમાં એક તત્ત્વ હેય છે. (૧) બંધ તત્ત્વ.

પ્ર.૬૩ બે તત્ત્વોમાં હેય-જોય-ઉપાદેય તત્ત્વો કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૬૩ બે તત્ત્વોમાં જોય તત્ત્વો બે છે. (૧) જીવ તત્ત્વ અને (૨) અજીવ તત્ત્વ. ઉપાદેય તથા હેય તત્ત્વ એક પણ નથી.

પ્ર.૬૪ નવ તત્ત્વોમાં જીવ તત્ત્વ કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૬૪ નવ તત્ત્વોમાં ચાર તત્ત્વો જીવ તત્ત્વ કહેવાય છે. (૧) જીવતત્ત્વ (૨) સંવર તત્ત્વ (૩) નિર્જરા તત્ત્વ અને (૪) મોક્ષ તત્ત્વ.

પ્ર.૬૫ નવ તત્ત્વોમાં અજીવ તત્ત્વો કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૬૫ નવ તત્ત્વોમાં અજીવ તત્ત્વો પાંચ છે. (૧) અજીવ તત્ત્વ, (૨) પુણ્ય તત્ત્વ, (૩) પાપ તત્ત્વ, (૪) બંધ તત્ત્વ અને (૫) આશ્રવ તત્ત્વ.

પ્ર.૬૬ સાત તત્ત્વોમાં જીવ તત્ત્વો તથા અજીવ તત્ત્વો કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૬૬ સાત તત્ત્વોમાં જીવ તત્ત્વરૂપ ચાર છે. (૧) જીવ તત્ત્વ, (૨) સંવર તત્ત્વ, (૩) નિર્જરા તત્ત્વ અને (૪) મોક્ષ તત્ત્વ. સાત તત્ત્વમાં ત્રણ તત્ત્વ અજીવ તત્ત્વરૂપ છે. અજીવ તત્ત્વ (૨) આશ્રવ તત્ત્વ, (૩) બંધ તત્ત્વ.

પ્ર.૬૭ પાંચ તત્ત્વમાં જીવતત્ત્વ તથા અજીવ તત્ત્વ કેટલાં કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૬૭ પાંચ તત્ત્વમાં જીવ તત્ત્વ ત્રણ છે. (૧) જીવ તત્ત્વ, (૨) સંવર તત્ત્વ, (૩) મોક્ષ તત્ત્વ. પાંચ તત્ત્વમાં અજીવ તત્ત્વ બે છે. (૧) અજીવ તત્ત્વ, (૨) બંધ તત્ત્વ.

પ્ર.૬૮ બે તત્ત્વમાં જીવતત્ત્વ તથા અજીવ તત્ત્વ કેટલા કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૬૮ બે તત્ત્વમાં એક જીવ તત્ત્વ જીવ રૂપ છે અને એક અજીવ તત્ત્વ અજીવ રૂપે છે.

પ્ર.૬૯ નવ તત્ત્વમાં રૂપી તત્ત્વો કેટલાં છે ?

ઉ.૬૯ નવ તત્ત્વમાં પાંચ તત્ત્વો રૂપી છે. (૧) અજીવ તત્ત્વ, (૨) પુણ્ય તત્ત્વ, (૩) પાપ તત્ત્વ, (૪) આશ્રવ તત્ત્વ અને (૫) બંધ તત્ત્વ.

પ્ર.૭૦ નવ તત્ત્વોમાં અરૂપી તત્ત્વો કેટલાં છે ?

ઉ.૭૦ નવ તત્ત્વોમાં અરૂપી તત્ત્વો પાંચ છે. (૧) જીવ તત્ત્વ, (૨) અજીવ તત્ત્વ, (૩) સંવર તત્ત્વ, (૪) નિર્જરા તત્ત્વ અને (૫) મોક્ષ તત્ત્વ.

પ્ર.૭૧ રૂપી તથા અરૂપી કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧ જેમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ આ ચારેય રહેલા છે તે રૂપી કહેવાય છે. જેમાં રૂપાદિ ચાર ન હોય તે અરૂપી કહેવાય છે.

પ્ર.૭૨ અજીવ તત્ત્વ રૂપી-અરૂપી શા માટે ગણાય છે ?

ઉ.૭૨ અજીવ તત્ત્વનાં ઉત્તર ભેદોમાં જે પુદ્ગલ દ્રવ્ય આવશે તે રૂપી છે અને તે સિવાયના દ્રવ્યો આવશે તે અરૂપી છે તે કારણથી બંને ભેદો ગણાય છે.

પ્ર.૭૩ જીવ તત્ત્વ રૂપી કે અરૂપી ?

ઉ.૭૩ સંસારી જીવોની અપેક્ષાએ કર્મનાં સંગવાળો જીવ હોવાથી રૂપીમાં ગણાય છે. કર્મનો નાશ થઈ જવાથી જીવનું પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ થતું હોવાથી જીવ પોતે અરૂપી છે, તે અપેક્ષાએ અહીંયા રૂપીમાં ગણેલ છે.

પ્ર.૭૪ જીવ તત્ત્વ હેય-જોય ઉપાદેયમાંથી નવ-સાત-પાંચ અને બે તત્ત્વોમાંથી તથા જીવ-અજીવ ભેદમાંથી, રૂપી અરૂપી ભેદમાંથી કયા કયા ભેદવાળા છે ?

ઉ.૭૪ જીવ તત્ત્વ જોય છે, હેય-ઉપાદેય નથી. જીવ તત્ત્વ નવ-પાંચ-સાત અને બે એમ દરેક તત્ત્વોના ભેદમાં આવે છે. જીવ તત્ત્વ જીવ રૂપે છે અને જીવ તત્ત્વ અરૂપી છે.

પ્ર.૭૫ અજીવ તત્ત્વ હેય, જોય, ઉપાદેયમાંથી નવ-પાંચ-સાત અને બે તત્ત્વોમાંથી તથા જીવ અજીવમાંથી અને રૂપી અરૂપીમાંથી કયા કયા ભેદમાં છે ?

ઉ.૭૫ અજીવ તત્ત્વ જોય છે. બધા ભેદવાળા તત્ત્વોમાં છે. અજીવ તત્ત્વ અજીવ છે, અને રૂપી અરૂપી બંને છે.

પ્ર.૭૬ પુણ્યતત્ત્વ જોય-હેય-ઉપાદેય, નવ-પાંચ-સાત-બે-રૂપી-અરૂપી-જીવ-અજીવમાંથી કયા કયા તત્ત્વમાં ગણાય છે ?

ઉ.૭૬ પુણ્ય તત્ત્વ હેય છે, રૂપી છે, અજીવ છે અને નવ તત્ત્વમાં આવે છે.

પ્ર.૭૭ પાપ તત્ત્વ હેય-જોય-ઉપાદેય-નવ-પાંચ, સાત બે ભેદમાંથી રૂપી-અરૂપી જીવ-અજીવ ભેદોમાંથી કયા ભેદમાં ગણાય છે ?

ઉ.૭૭ પાપ તત્ત્વ હેય છે. નવ તત્ત્વના ભેદમાં છે, અજીવ છે અને અરૂપી છે.

પ્ર.૭૮ આશ્રવ તત્ત્વ હેય-જોય-ઉપાદેય, નવ-સાત પાંચ અને બે ભેદમાંથી રૂપી-અરૂપી ભેદમાંથી જીવ-અજીવમાંથી કયા ભેદમાં ગણાય છે ?

ઉ.૭૮ આશ્રવ તત્ત્વ હેય છે. નવ અને સાત ભેદોમાં ગણાય છે. રૂપી છે તથા અજીવ સ્વરૂપે છે.

પ્ર.૭૯ સંવરતત્ત્વ હેય-જોય-ઉપાદેયમાંથી, નવ-સાત-પાંચ બે તત્ત્વોમાંથી, રૂપી-અરૂપી-જીવ-અજીવમાંથી કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૭૯ સંવર તત્ત્વ ઉપાદેય છે. નવ-સાત-પાંચ ભેદોના તત્ત્વોમાં આવે છે, સંવર તત્ત્વ જીવ રૂપે છે અને અરૂપી છે.

પ્ર.૮૦ નિર્જરા તત્ત્વ હેય-જોય-ઉપાદેયમાંથી નવ-સાત-પાંચ અને બે તત્ત્વોમાંથી રૂપી-અરૂપી જીવ-અજીવમાંથી કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૮૦ નિર્જરા તત્ત્વ ઉપાદેય છે, અરૂપી છે, જીવ છે, નવ અને સાત તત્ત્વોના ભેદોમાં આવે છે.

પ્ર.૮૧ બંધ તત્ત્વ હેય-જોય-ઉપાદેયમાંથી નવ-સાત-પાંચ અને બે તત્ત્વોમાંથી, રૂપી-અરૂપી જીવ-અજીવમાંથી કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૮૧ બંધ તત્ત્વ હેય છે, બંધ તત્ત્વ નવ-પાંચ-સાત ભેદોમાં ગણાય છે. અજીવ છે. રૂપી છે.

પ્ર.૮૨ મોક્ષ તત્ત્વ હેય-જોય ઉપાદેયમાંથી, નવ-પાંચ સાત બે ભેદોના પ્રકારોમાંથી રૂપી-અરૂપી, જીવ-અજીવ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં આવે છે ?

ઉ.૮૨ મોક્ષ તત્ત્વ ઉપાદેય છે, મોક્ષ તત્ત્વ, નવ-સાત-પાંચ ભેદોના પ્રકારોમાં આવે છે, મોક્ષ-તત્ત્વ જીવ સ્વરૂપે છે, માટે જીવમાં છે. મોક્ષ તત્ત્વ અરૂપી છે.

ચઠ્ઠસ ચઠ્ઠસ બાયા-લીસા, બાસીઅ હુંતિ બાયાલા ।

સત્તાવન્નં બારસ, ચઠ નવ ભેયા કમેણેસિ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ :- ૧૪-૧૪-૪૨-૮૨-૪૨-૫૭-૧૨-૪ તથા ૯ એમ અનુક્રમે નવતત્ત્વના ભેદો થાય છે.

પ્ર.૮૩ જીવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો કેટલા કહ્યા છે ?

ઉ.૮૩ જીવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો ૧૪ કહ્યા છે.

પ્ર.૮૪ અજીવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો કેટલા કહ્યા છે ?

ઉ.૮૪ અજીવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો ૧૪ કહ્યા છે.

પ્ર.૮૫ પુણ્ય તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો કેટલા કહ્યા છે ?

ઉ.૮૫ પુણ્ય તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો બેતાલીસ (૪૨) કહ્યા છે.

પ્ર.૮૬ પાપ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો કેટલા કહ્યા છે ?

ઉ.૮૬ પાપ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો બ્યાસી (૮૨) કહ્યા છે.

પ્ર.૮૭ આશ્રવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો કેટલા કહ્યા છે ?

ઉ.૮૭ આશ્રવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો બેતાલીશ (૪૨) કહ્યા છે.

પ્ર.૮૮ સંવર તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો કેટલા કહ્યા છે ?

ઉ.૮૮ સંવર તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો સત્તાવન (૫૭) કહ્યા છે.

પ્ર.૮૯ નિર્જરા તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો કેટલા કહ્યા છે ?

ઉ.૮૯ નિર્જરા તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો બાર (૧૨) કહ્યા છે.

પ્ર.૯૦ બંધ તત્ત્વના કેટલા ભેદો કહ્યા છે ?

ઉ.૯૦ બંધ તત્ત્વના ચાર (૪) ભેદો કહ્યા છે.

પ્ર.૯૧ મોક્ષ તત્ત્વના કેટલા ભેદો કહ્યા છે ?

ઉ.૯૧ મોક્ષ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો નવ (૯) કહ્યા છે.

પ્ર.૯૨ નવે તત્ત્વોના ઉત્તર ભેદો કેટલા થાય છે ?

ઉ.૯૨ નવે તત્ત્વોના ઉત્તર ભેદો ૨૭ થાય છે. તે આ પ્રમાણે. જીવ-૧૪, અજીવ-૧૪, પુણ્યના-૪૨,

પાપ-૮૨, આશ્રવ-૪૨, સંવર-૫૭, નિર્જરા-૧૨, બંધ-૪ અને મોક્ષના ૯ સર્વ મળી ૨૭૬ ઉત્તર ભેદો થાય છે.

પ્ર.૯૩ નવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો ૨૭૬ છે, તેમાં હેયના ભેદો કેટલા છે ?

ઉ.૯૩ નવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો ૨૭૬માં એકસોને સીતેર (૧૭૦) ભેદ હેયના થાય છે. પુણ્ય તત્ત્વના ૪૨ ભેદ, પાપ તત્ત્વના ૮૨ ભેદ, આશ્રવ તત્ત્વના ૪૨ ભેદ તથા બંધ તત્ત્વના-૪ ભેદ એમ કુલ ૧૭૦ ભેદ હેયના થાય છે.

પ્ર.૯૪ નવ તત્ત્વના ઉત્તર ભેદો ૨૭૬ છે, તેમાં ઉપાદેયના કેટલા ભેદો થાય છે ?

ઉ.૯૪ નવ તત્ત્વના ૨૭૬ ભેદોમાં ઉપાદેયના-૭૮ ભેદો છે. સંવર તત્ત્વના-૫૭, નિર્જરા તત્ત્વના-૧૨, મોક્ષ તત્ત્વના ૯ ભેદ, કુલ ઉપાદેયના-૭૮ ભેદ થાય છે.

પ્ર.૯૫ નવ તત્ત્વના ૨૭૬ ભેદોમાં જ્ઞેય તત્ત્વોના કેટલા ભેદો થાય છે ?

ઉ.૯૫ નવ તત્ત્વના ૨૭૬ ભેદોમાં ૨૮ તત્ત્વો જ્ઞેય તત્ત્વના થાય છે. જીવ તત્ત્વના-૧૪ તથા અજીવ તત્ત્વના-૧૪ ભેદ મળી કુલ જ્ઞેયના ૨૮ થાય છે.

પ્ર.૯૬ નવ તત્ત્વના ૨૭૬ ભેદોમાં જીવના ભેદો કેટલા થાય છે ?

ઉ.૯૬ નવ તત્ત્વના ૨૭૬ ભેદોમાં જીવના ૯૨ ભેદો થાય છે, તે આ પ્રમાણે-જીવતત્ત્વના ૧૪ ભેદ જીવ રૂપ છે, સંવર તત્ત્વના ૫૭ ભેદ જીવરૂપ છે. નિર્જરા તત્ત્વનાં ૧૨ ભેદ જીવરૂપ છે, મોક્ષ તત્ત્વના ૯ ભેદ જીવરૂપ છે, કુલ જીવરૂપ ભેદો ૯૨ થાય છે.

પ્ર.૯૭ નવ તત્ત્વના ૨૭૬ ભેદોમાં અજીવરૂપ કેટલા ભેદો થાય છે ? અને કયા કયા ?

ઉ.૯૭ નવ તત્ત્વના ૨૭૬ ભેદોમાં ૧૮૪ ભેદો અજીવ રૂપ છે, તે આ પ્રમાણે-અજીવ તત્ત્વના ૧૪, પુણ્યતત્ત્વના ૪૨ ભેદ, પાપ તત્ત્વના ૮૨ ભેદ આશ્રવ તત્ત્વના ૪૨ ભેદ, બંધ તત્ત્વના ૪ ભેદ, એમ કુલ અજીવ રૂપ ૧૮૪ ભેદો છે.

પ્ર.૯૮ નવ તત્ત્વના ૨૭૬ ભેદોમાં અરૂપીના કેટલા ભેદો થાય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૯૮ અરૂપીના ૧૦૨ ભેદો થાય છે. જીવ તત્ત્વના ૧૪, અજીવતત્ત્વના ૧૦, સંવર તત્ત્વના ૫૭, નિર્જરા તત્ત્વના ૧૨ ભેદો, મોક્ષ તત્ત્વના ૯ ભેદો એમ કુલ અરૂપી ૧૦૨ ભેદો થાય છે.

પ્ર.૯૯ ૨૭૬ ભેદોમાં રૂપીના કેટલા ભેદો થાય છે ? અને કયા કયા ?

ઉ.૯૯ ૨૭૬ ભેદોમાં રૂપીના ૧૭૪ ભેદો થાય છે, તે આ પ્રમાણે-અજીવતત્ત્વના-૪, પુણ્ય તત્ત્વના ૪૨, પાપ તત્ત્વના ૮૨, આશ્રવ તત્ત્વના ૪૨, બંધ તત્ત્વના ૪, એમ કુલ ૧૭૪ રૂપીના ભેદો થાય છે.

પ્ર.૧૦૦ જીવરૂપ જે ૯૨ ભેદો છે, તેમાં હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયના કેટલા કેટલા ભેદો છે ?

ઉ.૧૦૦ જીવના ૯૨ ભેદો છે, તેમાં જ્ઞેય તત્ત્વના ૧૪ ભેદો છે. હેયનો એક પણ ભેદ નથી તથા ઉપાદેયના ૭૮ ભેદો છે.

પ્ર.૧૦૧ જીવનાં ૯૨ ભેદો છે, તેમાં રૂપી-અરૂપીના કેટલા ભેદો થાય છે ?

ઉ.૧૦૧ જીવના ૯૨ ભેદોમાં રૂપીનો એક પણ ભેદ હોતો નથી અને અરૂપીના ૯૨ ભેદો થાય છે.

પ્ર.૧૦૨ અજીવના ૧૮૪ ભેદો છે, તેમાં હેય-જ્ઞેય-ઉપાદેયના કેટલા ભેદો થાય છે ?

ઉ.૧૦૨ અજીવના ૧૮૪ ભેદોમાં જ્ઞેયના ૧૪, અજીવ તત્ત્વમાં ઉપાદેયનો એક પણ ભેદ હોતો નથી. હેયનાં પુણ્ય તત્ત્વ, પાપ તત્ત્વ અને આશ્રવ તત્ત્વના થઈને તથા બંધ તત્ત્વના એમ કુલ ૧૭૦ ભેદો થાય.

પ્ર.૧૦૩ અજીવના ૧૮૪ ભેદોમાં રૂપી તથા અરૂપી કેટલા કેટલા છે ?

ઉ.૧૦૩ અજીવના ૧૮૪ ભેદોમાં અજીવ તત્ત્વના ૧૦ ભેદો અરૂપીના છે, બાકીના ૧૭૪ ભેદો રૂપી

થાય છે. અજીવતત્ત્વના ૪, પુણ્ય-પાપ-આશ્રવ તથા બંધ તત્ત્વના ૧૭૦ એમ કુલ ૧૭૪ થાય છે.

પ્ર.૧૦૪ રૂપીના ૧૭૪ ભેદોમાં જીવ-અજીવના કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૦૪ રૂપીના ૧૭૪ ભેદોમાં જીવનો એક પણ ભેદ હોતો નથી, બધા અજીવના ૧૪ હોય છે.

પ્ર.૧૦૫ રૂપીના ૧૭૪ ભેદોમાં હેય-જોય તથા ઉપાદેયના કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૦૫ રૂપીના ૧૭૪ ભેદોમાં જોયના ૪ ભેદો અજીવતત્ત્વના હોય છે, ઉપાદેયનો એક પણ ભેદ હોતો નથી, હેયના ૧૭૦ ભેદ હોય છે.

પ્ર.૧૦૬ અરૂપીના ૧૦૨ ભેદોમાં જીવ-અજીવના કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૦૬ અરૂપીના ૧૦૨ ભેદોમાં જીવના ૯૨ ભેદો હોય છે. અજીવ તત્ત્વના ૪ છોડીને અજીવના ૧૦ ભેદો અરૂપીમાં હોય છે.

પ્ર.૧૦૭ અરૂપીના ૧૦૨ ભેદોમાં હેય-જોય અને ઉપાદેયના કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૦૭ અરૂપીના ૧૦૨ ભેદોમાં જોયના ૬૨ ભેદો અજીવ તત્ત્વના હોય છે. હેયનો એક પણ ભેદ હોતો નથી. ઉપાદેયના ૯૨ ભેદો અરૂપીના હોય છે.

પ્ર.૧૦૮ હેયના ૧૭૦ ભેદોમાં જીવ-અજીવ રૂપના કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૦૮ હેયના ૧૭૦ ભેદોમાં જીવનો એક પણ ભેદ હોતો નથી. બધા અજીવના ૧૪ છે.

પ્ર.૧૦૯ જોયના ૨૮ ભેદોમાં જીવ-અજીવના કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૦૯ જોયના ૨૮ ભેદોમાં જીવના ૧૪ તથા અજીવના ૧૪ ભેદો હોય છે.

પ્ર.૧૧૦ ઉપાદેયના ૭૮ ભેદોમાં જીવ-અજીવના કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૧૦ ઉપાદેયના ૭૮ ભેદોમાં અજીવનો એક પણ ભેદ હોતો નથી, બધા જીવનાં ૧૪ હોય છે.

પ્ર.૧૧૧ હેયના ૧૭૦ ભેદોમાં રૂપી-અરૂપી કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૧૧ હેયના ૧૭૦ ભેદોમાં અરૂપીનો એક પણ ભેદ હોતો નથી, બધા રૂપીના હોય છે.

પ્ર.૧૧૨ જોયના ૨૮ ભેદોમાં રૂપી-અરૂપીના કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૧૨ જોયના ૨૮ ભેદોમાં ૨૪ અરૂપીના ભેદો હોય છે. ચાર રૂપીના હોય છે. અજીવ તત્ત્વના પુદ્ગલનાં ચાર.

પ્ર.૧૧૩ ઉપાદેયના ૭૮ ભેદોમાં રૂપી-અરૂપીના કેટલા કેટલા ભેદો હોય છે ?

ઉ.૧૧૩ ઉપાદેયના ૭૮ ભેદોમાં રૂપીનો એક પણ ભેદ હોતો નથી, બધા અરૂપીના ૧૪ ભેદો છે.

પ્ર.૧૧૪ જીવ તત્ત્વના ૧૪ ભેદો રૂપી-અરૂપી જીવ-અજીવ હેય-જોય ઉપાદેયમાંથી શેમાં શેમાં આવે છે ?

ઉ.૧૧૪ જીવ તત્ત્વના ૧૪ ભેદો અરૂપી છે, જીવ છે તથા જોય છે.

પ્ર.૧૧૫ અજીવ તત્ત્વના ૧૪ ભેદો રૂપી-આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં આવે છે ?

ઉ.૧૧૫ અજીવ તત્ત્વના પહેલા ૬૨ ભેદ અરૂપી છે અને બાકીના ચાર રૂપી છે. અજીવના ૧૪ ભેદ અજીવ છે, તથા જોય છે.

પ્ર.૧૧૬ પુણ્ય તત્ત્વના ૪૨ ભેદો રૂપી આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં આવે છે ?

ઉ.૧૧૬ પુણ્ય તત્ત્વના ૪૨ ભેદો રૂપી છે, અજીવ છે. તથા હેય છે.

પ્ર.૧૧૭ પાપ તત્ત્વના ૮૨ ભેદોનો રૂપી આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં સમાવેશ થાય છે

?

- ઉ.૧૧૭ પાપ તત્ત્વના ૮૨ ભેદો રૂપી છે, અજીવ છે, તથા હેય છે.
- પ્ર.૧૧૮ આશ્રવ તત્ત્વના ૪૨ ભેદો રૂપો-આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદો આવે છે ?
- ઉ.૧૧૮ આશ્રવ તત્ત્વના ૪૨ ભેદો રૂપી છે, અજીવ છે. તથા હેય છે.
- પ્ર.૧૧૯ સંવર તત્ત્વના ૫૭ ભેદો રૂપી આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં જણાય છે ?
- ઉ.૧૧૯ સંવર તત્ત્વના ૫૭ ભેદો અરૂપી છે, જીવ છે તથા ઉપાદેય છે.
- પ્ર.૧૨૦ નિર્જરા તત્ત્વના ૧૨ ભેદોનો રૂપી આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં સમાવેશ થાય છે ?
- ઉ.૧૨૦ નિર્જરા તત્ત્વના ૧૨ ભેદો અરૂપી છે, જીવ છે તથા ઉપાદેય છે.
- પ્ર.૧૨૧ બંધ તત્ત્વના ૪ ભેદોનો રૂપી આદિ કયા કયા ભેદોમાં સમાવેશ થઈ શકે ?
- ઉ.૧૨૧ બંધ તત્ત્વના ૪ ભેદો રૂપી છે, અજીવ છે તથા હેય છે.
- પ્ર.૧૨૨ મોક્ષ તત્ત્વના ૬ ભેદોનો રૂપી આદિ ભેદોમાં કયા કયામાં સમાવેશ થાય છે ?
- ઉ.૧૨૨ મોક્ષ તત્ત્વના ૬ ભેદો અરૂપી છે. જીવ છે તથા ઉપાદેય છે.
- પ્ર.૧૨૩ સાત તત્ત્વો કહેલા છે, તે પ્રમાણે કયા કયા તત્ત્વના કેટલા કેટલા ભેદ થઈ શકે ?
- ઉ.૧૨૩ સાત તત્ત્વના ભેદો આ પ્રમાણે છે. જીવ-તત્ત્વના ૧૪, અજીવ તત્ત્વના-૧૪, આશ્રવ તત્ત્વના-૧૬, સંવર તત્ત્વના-૫૭, બંધ તત્ત્વના-૪, નિર્જરા-૧૨, મોક્ષ તત્ત્વના-૬.
- પ્ર.૧૨૪ પાંચ તત્ત્વના કેટલા કેટલા ભેદો છે ?
- ઉ.૧૨૪ જીવ તત્ત્વના-૧૪, અજીવ તત્ત્વના-૧૪, બંધના-૧૭૦, સંવર તત્ત્વના-૫૭, મોક્ષ તત્ત્વના-૨૧ ભેદો થાય છે.
- પ્ર.૧૨૫ બે તત્ત્વોનાં કેટલા ભેદો થાય છે ?
- ઉ.૧૨૫ બે તત્ત્વોમાં-જીવ તત્ત્વનાં ૬૨ ભેદ અને અજીવ તત્ત્વના ૧૮૪ ભેદો ગણાય છે.
- સંસારી જીવોની જુદી જુદી અપેક્ષાઓ :-**

એગવિહ દુવિહ તિવિહા, ચઠ્ઠિહા પંચ છવ્વિહા નીવા ।

વેયણ તસ ઇયરેહિં, વેય-ગઈ-કરણ-કાઝેહિં ॥૩॥

ભાવાર્થ :- એક પ્રકારે ચેતનાવાળા, બે પ્રકારે ત્રસ અને સ્થાવર, ત્રણ પ્રકારે ત્રણ વેદવાળા, ચાર પ્રકારે ચાર ગતિવાળા, પાંચ પ્રકારે પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા, છ પ્રકારે છ કાયવાળા, એમ વિવક્ષાથી જીવો છ પ્રકારના પણ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૨૬ સંસારી સઘળાય જીવો એક પ્રકારના કઈ અપેક્ષાએ હોય છે ?

ઉ.૧૨૬ સઘળા સંસારી જીવો ચેતનાવાળા હોવાથી દરેક જીવોનું ચેતના સ્વરૂપ હોવાથી તે એક પ્રકારના કહેવાય છે.

પ્ર.૧૨૭ બે પ્રકારના સંસારી જીવો કઈ રીતે જાણી શકાય ?

ઉ.૧૨૭ સંસારી સઘળા જીવોમાં કેટલાક જીવો ત્રસ નામના કર્મના ઉદયવાળા હોવાથી તે જીવો ત્રસ કહેવાય છે, તથા સંસારી ઘણા જીવો સ્થાવર નામ કર્મના ઉદયવાળા હોવાથી સ્થાવર જીવો કહેવાય છે, માટે ત્રસ અને સ્થાવર એમ બે પ્રકારના સંસારી જીવો કહી શકાય.

પ્ર.૧૨૮ ત્રણ પ્રકારના સંસારના જીવોની વિવક્ષા કઈ રીતે થઈ શકે ?

ઉ.૧૨૮ સંસારી સઘળા જીવોમાં થોડા ભાગના જીવો પુરુષ વેદના ઉદયવાળા હોવાથી પુરુષ વેદવાળા કહેવાય છે, તેનાથી ઘણા પ્રમાણમાં સ્ત્રીવેદના ઉદયવાળા સંસારી જીવો હોવાથી તે જીવો સ્ત્રીવેદવાળા કહેવાય છે અને તેના કરતાં ઘણાં મોટા પ્રમાણમાં સંસારી જીવો નપુંસક વેદના ઉદયવાળા હોવાથી નપુંસક કહેવાય છે. આ રીતે ત્રણ વેદની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો સંસારી જીવો ત્રણ પ્રકારના હોય છે.

પ્ર.૧૨૯ ચાર પ્રકારના સંસારી જીવોની વિવક્ષા કઈ રીતે થાય છે ?

ઉ.૧૨૯ સઘળા સંસારી જીવોમાં થોડા જીવો મનુષ્યગતિના ઉદયવાળા હોવાથી મનુષ્યો કહેવાય છે. ઘણાં જીવો નરક ગતિના ઉદયવાળા હોવાથી નારકીના જીવો કહેવાય છે. ઘણાં દેવ ગતિનાં ઉદયવાળા હોવાથી તેઓ દેવપણાએ ઓળખાય છે, તથા ઘણાં જીવો તિર્યચ ગતિના ઉદયવાળા હોવાથી તિર્યચપણાએ કહેવાય છે, માટે ચાર ગતિની અપેક્ષાએ સંસારી સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના કહેવાય છે.

પ્ર.૧૩૦ સંસારી જીવો પાંચ પ્રકારે હોય છે, તે કઈ રીતે જાણી શકાય ?

ઉ.૧૩૦ કેટલાક સંસારી જીવો એકેન્દ્રિયવાળા હોય છે, કેટલાક સંસારી જીવો બેઘન્દ્રિયવાળા હોય છે, કેટલાક સંસારી જીવો ત્રણ ઘન્દ્રિયવાળા હોય તે તેઘન્દ્રિય કહેવાય છે, કેટલાક સંસારી જીવો ચાર ઘન્દ્રિયવાળા હોય છે તે ચતુર્ઘન્દ્રિય કહેવાય છે અને કેટલાક પાંચ ઘન્દ્રિયવાળા હોવાથી પંચેન્દ્રિય જીવો કહેવાય છે. આ રીતે સર્વ સંસારી જીવોનો પાંચ ઘન્દ્રિયના ભેદમાં સમાવેશ થવાથી સંસારી જીવો પાંચ પ્રકારના પણ કહી શકાય છે.

પ્ર.૧૩૧ સંસારી જીવો છ પ્રકારના કઈ રીતે જાણી શકાય છે ?

ઉ.૧૩૧ છ પ્રકારના સંસારી જીવોની વિચારણા કરીએ તો કેટલાક સંસારી જીવો પૃથ્વીકાય છે. કેટલાક સંસારી જીવો અપકાય છે, કેટલાક તેઉકાય છે, કેટલાક વાઉકાય છે, કેટલાક વનસ્પતિકાય રૂપ છે અને કેટલાક સંસારી જીવો ત્રસકાય રૂપ હોવાથી સઘળા સંસારી જીવોનો આ છએ પ્રકારમાં સમાવેશ થતો હોવાથી છ પ્રકારના પણ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૩૨ ત્રસ જીવો ત્રણ વેદમાંથી કયા વેદવાળા હોય છે ? ચાર ગતિમાંથી કેટલી ગતિવાળા હોય છે ? પાંચ ઘન્દ્રિયમાંથી કેટલી ઘન્દ્રિયવાળા હોય છે તથા છ કાયમાંથી કેટલી કાયવાળા હોય છે ?

ઉ.૧૩૨ ત્રસ જીવો ત્રણ વેદવાળા હોય છે ચારેય ગતિવાળા હોય છે, પાંચેય ઘન્દ્રિયવાળા હોય છે, તથા છ કાયમાંથી એક ત્રસકાયવાળા જ હોય છે.

પ્ર.૧૩૩ સ્થાવર જીવો ત્રણ વેદ, ચાર ગતિ, પાંચ ઘન્દ્રિય તથા છ કાય આટલા ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં હોય છે ?

ઉ.૧૩૩ સ્થાવર જીવો નપુંસક વેદ એમ એક જ વેદવાળા હોય છે. તિર્યચ ગતિવાળા હોય છે, એક ઘન્દ્રિયવાળા હોય છે. તથા પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ કાયવાળા હોય છે.

પ્ર.૧૩૪ નપુંસક વેદવાળા જીવો, સંસારી જીવોમાં બે પ્રકાર-ત્રણ-ચાર-પાંચ અને છ પ્રકારમાંથી કયા કયા પ્રકારમાં આવેલા છે ?

ઉ.૧૩૪ નપુંસક વેદવાળા જીવો બે પ્રકારના જીવોમાં બંને પ્રકારમાં આવેલા છે. ત્રણ પ્રકારમાંથી નપુંસક વેદમાં જ આવે છે. ચાર પ્રકારમાંથી નરક-તિર્યચ અને મનુષ્ય ત્રણ ગતિના ભેદોમાં જ હોય છે. પાંચ પ્રકારમાંથી પાંચેય પ્રકારમાં તથા છ પ્રકારના જીવોમાંથી છ એ છ પ્રકારમાં આવે છે.

પ્ર.૧૩૫ પુરુષ વેદવાળા જીવો કયા કયા પ્રકારમાં ઘટી શકે છે ?

ઉ.૧૩૫ પુરુષ વેદવાળા પ્રસ જીવોમાં, પુરુષ વેદમાં, મનુષ્ય, તિર્યચ તથા દેવગતિમાં, પંચેન્દ્રિયમાં તથા પ્રસકાયમાં ઘટે છે, બીજા ભેદોમાં ઘટતા નથી.

પ્ર.૧૩૬ સ્ત્રી વેદવાળા જીવો કયા કયા ભેદોમાં ઘટી શકે છે ?

ઉ.૧૩૬ સ્ત્રી વેદવાળા જીવો પ્રસ હોય છે. સ્ત્રીવેદી હોય છે. મનુષ્ય, તિર્યચ-દેવગતિવાળા હોય છે. પંચેન્દ્રિય હોય છે તથા પ્રસકાયવાળા હોય છે.

પ્ર.૧૩૭ નરક ગતિવાળા જીવોનો સમાવેશ છ પ્રકારના ભેદોમાં કયા કયા ભેદોમાં થાય છે ?

ઉ.૧૩૭ નરક ગતિવાળા જીવો પ્રસ હોય છે. નપુંસક વેદવાળા હોય છે. નરક ગતિવાળા પંચેન્દ્રિય છે તથા પ્રસકાયવાળા ગણાય છે.

પ્ર.૧૩૮ તિર્યચ ગતિવાળા જીવો છ પ્રકારના ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૩૮ તિર્યચ ગતિવાળા જીવો બે પ્રકારના, ત્રણ પ્રકારના પાંચે ઇન્દ્રિયવાળા તથા છએ કાયના છ પ્રકારવાળા ગણાય છે.

પ્ર.૧૩૯ મનુષ્ય ગતિવાળા જીવો કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૩૯ મનુષ્ય ગતિના જીવો પ્રસ-મનુષ્ય-ત્રણ વેદ-પંચેન્દ્રિય તથા પ્રસકાયવાળા ગણાય છે.

પ્ર.૧૪૦ દેવગતિવાળા જીવો બે આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૪૦ દેવગતિના જીવો પ્રસ છે. પુરુષવેદ તથા સ્ત્રીવેદવાળા છે, દેવગતિવાળા છે, પંચેન્દ્રિય તથા પ્રસકાયવાળા છે.

પ્ર.૧૪૧ એકેન્દ્રિય જીવો બે આદિ ભેદોમાં કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૪૧ એકેન્દ્રિય જીવો સ્થાવર છે, તિર્યચ ગતિવાળા છે, નપુંસક વેદવાળા છે. એકેન્દ્રિય છે તથા પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ કાયવાળા છે.

પ્ર.૧૪૨ બેઘન્દ્રિય જીવો બે આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૪૨ બેઘન્દ્રિય જીવો પ્રસ છે. નપુંસકવેદી છે. તિર્યચ ગતિવાળા છે. બેઘન્દ્રિય છે તથા પ્રસ-કાયવાળા છે.

પ્ર.૧૪૩ તેઘન્દ્રિય જીવો બે આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૪૩ તેઘન્દ્રિય જીવો પ્રસ છે. નપુંસકવેદી છે. તિર્યચગતિવાળા છે, તેઘન્દ્રિય છે, પ્રસકાયવાળા છે.

પ્ર.૧૪૪ ચઉત્તરીન્દ્રિય જીવો બે આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોવાળા હોય છે ?

ઉ.૧૪૪ ચઉત્તરીન્દ્રિય જીવો પ્રસ છે, નપુંસકવેદી છે, તિર્યચગતિવાળા છે, ચઉત્તરીન્દ્રિય છે, પ્રસકાયવાળા છે.

પ્ર.૧૪૫ પંચેન્દ્રિય જીવો બે આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોવાળા હોય છે ?

ઉ.૧૪૫ પંચેન્દ્રિય જીવો પ્રસ છે. ત્રણ વેદવાળા છે, ચાર ગતિવાળા છે. પંચેન્દ્રિય છે, પ્રસકાયવાળા છે.

પ્ર.૧૪૬ પૃથ્વીકાય જીવો બે આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોવાળા હોય છે ?

ઉ.૧૪૬ પૃથ્વીકાય જીવો સ્થાવર છે. નપુંસકવેદી છે. તિર્યચગતિવાળા છે, એકેન્દ્રિય છે, પૃથ્વીકાય છે.

પ્ર.૧૪૭ અપકાય જીવા કયા કયા ભેદવાળા ગણાય છે ?

ઉ.૧૪૭ અપકાય જીવો સ્થાવર છે, એકેન્દ્રિય છે, નપુંસક વેદી છે, તિર્યચ ગતિવાળા છે, અપકાય છે.

પ્ર.૧૪૮ તેઉકાય જીવો બે આદિ ભેદોમાંથી કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૪૮ તેઉકાય જીવો સ્થાવર છે. નપુંસક વેદી છે, તિર્યચ ગતિવાળા છે, એકેન્દ્રિય છે, તેઉકાયવાળા છે.

પ્ર.૧૪૯ વાઉકાય જીવો કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૪૯ વાઉકાય જીવો સ્થાવર, નપુંસક વેદી, તિર્યચ ગતિ, એકેન્દ્રિય તથા વાઉકાય આટલા ભેદોવાળા હોય છે.

પ્ર.૧૫૦ વનસ્પતિકાય જીવો કયા કયા ભેદોમાં આવેલા છે ?

ઉ.૧૫૦ વનસ્પતિકાય જીવો સ્થાવર નપુંસક વેદ-તિર્યચ ગતિ, એકેન્દ્રિય તથા વનસ્પતિકાયવાળા ગણાય છે.

પ્ર.૧૫૧ ત્રસકાય જીવો કયા કયા ભેદોમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૫૧ ત્રસકાય જીવો ત્રસ છે, ત્રણ વેદવાળા છે, ચાર ગતિવાળા છે, પંચેન્દ્રિય છે તથા ત્રસકાયવાળા છે.

઒ર્ગિંદિય સુહુ મિયરા, સન્નિયર પર્ણિદિયા ચ સર્વિતિ ચઠ,

અપન્નતા પન્નતા, કમેણ ચઠદસ નિયદ્વાણા ॥૪॥

ભાવાર્થ :- એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ-બાદર, પંચેન્દ્રિય, સન્ની અને અસન્ની તથા બેઘન્દ્રિય, તેઘન્દ્રિય અને ચઉરીન્દ્રિય એ સાત અપર્યાપ્તિ અને સાત પર્યાપ્તિ એમ ચૌદ જીવ સ્થાનકો જીવના ભેદો થાય છે.

પ્ર.૧૫૨ જીવના ભેદ કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૧૫૨ જીવના ચૌદ ભેદ કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે છે. (૧) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય જીવો, (૨) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય જીવો, (૩) બાદર અપર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય જીવો, (૪) બાદર પર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય જીવો, (૫) બેઘન્દ્રિય અપર્યાપ્તિ જીવો, (૬) બેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવો, (૭) તેઘન્દ્રિય અપર્યાપ્તિ જીવો, (૮) તેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવો, (૯) ચઉરીન્દ્રિય અપર્યાપ્તિ જીવો, (૧૦) ચઉરીન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવો, (૧૧) અસન્ની પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તિ જીવો, (૧૨) અસન્ની પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવો, (૧૩) સન્ની પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તિ જીવો અને (૧૪) સન્ની પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવો. આ પ્રમાણે ચૌદ જીવના સ્થાનો કહેવાય છે.

પ્ર.૧૫૩ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવો કોને કહેવાય ? અને તે કેવા પ્રકારના જીવો હોય છે ? તથા તેઓ કયાં રહેલા છે ?

ઉ.૧૫૩ જેઓ ઘણા ભેગા થવા છતાં પણ ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકતા નથી. સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયથી તેઓનું શરીર બહુ સૂક્ષ્મ હોય છે, એવા જીવો પૃથ્વીકાયપણાએ, અપકાયપણાએ, તેઉકાયપણાએ, વાયુકાયપણાએ તથા સાધારણ વનસ્પતિકાયપણાએ હોય છે. તેઓ ચૌદ રાજલોકમાં સર્વત્ર જગ્યાએ રહેલા હોય છે.

પ્ર.૧૫૪ એ સૂક્ષ્મ જીવોની હિંસા કઈ રીતે થઈ શકે ?

ઉ.૧૫૪ એ સૂક્ષ્મ જીવો અગ્નિથી બળતા નથી, પાણીથી ભીંજાતા નથી, કોઈ પણ શસ્ત્રથી ભેદાતા નથી, છતાં પણ તેઓની હિંસા મનના સંકલ્પ માત્રથી થઈ શકે છે. વચન તથા કાયાથી થઈ શકતી નથી.

પ્ર.૧૫૫ બાદર એકેન્દ્રિય જીવો કોને કહેવાય છે ? તે કયા કયા પ્રકારના હોય છે ? તથા

ક્યાં રહેલા હોય છે ?

ઉ.૧૫૫ બાદર નામ કર્મના ઉદયથી જે જીવોનું શરીર બાદર હોય છે. અસંખ્યાતા જીવો ભેગા થાય ત્યારે ચર્મચક્ષુથી જાણી શકાય તેવા હોય છે, તે જીવો પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય, વાયુકાય તથા પ્રત્યેક વનસ્તપિકાય રૂપે રહેલા હોય છે, તે જીવો લોકના (ચૌદ રાજલોકના) અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા હોય છે, સર્વત્ર રહેલા હોતા નથી.

પ્ર.૧૫૬ બાદર એકેન્દ્રિય જીવોની હિંસા કઈ રીતે થઈ શકે છે ?

ઉ.૧૫૬ બાદર એકેન્દ્રિય જીવો શસ્ત્રોથી છેદાય છે તથા અગ્નિથી બળે છે. પાણીથી ભીંજાય છે, ઘત્યાદિ અનેક પ્રકારે તથા મનુષ્યો અને તિર્યચના ઉપભોગમાં આવે છે, ત્યારે પણ હિંસા થાય છે ઘત્યાદિ અનેક પ્રકારે બાદર એકેન્દ્રિય જીવોની હિંસા થઈ શકે છે.

પ્ર.૧૫૭ એકેન્દ્રિય જીવોને પાંચ ઇન્દ્રિયમાંથી કેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૧૫૭ એકેન્દ્રિય જીવોને લઘ્વિથી (ભાવથી) પાંચે પાંચ ઇન્દ્રિયોનો ક્ષયોપશમ ભાવ હોય છે, પરંતુ દ્રવ્યથી એક જ ઇન્દ્રિયનો ક્ષયોપશમ ભાવ રહેલો હોય છે અને તે માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયને જ હોય છે માટે એકેન્દ્રિય કહેવાય છે.

પ્ર.૧૫૮ બે ઇન્દ્રિય જીવોને કેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે ? અને તેઓ કયા કયા પ્રકારે છે ? તથા ક્યાં ક્યાં રહેલા છે ?

ઉ.૧૫૮ એ બે ઇન્દ્રિય જીવોને બે ઇન્દ્રિયો હોય છે. સ્પર્શેન્દ્રિય અને રસનેન્દ્રિય. તે જીવો શંખ, કોડા, જળો, અળસીયા, પોરા કૃમિ વગેરે અનેક પ્રકારના હોય છે તથા તેઓ તિર્ણલોકમાં રહેલા હોય છે. મેરુપર્વતની સમતુલા પૃથ્વીથી ૮૦૦ યોજન ઉપર રહેલી વાવડીઓમાં તથા નીચે ૮૦૦ યોજન જળાશયોમાં તેઓ તિર્ણ અસંખ્યાતા લોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને મરે છે.

પ્ર.૧૫૯ તેઘન્દ્રિય જીવો કયા કયા હોય છે ? તેઓને કેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે ? તથા તેઓ ક્યાં ક્યાં રહેલાં હોય છે ?

ઉ.૧૫૯ ગદ્યઘયા, ઘનેરીયા, ઘયળ, માંકડ, જૂ, કુંથુઆ, મકોડા, ધીમેલ વગેરે અનેક પ્રકારના તેઘન્દ્રિય જીવો હોય છે. તેઓને સ્પર્શના-રસના તથા દ્રાણેન્દ્રિય એમ ત્રણ ઇન્દ્રિયો હોય છે. તેઓ તિર્ણલોકના વિષે ઉંચાઈમાં ૮૦૦ યોજનમાં તથા નીચે ૮૦૦ યોજનમાં અને તિર્ણ અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રોને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે અને મરણ પામે છે.

પ્ર.૧૬૦ ચઉરીન્દ્રિય જીવો કયા કયા હોય છે ? કઈ કઈ ઇન્દ્રિયો હોય છે ? તથા ક્યાં ક્યાં રહેલા હોય છે ?

ઉ.૧૬૦ ભમરાઓ, વીંછીઓ, બગઈઓ, કરોળીઆ, કંસારી, તીડ, ખડમાંકડી વગેરે ચઉરીન્દ્રિય જીવો કહેવાય છે, તેઓને સ્પર્શના, રસના, દ્રાણ તથા ચક્ષુઇન્દ્રિય એમ ચાર ઇન્દ્રિયો હોય છે. તેઓ તિર્ણલોકમાં રહેલા હોય છે.

પ્ર.૧૬૧ અસજ્જી પંચેન્દ્રિય જીવો કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૧૬૧ જેઓ માતા-પિતાના સંયોગ વિના જળ માટી આદિ સામગ્રીથી એકાએક ઉત્પન્ન થનારા જે જીવો હોય છે, તે અસજ્જી પંચેન્દ્રિય જીવો કહેવાય છે.

પ્ર.૧૬૨ સમુર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૬૨ તથાપ્રકારના વિશિષ્ટ મનોવિજ્ઞાન રહિત હોવાથી સમુર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય કહેવાય, જેઓને

દિર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા હોતી નથી.

પ્ર.૧૬૩ સન્ની પંચેન્દ્રિય જીવો કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૬૩ જે જીવો માતા-પિતાના સંયોગ વડે ગર્ભાશયમાં ઉત્પન્ન થાય છે તથા કુંભીમાં અને શય્યામાં ઉપપાત જનમથી ઉપજનારા જે હોય છે તથા પ્રકારના મનોવિજ્ઞાનવાળા હોવાથી સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય કહેવાય છે.

પ્ર.૧૬૪ કુંભીમાં અને શય્યામાં ઉપપાત કયા કયા જીવોનો થાય છે ?

ઉ.૧૬૪ કુંભીમાં ઉપપાત નારકીના એટલે કે નરકમાં જનારા જીવોનો થાય છે. તથા શય્યામાં ઉપપાત દેવપણાએ ઉત્પન્ન થનારા જીવોનો થાય છે.

પ્ર.૧૬૫ પર્યાપ્તિ જીવો કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૬૫ પર્યાપ્તિ એટલે શક્તિ, જે જીવો પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયથી પોતપોતાને યોગ્ય સઘળી પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરે તે પર્યાપ્તિ કહેવાય.

પ્ર.૧૬૬ અપર્યાપ્તિ જીવ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૧૬૬ જે જીવો અપર્યાપ્તિ નામકર્મના ઉદયથી જે જીવોને જેટલી જેટલી પર્યાપ્તિઓ કહેલી છે, તેમાંની પહેલી ત્રણ અથવા ચાર અથવા પાંચ ઇત્યાદિ પૂર્ણ કર્યા પછી અગર ચાર-પાંચ ઇત્યાદિ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા વિના મરણ પામે તે અપર્યાપ્તિ જીવો કહેવાય છે.

**નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચસ્તિં ચ તવો તહા,
વીરિયં ઉવઓગો ચ, ઝેઝં નીવસ્સ લક્ષણં ॥૭॥**

ભાવાર્થ :- જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ આ છએ જીવના લક્ષણ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૬૭ લક્ષણ કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૬૭ જે ધર્મ અથવા ગુણ જે વસ્તુનો કહેવાનો હોય તે વસ્તુમાં તે સર્વથા વ્યાપ્ત હોય અને તે સિવાય અન્ય વસ્તુમાં તેમ સંભવતો હોય તો તે ધર્મ અથવા ગુણ તે વસ્તુનું લક્ષણ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૬૮ જીવના કેટલા લક્ષણ કહેવાય છે ?

ઉ.૧૬૮ જીવના છ લક્ષણો કહેલા જણાય છે. (૧) જ્ઞાન, (૨) દર્શન, (૩) ચારિત્ર, (૪) તપ, (૫) વીર્ય અને (૬) ઉપયોગ.

પ્ર.૧૬૯ જ્ઞાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૬૯ જેના વડે વસ્તુ જણાય તે જ્ઞાન કહેવાય છે.

‘જ્ઞાયતે પરિણિયતે વસ્તુ અનેન ઇતિ જ્ઞાનમ્ !’

પ્ર.૧૭૦ વસ્તુમાં કેટલા પ્રકારના ધર્મો રહેલા હોય છે ? તથા કયા ધર્મ જ્ઞાનમાં ગણાય છે ?

ઉ.૧૭૦ દરેક વસ્તુમાં (પદાર્થમાં) બે ધર્મો રહેલા છે. (૧) સામાન્ય ધર્મ, (૨) વિશેષ ધર્મ. જેનાથી વિશેષ ધર્મો જણાય તે જ્ઞાન કહેવાય છે. વિશેષ ઉપયોગ એટલે કે વિશેષ ધર્મો જે જણાય તેને સાકાર ઉપયોગ પણ કહેવાય છે તે કારણથી જ્ઞાનને સાકાર ઉપયોગવાળું કહેવાય છે.

પ્ર.૧૭૧ જ્ઞાન કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૧૭૧ જ્ઞાન આઠ પ્રકારે કહેલું છે. (૧) મતિજ્ઞાન, (૨) શ્રુતજ્ઞાન, (૩) અવધિજ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યવજ્ઞાન, (૫) કેવલજ્ઞાન, (૬) મતિઅજ્ઞાન, (૭) શ્રુતઅજ્ઞાન તથા (૮) વિભંગજ્ઞાન. આ આઠ જ્ઞાન કહેવાય છે.

પ્ર.૧૭૨ કયા કયા જીવોની અપેક્ષાએ જ્ઞાન કેવી કેવી રીતે જણાય છે ?

ઉ.૧૭૨ સમ્યક્દ્રષ્ટિ જીવોની અપેક્ષાએ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન આ ત્રણ એ જ્ઞાન કહેવાય છે, તથા સર્વવિરતિ જીવોની અપેક્ષાએ જો કાઢને ચાર જ્ઞાન હોય તો તે ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન કહેવાય છે, અને ચાર ઘાતીકર્મ નાશ થવાથી કેવલજ્ઞાન થાય છે, માટે સમકીર્તી જીવોની અપેક્ષાએ જ્ઞાન એ જ્ઞાન કહેવાય છે તથા મિથ્યાદ્રષ્ટિ જીવોની અપેક્ષાએ જ્ઞાન એ અજ્ઞાન કહેવાય છે, તેથી મતિઅજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન કહેવાય છે.

પ્ર.૧૭૩ જ્ઞાન ગુણ એ જીવનું જ લક્ષણ કેમ કહેવાય છે ?

ઉ.૧૭૩ જ્યાં જ્યાં જ્ઞાન હોય છે ત્યાં ત્યાં જીવ હોય છે, પણ જીવથી ભિન્ન પદાર્થોમાં જ્ઞાન હોતું નથી માટે જ્ઞાન એ જીવોનો જ ગુણ અને લક્ષણ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૭૪ દર્શન કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૧૭૪ જેના વડે વસ્તુ સામાન્ય રૂપે જણાય તે દર્શન કહેવાય છે. કહ્યું છે કે ‘દ્રશ્ય તે વસ્તુ અનેન સામાન્ય રુપેણ ઇતિ દર્શનમ્’

પ્ર.૧૭૫ દર્શન કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૧૭૫ દર્શન ચાર પ્રકારે છે તે આ પ્રમાણે- (૧) ચક્ષુદર્શન, (૨) અચક્ષુદર્શન, (૩) અવધિદર્શન, (૪) કેવલદર્શન.

પ્ર.૧૭૬ દર્શન એ જીવનું લક્ષણ શા કારણથી કહેવાય છે ?

ઉ.૧૭૬ ઉપર કહેલા ચારે પ્રકારના દર્શનમાંથી કોઈ પણ એક અથવા અધિક દર્શનહીન અથવા અધિક પ્રમાણમાં દરેક જીવોને હોય છે અને તે દર્શન ગુણ પણ જીવને જ હોય છે. જીવ સિવાય બીજા પદાર્થોમાં હોતો નથી માટે કહેવાય છે કે જ્યાં જ્યાં જીવ હોય છે ત્યાં ત્યાં દર્શન હોય છે અને જ્યાં જ્યાં દર્શન હોય છે ત્યાં ત્યાં જીવ હોય છે.

પ્ર.૧૭૭ જ્ઞાન ઉપયોગ તથા દર્શન-ગુણ જીવને શા કારણથી હોય છે ?

ઉ.૧૭૭ જ્ઞાન ગુણ જીવને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી તથા ક્ષયથી પેદા થાય છે તથા દર્શન ગુણ દર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી તથા ક્ષયથી જીવને પેદા થાય છે. આ બંને કર્મનો ક્ષયોપશમ સદા કાળ જીવને સામાન્યપણે પણ રહેલો જ હોય છે.

પ્ર.૧૭૮ છન્નસ્થ જીવોને જ્ઞાન ઉપયોગ તથા દર્શન ઉપયોગ કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? અને કેવલી ભગવંતને કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ.૧૭૮ છન્નસ્થ જીવોને પહેલા દર્શન ઉપયોગ હોય છે, તે એક અંતમુહૂર્ત રહે છે, પછી જ્ઞાન ઉપયોગ પેદા થાય છે, તે પણ એક અંતમુહૂર્ત રહે છે. એમ અંતમુહૂર્ત અંતમુહૂર્ત પરાવર્તમાન રહે છે. જ્યારે કેવલી ભગવંતને એક સમયે જ્ઞાન અને એક સમયે દર્શનનો ઉપયોગ ચાલુ રહે છે.

પ્ર.૧૭૯ જ્ઞાન, દર્શન અને ઉપયોગ એ ત્રણેની વ્યાખ્યા કઈ રીતે કરી શકાય ?

ઉ.૧૭૯ વસ્તુમાં રહેલા વિશેષ ધર્મોને જાણવાની આત્મામાં રહેલી શક્તિ તે જ્ઞાન કહેવાય છે.

વસ્તુમાં રહેલા સામાન્ય ધર્મને જાણવાની આત્મામાં રહેલી જે શક્તિ તે દર્શન કહેવાય છે.

જ્ઞાન અને દર્શન બંને શક્તિઓનો વપરાશ કરવો તે ઉપયોગ કહેવાય છે એટલે કે જ્ઞાન શક્તિના વપરાશથી જ્ઞાન ઉપયોગ તથા દર્શન શક્તિના વપરાશથી દર્શન ઉપયોગ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૮૦ ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૮૦ જેના વડે અનિન્દિત આચરણ થાય તે ચારિત્ર કહેવાય છે. અથવા આઠ પ્રકારના કર્મના

સમુહના ખાલી કરનાર હોવાથી તે ચારિત્ર કહેવાય છે અથવા જેનાથી મોક્ષમાં જવાય તે ચારિત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૧૮૧ ચારિત્ર કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૧૮૧ ચારિત્ર બે પ્રકારના કહેલા છે. (૧) દ્રવ્ય ચારિત્ર (૨) ભાવ ચારિત્ર.

પ્ર.૧૮૨ દ્રવ્ય ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૮૨ વ્યવહારથી અશુભ ક્રિયાઓના ત્યાગ રૂપ જે ચારિત્ર હોય છે તે દ્રવ્ય ચારિત્ર.

પ્ર.૧૮૩ ભાવ ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૮૩ હિંસાદિક અશુભ પરિણામોથી પાછા ફરવું તે ભાવ ચારિત્ર કહેવાય.

પ્ર.૧૮૪ દ્રવ્ય ચારિત્ર તથા ભાવ ચારિત્ર બંને કેટલા કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૧૮૪ દ્રવ્ય ચારિત્ર તથા ભાવ ચારિત્ર બન્ને સાત પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે. (૧) સામાયિક ચારિત્ર, (૨) છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, (૩) પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, (૪) સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર, (૫) અવિરતિ ચારિત્ર, (૬) યથાખ્યાત ચારિત્ર, (૭) દેશવિરતિ ચારિત્ર.

પ્ર.૧૮૫ ચારિત્ર તે જીવનનું લક્ષણ શા કારણથી કહેવાય છે ?

ઉ.૧૮૫ આ સાત પ્રકારના ચારિત્રના પરિણામ જીવ સિવાય બીજા કોઈમાં હોતા નથી, માટે ચારિત્ર એ જીવનું લક્ષણ કહેવાય છે. જ્યાં જ્યાં ચારિત્રનો પરિણામ આંશિક હોય ત્યાં ત્યાં જીવ હોય છે અને જ્યાં જ્યાં જીવ હોય છે ત્યાં ત્યાં ચારિત્રનો પરિણામ હોય છે.

પ્ર.૧૮૬ ચારિત્રનું પરિણામ શા કારણથી થાય છે ?

ઉ.૧૮૬ સામાન્ય રીતે ચારિત્રનું પરિણામ મોહનીય કર્મના ઉપશમથી, ક્ષયોપશમથી અને ક્ષયથી પેદા થાય છે તથા મોહનીય કર્મના ઉદયથી પણ ચારિત્ર હોય છે.

પ્ર.૧૮૭ મોહનીય કર્મના ઉદયથી ચારિત્ર કેવી રીતે હોય છે ?

ઉ.૧૮૭ દરેક સંસારી જીવોને જે અવિરતિ રૂપ ચારિત્ર હોય છે, તે કષાયના ઉદયથી ચારિત્ર હોય છે, માટે મોહનીયના ઉદયથી ચારિત્ર એમ કહેવાય.

પ્ર.૧૮૮ તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૮૮ આઠ પ્રકારના કર્મોને જે ખપાવે તે તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૮૯ તપ એ જીવનું લક્ષણ શા માટે ?

ઉ.૧૮૯ તપ એ વીર્યાન્તરાય કર્મોના ક્ષયોપશમથી જીવમાં જ તપની શક્તિ પેદા થાય છે પરંતુ તપની શક્તિ અજીવમાં જણાતી નથી, માટે જીવ સિવાય બીજામાં નહિ હોવાથી તે જીવનું જ લક્ષણ કહેવાય છે. જ્યાં જ્યાં જીવ હોય છે ત્યાં ત્યાં તપ હોય છે અને જ્યાં જ્યાં તપ હોય છે, ત્યાં ત્યાં જીવ હોય છે.

પ્ર.૧૯૦ વીર્ય કોને કહેવાય ? વીર્ય શબ્દનો અર્થ શું ? અને વીર્યના પર્યાયવાચી શબ્દો કયા કયા છે ?

ઉ.૧૯૦ વિશેષથી આત્માનો ઘરયતિ એટલે આત્માને તે ક્રિયાઓમાં પ્રવર્તવે તેનું નામ વીર્ય કહેવાય છે. વીર્યના પર્યાયવાચી શબ્દો વીર્ય, યોગ, ઉત્સાહ, પરાક્રમ અને શક્તિ ઇત્યાદિ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૯૧ વીર્ય કેટલા પ્રકારનું છે, કયા કયા ?

ઉ.૧૯૧ વીર્ય બે પ્રકારનું છે, (૧) કરણ વીર્ય, (૨) લબ્ધિ વીર્ય.

પ્ર.૧૯૨ કરણ વીર્ય કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૯૨ મન, વચન અને કાયાના આલંબનથી પ્રવર્તતું જે વીર્ય હોય છે, તે કરણ વીર્ય કહેવાય છે.

પ્ર.૧૯૩ લબ્ધિ વીર્ય કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૯૩ જ્ઞાન અને દર્શનાદિકના ઉપયોગમાં પ્રવર્તતું આત્માનું જે સ્વાભાવિક વીર્ય તે લબ્ધિવીર્ય કહેવાય છે.

પ્ર.૧૯૪ વીર્ય એ જીવનું લક્ષણ શાથી કહેવાય છે ?

ઉ.૧૯૪ સંસારી જીવોને વીર્યાતરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી શક્તિ, મન, વચન અને કાયા પેદા થાય છે તથા કેવલી ભગવંતોને વીર્યાતરાય કર્મના ક્ષયથી સંપૂર્ણ આત્મશક્તિ પેદા થાય છે. માટે અનંત વીર્યવાળા કહેવાય છે અને આ કારણથી જીવમાં જ શક્તિ પેદા થતી હોવાથી તે જીવનું લક્ષણ કહેવાય છે, માટે જ્યાં જ્યાં વીર્ય, યોગ, ઉત્સાહ વગેરે હોય ત્યાં ત્યાં જીવ હોય છે અને જ્યાં જ્યાં જીવ હોય છે ત્યાં ત્યાં વીર્ય હોય છે.

પ્ર.૧૯૫ ઉપયોગ એ જીવનું લક્ષણ શાથી ?

ઉ.૧૯૫ ઉપયોગ એ જ્ઞાન અને દર્શનનો હોય છે અને જ્ઞાન અને દર્શન એ જીવનું લક્ષણ છે, માટે ઉપયોગ એ જીવનું લક્ષણ છે.

આહાર શરીરિન્દ્રિય પન્નતો આળપાળ ભાસ મળે,
ચઠ પંચ પંચ છપ્પિય, ઇન્દ્રિય-વિગ્નતા-સન્નિ-સન્નિપિં ॥૬॥
પર્ણિદિઅ તિ બલૂસા, સાડદસ પાળ ચઠછ સગ અદ્ધ,
ઇન્દ્રિય-દુતિ-ચઠરિન્દ્રિય, અસન્નિ-સન્નિપિં નવ દસય ॥૭॥

ભાવાર્થ :- આહાર, શરીર-ઇન્દ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ-ભાષા અને મન આ છ પર્યાપ્તિઓ કહેલી છે, તેમાં એકેન્દ્રિયોને ચાર. બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય-ચઉરીન્દ્રિય અને અસન્નિ પંચેન્દ્રિય જીવોને પાંચ પર્યાપ્તિઓ અને સન્નિ પંચેન્દ્રિયોને છએ છ પર્યાપ્તિઓ કહેલી છે. ॥ ૬ ॥

પાંચ ઇન્દ્રિયો-ત્રણ બલ, શ્વાસોશ્વાસ તથા આયુષ્ય એમ દશ પ્રાણો કહેલા છે. તેમાં એકેન્દ્રિયોને ચાર, બેઇન્દ્રિયોને છ, તેઇન્દ્રિયને સાત, ચઉરીન્દ્રિયને આઠ, અસન્નિ પંચેન્દ્રિય જીવોને નવ અને સન્નિ પંચેન્દ્રિય જીવોને દશ પ્રાણો હોય છે. ॥ ૭ ॥

પ્ર.૧૯૬ પર્યાપ્તિ એટલે શું ?

ઉ.૧૯૬ પુદ્ગલ પરમાણુઓના સમૂહના નિમિત્તથી આત્મામાંથી પ્રગટ થયેલી અને શરીરધારીપણે જીવવા માટેના ઉપયોગી પુદ્ગલોને પરિણામાવાનું કામ કરનારી આત્માની અમુક જાતની જે જીવ શક્તિ તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે અર્થાત્ જીવ એક જીવન છોડીને બીજું જીવન પ્રાપ્ત કરે ત્યાં જીવવા માટેની જે શક્તિ પેદા કરે તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૯૭ પર્યાપ્તિઓ કેટલા પ્રકારની છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૧૯૭ પર્યાપ્તિઓ છ પ્રકારની છે, તે આ પ્રમાણે છે. (૧) આહાર પર્યાપ્તિ, (૨) શરીર પર્યાપ્તિ, (૩) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, (૪) શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ, (૫) ભાષા પર્યાપ્તિ અને (૬) મન પર્યાપ્તિ.

પ્ર.૧૯૮ આહાર પર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૧૯૮ ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં રહેલા આહારને જીવ જે શક્તિ વડે ગ્રહણ કરે અને ગ્રહણ કરીને બલ રસને યોગ્ય બનાવે તે આહાર પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૧૯૯ બલ અને રસ રૂપે પુદ્ગલો પરિણામ પમાડે એટલે શું ? તથા આ પર્યાપ્તિ કેટલા કાળે

પૂરી થાય છે ?

ઉ.૧૯૯ ખલ રૂપે પરિણામ પમાડવા એટલે કે જે આહાર ગ્રહણ કરે તેમાંથી અસાર પુદ્ગલો મળમૂત્રાદિ રૂપે કરે તે ખલ કહેવાય છે અને જે શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલો બનાવે તે રસ કહેવાય છે.

આ આહાર પર્યાપ્તિ દરેક જીવને આશ્રયીને એક જ સમયની હોય છે એટલે કે તે પર્યાપ્તિ એક સમયમાં પૂર્ણ થઈ જાય છે.

પ્ર.૨૦૦ શરીર પર્યાપ્તિ એટલે શું ? અને તે કેટલા કાળ સુધીની હોય છે ?

ઉ.૨૦૦ રસને યોગ્ય જે પુદ્ગલો છે, તે પુદ્ગલોને જે શક્તિ વડે જીવ શરીર રૂપે (સાત ધાતુ રૂપે) : રચે તે શક્તિને શરીર પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. આ શરીર પર્યાપ્તિનો કાળ દરેક જીવને આશ્રયીને એક અંતરમુહૂર્ત સુધીનો કહ્યો છે.

પ્ર.૨૦૧ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૦૧ રસ રૂપે જુદા પડેલા પુદ્ગલોમાંથી તેમજ શરીર રૂપે રચાયેલા પુદ્ગલોમાંથી પણ ઇન્દ્રિયને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરી ઇન્દ્રિયપણાએ પરિણમાવવાની જે શક્તિ તે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૦૨ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિનો કાળ મનુષ્યો અને તિર્યચોને કેટલો હોય છે ?

ઉ.૨૦૨ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવાનો કાળ મનુષ્ય અને તિર્યચ જીવોને આશ્રયીને અંતરમુહૂર્તનો કહેલો છે.

પ્ર.૨૦૩ દેવતા-નારકીની અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિનો કાળ કેટલો હોય છે ?

ઉ.૨૦૩ દેવતા-નારકીના જીવોની અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવાનો કાળ એક જ સમય કહેલો છે.

પ્ર.૨૦૪ શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ એટલે શું ?

ઉ.૨૦૪ જે શક્તિ વડે જીવ શ્વાસોચ્છવાસને યોગ્ય વર્ગણાના પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી શ્વાસોચ્છવાસ રૂપે પરિણમાવી તેને વિસર્જન કરે તે શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૦૫ શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવાનો કાળ દરેક જીવને આશ્રયીને કેટલો કહેલો છે ?

ઉ.૨૦૫ મનુષ્ય અને તિર્યચ જીવોને આશ્રયીને શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ એક અંતરમુહૂર્ત થાય છે, જ્યારે દેવતા અને નારકીના જીવોને આશ્રયીના આ પર્યાપ્તિ એક જ સમયમાં પૂર્ણ થાય છે.

પ્ર.૨૦૬ ભાષા પર્યાપ્તિ એટલે શું ?

ઉ.૨૦૬ જીવ જે શક્તિ વડે ભાષા વર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરી ભાષા રૂપે પરિણામ પમાડી તેને વિસર્જન કરવાની જે શક્તિ પેદા કરે તે ભાષા પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૦૭ દરેક જીવોની અપેક્ષાએ ભાષા પર્યાપ્તિનો કાળ કેટલો કહેલો છે ?

ઉ.૨૦૭ મનુષ્ય અને તિર્યચોની અપેક્ષાએ ભાષા પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવાનો કાળ એક અંતરમુહૂર્ત કહેલો છે. તથા દેવતા અને નારકીના જીવોની અપેક્ષાએ એક સમય કહેલો છે.

પ્ર.૨૦૮ મન:પર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૦૮ જીવ જે શક્તિ વડે મન: પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરી મન રૂપે પરિણમાવી તેને વિસર્જન કરે તે શક્તિને મન:પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૦૯ મન:પર્યાપ્તિનો કાળ કેટલો કહેલો છે ?

ઉ.૨૦૯ મનુષ્ય અને તિર્યચોની અપેક્ષાએ આ પર્યાપ્તિનો કાળ એક અંતરમુહૂર્તનો કહ્યો છે, તથા

દેવતા અને નારકીની અપેક્ષાએ એક સમયનો કાળ કહેલો છે.

પ્ર.૨૧૦ મતાંતરે દેવતાને કેટલી પર્યાપ્તિઓ કહેલી છે ? કય કય ? કેટલા કાળે પૂર્ણ થાય ?

ઉ.૨૧૦ મતાંતરે દેવતાઓને પાંચ પર્યાપ્તિ કહેલી છે. (૧) આહાર પર્યાપ્તિ, (૨) શરીર પર્યાપ્તિ, (૩) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, (૪) શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ અને (૫) ભાષા મન:પર્યાપ્તિ આ પાંચમાં શરીર પર્યાપ્તિ અંતર મુહૂર્તની હોય છે, જ્યારે બાકીની એક એક સમયની હોય છે. છેલ્લી બે એક સમયમાં પૂર્ણ થાય છે.

પ્ર.૨૧૧ પર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૧૧ જે જીવોને જેટલી જેટલી પર્યાપ્તિઓ કહેલી હોય છે તે સઘળા જીવો પૂર્ણ કરીને મરણ પામે તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. એ પર્યાપ્તિપણું પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર.૨૧૨ અપર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૧૨ જે જીવો સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા વિના મરણ પામે તે નિર્ધન માણસોના મનોરથોની જેમ તે અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે. અપર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયથી જીવ અપર્યાપ્તિપણું પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્ર.૨૧૩ અપર્યાપ્તિના કેટલા ભેદ છે ? કયા ?

ઉ.૨૧૩ અપર્યાપ્તિના બે ભેદ છે. (૧) લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ, (૨) કરણ અપર્યાપ્તિ.

પ્ર.૨૧૪ પર્યાપ્તિના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૧૪ પર્યાપ્તિ જીવોના બે ભેદ છે. (૧) લબ્ધિ પર્યાપ્તિ, (૨) કરણ પર્યાપ્તિ.

પ્ર.૨૧૫ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૧૫ જે જીવો સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા વિના મરણ પામે તે લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૧૬ કરણ અપર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૧૬ જે જીવોએ હજી સુધી સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરી નથી પરંતુ અવશ્ય પૂર્ણ કરશે જ તે જીવો કરણ અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૧૭ લબ્ધિ પર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૧૭ જે જીવો સ્વયોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરે જ તે લબ્ધિ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૧૮ કરણ પર્યાપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૧૮ ઉત્પતિ સ્થાને સમકાલે સર્વ પર્યાપ્તિઓ બનાવવાનો જે પ્રારંભ થયો છે, તે પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ થયા બાદ જીવ કરણ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૧૯ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિનો કાળ કેટલો ?

ઉ.૨૧૯ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિનો કાળ જીવ જ્યાંથી મરણ પામી બીજા ભવમાં ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા બાદ શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરે ત્યાં સુધીનો એક અંતર મુહૂર્ત કાળ ગણાય છે.

પ્ર.૨૨૦ લબ્ધિ પર્યાપ્તિનો કાળ કેટલો ?

ઉ.૨૨૦ લબ્ધિ પર્યાપ્તિનો કાળ જીવ મરણ પામી કોઈ ગતિમાં જતો હોય ત્યારથી આયુષ્યનો જે ઉદય થાય તેની સાથે પર્યાપ્તિ નામ કર્મનો ઉદય થાય છે, ત્યાંથી માંડીને ભવ પર્યંત સુધીનો કાળ એટલે કે જેટલું આયુષ્ય બાંધેલું હોય તેટલા કાળ સુધીનો અનુભવ કરે તે બધો કાળ લબ્ધિ પર્યાપ્તિમાં ગણાય છે.

પ્ર.૨૨૧ કરણ અપર્યાપ્તિનો કાળ કેટલો ?

ઉ.૨૨૧ જીવ મરણ પામી બીજી ગતિમાં જાય છે. સર્વ યોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ન કરે ત્યાં સુધી જેટલો કાળ છે તે કરણ અપર્યાપ્તિપણાનો કાળ કહેવાય છે. તે બધો મળીને એક અંતમુહૂર્તનો થાય છે.

પ્ર.૨૨૨ કરણ પર્યાપ્તિનો કાળ કેટલો ?

ઉ.૨૨૨ જીવને જેટલું આયુષ્ય હોય તેટલા આયુષ્યમાંથી કરણ અપર્યાપ્તિનો એક અંતમુહૂર્તનો કાળ ન્યૂન કરીએ એટલો કાળ કરણ પર્યાપ્તિ જીવનો કહેવાય છે.

પ્ર.૨૨૩ મતાંતરે કરણ શબ્દનો અર્થ શું કર્યો છે ? તેના કારણે દરેક ચારે પ્રકારના જીવો કયા કયા પ્રકારના ગણી શકાય છે ?

ઉ.૨૨૩ મતાંતરે કરણ એટલે ઇન્દ્રિય અર્થ કહેલો છે. તે અર્થ પ્રમાણે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરે એટલે જીવ કરણ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. (અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ જ્યાં સુધી ન કરે ત્યાં સુધી જીવો કરણ અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે.) આ અર્થ પ્રમાણે લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ સઘળા જીવોય કરણ પર્યાપ્તિ થયા પછી જ મરણ પામે છે, કોઈ પણ જીવ કરણ અપર્યાપ્તિ અવસ્થા કાળમાં મરણ પામતો નથી. કારણ કે ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા પછી જ દરેક જીવો મરણ પામે છે.

પ્ર.૨૨૪ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવને કરણ અપર્યાપ્તિ કઈ રીતે કહી શકાય ?

ઉ.૨૨૪ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવ કરણ અપર્યાપ્તિ કહી શકાય તે આ રીતે, કરણ એટલે ઇન્દ્રિય અર્થ ગ્રહણ કરવાથી લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવ આહાર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી અને શરીર પર્યાપ્તિ બનાવવાની શરૂઆત કરતો હોય અને જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરે ત્યાં સુધી તે લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવ કરણ અપર્યાપ્તિ કહેવાય અને આ અવસ્થા કાળમાં મરણ પામતો નથી, એમ સમજવું. અવશ્ય કરણ પર્યાપ્તિ થઈને જ મરણ પામશે.

પ્ર.૨૨૫ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવને કરણ પર્યાપ્તિ જીવ કઈ રીતે કહી શકાય ?

ઉ.૨૨૫ કરણ એટલે ઇન્દ્રિય અર્થ ગ્રહણ કરીએ તો દરેક લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવો ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા વિના મરણ પામતો નથી, તે કારણથી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય એટલે કરણ પર્યાપ્તિ થાય છે, તેથી કરણ પર્યાપ્તિ કહી શકાય છે.

પ્ર.૨૨૬ લબ્ધિ પર્યાપ્તિ જીવને કરણ અપર્યાપ્તિ જીવ કઈ રીતે કહી શકાય ?

ઉ.૨૨૬ પૂર્વે બાંધેલા પર્યાપ્તિ નામ કર્મનો જે ઉદય તે લબ્ધિ છે, તે કારણથી જે જીવો લબ્ધિ પર્યાપ્તિ હોય તે જ્યાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાંથી તે લબ્ધિ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે પરંતુ હજી સુધી સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ નહીં કરેલી હોવાથી તે જીવો કરણ અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે કે જે પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરવાના જ હોય છે.

પ્ર.૨૨૭ એકેન્દ્રિય જીવોને કેટલી પર્યાપ્તિઓ હોય છે ? કઈ ? કઈ ?

ઉ.૨૨૭ એકેન્દ્રિય જીવોને ચાર પર્યાપ્તિઓ હોય છે. (૧) આહાર પર્યાપ્તિ, (૨) શરીર પર્યાપ્તિ, (૩) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ અને (૪) શ્વાસોચ્છવાસ આમ ચાર પર્યાપ્તિઓ હોય છે.

પ્ર.૨૨૮ બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-ચઉરીન્દ્રિય અને અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને કેટલી કેટલી પર્યાપ્તિઓ હોય છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૨૨૮ બેઇન્દ્રિય આદિ ચાર પ્રકારના જીવોને પાંચ પર્યાપ્તિઓ હોય છે. (૧) આહાર પર્યાપ્તિ, (૨) શરીર પર્યાપ્તિ, (૩) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, (૪) શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ, (૫) ભાષા પર્યાપ્તિ.

પ્ર.૨૨૯ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને કેટલી પર્યાપ્તિઓ હોય છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૨૨૯ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને છએ પર્યાપ્તિઓ હોય છે. (૧) આહાર પર્યાપ્તિ, (૨) શરીર પર્યાપ્તિ, (૩) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, (૪) શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ, (૫) ભાષા પર્યાપ્તિ અને (૬) મન: પર્યાપ્તિ કહેલી છે.

પ્ર.૨૩૦ એકેન્દ્રિય જીવો લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ ક્યારે કહી શકાય છે ?

ઉ.૨૩૦ એકેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ત્રણ પર્યાપ્તિ અવશ્ય પૂર્ણ કરે છે અને ચોથી અધૂરી પર્યાપ્તિએ મરણ પામે છે.

પ્ર.૨૩૧ બેઘન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો કેટલી પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરે અને કેટલી અધૂરી પર્યાપ્તિએ મરણ પામે છે ?

ઉ.૨૩૧ બેઘન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ત્રણ પર્યાપ્તિ અવશ્ય પૂર્ણ કરે જ છે. ચોથી પર્યાપ્તિ અધૂરીએ મરણ પામી શકે છે તથા ચાર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરીને પાંચમી અધૂરી પર્યાપ્તિએ અવશ્ય મરણ પામે ત લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો પણ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૩૨ તેઘન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ક્યારે કહી શકાય ?

ઉ.૨૩૨ તેઘન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો પણ ત્રણ પર્યાપ્તિ અથવા ચાર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી ચોથી અથવા પાંચમી પર્યાપ્તિ અધૂરીએ મરણ પામે તે લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ તેઘન્દ્રિય કહેવાય છે.

પ્ર.૨૩૩ ચઉત્તરીન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ક્યારે મરણ પામે છે ?

ઉ.૨૩૩ ચઉત્તરીન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી ચોથી પર્યાપ્તિ અધૂરીએ મરણ પામે છે, અથવા ચાર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી પાંચમી પર્યાપ્તિ અધૂરીએ મરણ પામે છે.

પ્ર.૨૩૪ અસન્નિ પંચેન્દ્રિય જીવો લબ્ધિ અપર્યાપ્તા હોય છે, તેઓ ક્યારે મરણ પામે છે ?

ઉ.૨૩૪ અસન્નિ પંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી ચોથી અધૂરી પર્યાપ્તિએ મરણ પામી શકે છે, અથવા ચાર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી પાંચમી પર્યાપ્તિ અધૂરી રાખીને મરણ પામે છે તે બધા અસન્નિ પંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા કહી શકાય.

પ્ર.૨૩૫ સન્નિ પંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ક્યારે ક્યારે મરણ પામે છે ?

ઉ.૨૩૫ સન્નિ પંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી ચોથી પર્યાપ્તિ અધૂરી રહે ત્યારે મરણ પામી શકે છે. ચાર પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા પછી પાંચમી ભાષા પર્યાપ્તિ અધૂરી એ પણ મરણ પામી શકે છે તથા પહેલી પાંચ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા પછી છઠ્ઠી મન:પર્યાપ્તિ અધૂરીએ જે મરણ પામે છે તે અવશ્ય સન્નિ લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો કહી શકાય છે.

પ્ર.૨૩૬ બધાય જીવો ચોથી પર્યાપ્તિ અધૂરીએ મરણ પામે છે તે શી રીતે જાણી શકાય કે એકેન્દ્રિયાદિ છે ?

ઉ.૨૩૬ એકેન્દ્રિય જીવ હોય તે એક સાથે ચાર પર્યાપ્તિ શરૂ કરે બે ઇન્દ્રિયાદિ જીવો એક સાથે પાંચ પર્યાપ્તિ શરૂ કરે છે, જ્યારે સન્નિ જીવો એક સાથે છ પર્યાપ્તિઓ શરૂ કરે છે, એટલે એકેન્દ્રિય ચોથી અધૂરીએ મરે, બે ઇન્દ્રિયાદિ ચોથી અધૂરીએ મરણ પામે, પાંચમી બાકી રહી જાય અને સન્નિ જીવો ચોથી અધૂરીએ મરે ત્યારે પાંચમી છઠ્ઠી બાકી રહી જાય છે એમ જાણવું, માટે જાણી શકાય છે.

પ્ર.૨૩૭ કરણ અપર્યાપ્તામાં લબ્ધિ અપર્યાપ્તા ભેદ કઈ રીતે ઘટી શકે છે ?

ઉ.૨૩૭ કરણ અપર્યાપ્તા અવસ્થામાં કરણ એટલે ઇન્દ્રિય અર્થ લેતાં જે જીવો આહાર પર્યાપ્તિ પછી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરે ત્યાં સુધી લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો પણ તેમાં રહેલા હોય છે તેથી લબ્ધિ અપર્યાપ્તા કહેવાય છે, પરંતુ તે લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ અવશ્ય કરણ પર્યાપ્તિ થઈને જ મરણ પામવાનો હોય છે.

પ્ર.૨૩૮ કરણ અપર્યાપ્તામાં લબ્ધિ પર્યાપ્તિ ભેદ કઈ રીતે ઘટી શકે છે ?

ઉ.૨૩૮ કરણ અપર્યાપ્તિ કાળ તે સર્વ સામાન્ય રીતીએ લબ્ધિ પર્યાપ્તિ જીવોનો જ કાળ ગણાય છે કારણ કે ઉત્પત્તિ સમયથી જ જે જીવ પર્યાપ્તિ થવાનો હોય છે તે જીવ લબ્ધિ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. તે જીવને ત્યાં

જીવવા માટે સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ કરવાની હોય છે, તે કરતો હોય છે, ત્યારે કરણ અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે, તેથી કરણ અપર્યાપ્તિમાં લબ્ધિ પર્યાપ્તિ ઘટી શકે છે.

પ્ર.૨૩૯ પ્રાણ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૨૩૯ જેના વડે જીવે તે પ્રાણ કહેવાય છે અર્થાત્ આ જીવ છે અથવા જીવે છે, એવી પ્રતિતી બાહ્ય લક્ષણોથી થાય તે બાહ્ય લક્ષણોનું નામ અહીં પ્રાણ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૪૦ પ્રાણ કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૪૦ પ્રાણો બે પ્રકારના કહેલા છે. (૧) દ્રવ્ય પ્રાણ, (૨) ભાવ પ્રાણ.

પ્ર.૨૪૧ ભાવ પ્રાણો કયા કયા છે ?

ઉ.૨૪૧ ભાવ પ્રાણો અનેક પ્રકારના છે. જેમ કે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-અનંતવીર્ય ઇત્યાદિ આત્મિક ગુણો જેટલા છે તે બધા ભાવ પ્રાણો કહેવાય છે.

પ્ર.૨૪૨ દ્રવ્ય પ્રાણો કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૪૨ પ્રાણો દશ છે. તે આ પ્રમાણે (૧) સ્પર્શેન્દ્રિય, (૨) રસનેન્દ્રિય, (૩) દ્રાણેન્દ્રિય, (૪) ચક્ષુરીન્દ્રિય, (૫) શ્રોતેન્દ્રિય, (૬) કાયબલ, (૭) વચનબલ, (૮) મનબલ, (૯) આયુષ્ય અને (૧૦) શ્વાસોચ્છવાસ. આ દસ પ્રાણો છે.

પ્ર.૨૪૩ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય જીવોમાં કેટલા પ્રાણો હોય છે ?

ઉ.૨૪૩ એકેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવો એક પ્રાણવાળા પણ હોય છે, બે પ્રાણવાળા હોય છે, ત્રણ પ્રાણવાળા પણ હોય છે અને ચોથો પ્રાણ અવશ્ય અધુરો જ હોય છે.

પ્ર.૨૪૪ પર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય જીવોને કેટલા પ્રાણો હોય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૪૪ પર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય જીવોને ચાર પ્રાણ સંપૂર્ણ હોય છે. (૧) આયુષ્ય પ્રાણ, (૨) કાયબલ, (૩) સ્પર્શેન્દ્રિય અને (૪) શ્વાસોચ્છવાસ.

પ્ર.૨૪૫ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ બેઘન્દ્રિય જીવોને કેટલા પ્રાણો હોય છે ?

ઉ.૨૪૫ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ બેઘન્દ્રિય જીવો એક પ્રાણવાળા હોય છે. બે પ્રાણવાળા હોય છે, પાંચ પ્રાણવાળા પણ હોય છે, પાંચમો પ્રાણ અધુરો પણ હોય છે અને છઠ્ઠો પ્રાણ અવશ્ય અધુરો જ હોય છે.

પ્ર.૨૪૬ બેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને કેટલા પ્રાણો હોય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૪૬ બેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને છ પ્રાણ હોય છે. (૧) આયુષ્ય, (૨) કાયબલ, (૩) સ્પર્શેન્દ્રિય, (૪) રસનેન્દ્રિય, (૫) શ્વાસોચ્છવાસ તથા (૬) વચનબલ.

પ્ર.૨૪૭ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ તેઘન્દ્રિય જીવોને કેટલા કેટલા પ્રાણો ઘટી શકે ?

ઉ.૨૪૭ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ તેઘન્દ્રિય જીવો એક પ્રાણવાળા હોય, બે પ્રાણવાળા હોય, પાંચ પ્રાણવાળા હોય, છ પ્રાણવાળા પણ હોય છે અને છઠ્ઠા અધુરો પ્રાણવાળા પણ હોય છે અને સાતમો પ્રાણ અવશ્ય અધુરો રહે છે.

પ્ર.૨૪૮ તેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને કેટલા પ્રાણો કહેલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૪૮ તેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને સાત પ્રાણો હોય છે. (૧) આયુષ્ય, (૨) કાયબલ, (૩) સ્પર્શેન્દ્રિય, (૪) રસનેન્દ્રિય, (૫) દ્રાણેન્દ્રિય, (૬) શ્વાસોચ્છવાસ અને (૭) વચનબલ. આ સાત પ્રાણો હોય છે.

પ્ર.૨૪૯ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ ચઉરીન્દ્રિય જીવોને કેટલા પ્રાણો હોય શકે ?

ઉ.૨૪૯ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ ચઉત્તરીન્દ્રિય જીવો એક પ્રાણવાળા, બે પ્રાણવાળા, છ પ્રાણવાળા હોય છે. તથા સાત પ્રાણવાળા હોય છે અને સાતમો પ્રાણ અધુરોવાળા પણ હોય છે. આઠમો પ્રાણ અધુરો રહે છે.

પ્ર.૨૫૦ ચઉત્તરીન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને કેટલા પ્રાણો કહેલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૫૦ ચઉત્તરીન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને આઠ પ્રાણો હોય છે. (૧) આયુષ્ય, (૨) કાયબલ, (૩) સ્પર્શના, (૪) રસના, (૫) દ્રાણ, (૬) ચક્ષુરીન્દ્રિય, (૭) શ્વાસોચ્છવાસ અને (૮) વચનબલ પ્રાણ હોય છે.

પ્ર.૨૫૧ અસંજ્ઞી લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવોને કેટલા કેટલા પ્રાણો ઘટી શકે છે ?

ઉ.૨૫૧ અસંજ્ઞી લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવોને એક બે પ્રાણ સાત પ્રાણ હોય, આઠ પ્રાણ હોય અથવા આઠમો પ્રાણ અધુરો પણ હોય અને નવમો પ્રાણ અવશ્ય અધુરો રહે છે.

પ્ર.૨૫૨ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને કેટલા પ્રાણો હોય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૫૨ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને નવ પ્રાણો હોય છે. (૧) આયુષ્ય, (૨) કાયબલ, (૩) સ્પર્શના, (૪) રસના, (૫) દ્રાણ, (૬) ચક્ષુ, (૭) શ્રોતેન્દ્રિય, (૮) શ્વાસોચ્છવાસ અને (૯) વચનબલ. આ નવ પ્રાણ હોય છે.

પ્ર.૨૫૩ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવોને કેટલા કેટલા પ્રાણ હોય છે ?

ઉ.૨૫૩ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવો એક પ્રાણવાળા હોય, બે પ્રાણવાળા હોય, સાત પ્રાણવાળા હોય, આઠ પ્રાણવાળા હોય અથવા આઠમો પ્રાણ અધુરો પણ હોય, નવ પ્રાણવાળા હોય અને કેટલાકને નવમો પ્રાણ અધુરો પણ હોય તથા દશમો પ્રાણ અવશ્ય અધુરો રહે છે.

પ્ર.૨૫૪ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને કેટલા પ્રાણો હોય છે ?

ઉ.૨૫૪ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તિ જીવોને દશે દશ પ્રાણો હોય છે.

પ્ર.૨૫૫ દરેક જીવોને એક પ્રાણ તથા બે પ્રાણો કહ્યા છે, તે ક્યારે હોય અને કયા કયા હોય ?

ઉ.૨૫૫ દરેક જીવો મરણ પામી પરભવમાં જતા હોય છે ત્યારે આયુષ્ય નામનો એક પ્રાણ હોય છે અને શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી કાયબલ નામનો બીજો પ્રાણ હોય છે. એમ બે પ્રાણ હોય છે.

પ્ર.૨૫૬ બીજા બધા પ્રાણો કઈ રીતે સમજવા ?

ઉ.૨૫૬ શરીર પર્યાપ્તિ પછી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી દરેકને ઇન્દ્રિયો અધિક અધિક હોવાથી પ્રાણો વધે છે. શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિથી એક શ્વાસોચ્છવાસ પ્રાણ વધે, ભાષા પર્યાપ્તિથી વચનબલ નામનો પ્રાણ જેને વધતો હોય તે જીવોને વધે છે તથા મન:પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી જે જીવોને વધતો હોય તે જીવોને મનબલ નામનો પ્રાણ વધે છે, આ કારણથી દરેક જીવોને પ્રાણોમાં જુદાપણું થાય છે, આનું વિશેષ સ્વરૂપ ‘જીવવિચાર’ ની પ્રશ્નોત્તરીમાં આપેલ છે. ત્યાંથી જાણી લેવું આ રીતે નવતત્ત્વમાંથી જીવ તત્ત્વ પૂર્ણ થયું.

ધમ્માહધમ્મા-ગાસા, તિય તિય ભેયા તહેવ અદ્ધા ચ ।

સંઘા દેસ પાસા, પરમાણુ અજીવ ચડ્ડસહા ॥૮॥

ભાવાર્થ :- ધર્માસ્તિકાય-અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાયના ત્રણ ત્રણ ભેદ તથા કાલ અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર ભેદ સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણું એમ અજીવના ૧૪ ભેદો થાય છે.

પ્ર.૨૫૭ અસ્તિકાય કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૫૭ અસ્તિ એટલે પ્રદેશો, કાય એટલે સમુદાય (સમુહ) અર્થાત્ પ્રદેશોનો જે સમુદાય તેનું નામ અસ્તિકાય કહેવાય છે.

પ્ર.૨૫૮ કાળને અસ્તિકાય જોડીને કાલાસ્તિકાય કેમ ન કહેવાય ?

ઉ.૨૫૮ કાળ એક વર્તમાન સમયરૂપ હાવાથી તેના પ્રદેશો હોતા નથી, તેથી કાલાસ્તિકાય કહી શકાય નહીં, માટે કાળ એ ભેદ જુદો ગણેલો છે.

પ્ર.૨૫૯ અસ્તિકાયવાળા પદાર્થો કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૫૯ અસ્તિકાયવાળા પદાર્થો પાંચ છે. તે આ પ્રમાણે. (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય.

પ્ર.૨૬૦ પાંચે અસ્તિકાય પદાર્થો ક્યાં ક્યાં રહેલા છે ?

ઉ.૨૬૦ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાય આ ચારે અસ્તિકાય પદાર્થો લોકમાં રહેલા છે અને આકાશાસ્તિકાય નામનો પદાર્થ લોક અને અલોક બન્નેમાં રહેલો છે.

પ્ર.૨૬૧ અસ્તિકાયના કેટલા કેટલા ભેદો થાય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૬૧ અસ્તિકાય હોય તેના ત્રણ ભેદો થઈ શકે છે. તે આ પ્રમાણે. (૧) સ્કંધ, (૨) દેશ અને (૩) પ્રદેશ.

પ્ર.૨૬૨ સ્કંધ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? અને કયા કયા ?

ઉ.૨૬૨ સ્કંધ બે પ્રકારના કહેલ છે. (૧) સ્વાભાવિક સ્કંધ, (૨) વૈભાવિક સ્કંધ.

પ્ર.૨૬૩ સ્વાભાવિક સ્કંધ કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૨૬૩ સ્વાભાવિક સ્કંધ ચાર પ્રકારે છે. (૧) જીવાસ્તિકાય, (૨) ધર્માસ્તિકાય, (૩) અધર્માસ્તિકાય, (૪) આકાશાસ્તિકાય. આ પદાર્થોના કદી પણ વિભાગ પડતા ન હોવાથી સ્વાભાવિક સ્કંધો કહેવાય છે.

પ્ર.૨૬૪ વૈભાવિક સ્કંધના કેટલા ભેદ છે ? કયા ?

ઉ.૨૬૪ વૈભાવિક સ્કંધનો એક પ્રકાર છે. પુદ્ગલાસ્તિકાય રૂપ છે, તે પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંતા સ્કંધો થઈ શકે છે, માટે તેને વૈભાવિક સ્કંધ કહેલો છે.

પ્ર.૨૬૫ સ્કંધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૬૫ વસ્તુનો આખો ભાગ તે સ્કંધ કહેવાય છે, અથવા કોઈપણ વસ્તુને આખી કલ્પીએ તે સ્કંધ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૬૬ દેશ કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૬૬ સ્કંધની અપેક્ષાએ ન્યૂન અવિભાજ્ય જે ભાગ તે દેશ કહેવાય છે, અર્થાત્ જે સ્કંધ કલ્પેલો હોય છે, તેનો અમુક ભાગ કલ્પવો તેને દેશ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૬૭ પ્રદેશ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૨૬૭ સ્કંધનો નાનામાં નાનો જે અંશ હોય છે, જે અંશના કેવલી ભગવંતો પણ બે ભાગ કલ્પી ન શકે, તેવો ભાગ સ્કંધની સાથે રહેલો હોય તેને પ્રદેશ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૬૮ ધર્માસ્તિકાયનો જે સ્કંધ છે, તે કેટલા પ્રમાણ વાળો છે ?

ઉ.૨૬૮ ધર્માસ્તિકાયનો સ્કંધ ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ છે.

પ્ર.૨૬૯ ધર્માસ્તિકાયનો દેશ છે, તે કેટલા કેટલા પ્રમાણ વાળો છે ?

ઉ.૨૬૯ ધર્માસ્તિકાયના દેશો ઘણા થઈ શકે છે, યાવત્ અસંખ્યાતા પણ થઈ શકે છે, જેમકે એક પ્રદેશ ન્યૂન, બે પ્રદેશ ન્યૂન, ત્રણ પ્રદેશ ન્યૂન યાવત્ બે પ્રદેશી જે દેશ તે પણ ધર્માસ્તિકાયનો દેશ કહેવાય

છે.

પ્ર.૨૭૦ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો કેટલા કહેલા છે ?

ઉ.૨૭૦ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો અસંખ્યાતા કહેલા છે જે, નાનામાં નાનો અંશ જેનો કેવલી ભગવંતો બે ભાગ કલ્પી ન શકે, તેવા અંશોનો પ્રદેશ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૭૧ અધર્માસ્તિકાયના સ્કંધો કેટલા પ્રમાણવાળા હોય છે ?

ઉ.૨૭૧ અધર્માસ્તિકાયનો સ્કંધ ચૌદ રાજલોક પ્રમાણવાળો હોય છે અને તે ચૌદ રાજલોકના આકારે જ રહેલો છે.

પ્ર.૨૭૨ અધર્માસ્તિકાયના દેશો કેટલા કેટલા પ્રમાણવાળા હોય છે ?

ઉ.૨૭૨ અધર્માસ્તિકાયના દેશ કલ્પીએ તો અસંખ્યાતા થાય છે અને તે એક પ્રદેશ ન્યૂન, બે પ્રદેશ ન્યૂન ચાવત્ બે પ્રદેશ વાળો જે હોય તે બધા દેશો કહેવાય છે.

પ્ર.૨૭૩ અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો કેટલા હોય છે ?

ઉ.૨૭૩ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો અસંખ્યાતા કહેલા છે, તેટલા જ પ્રદેશો અધર્માસ્તિકાયના છે.

પ્ર.૨૭૪ આકાશાસ્તિકાયનો સ્કંધ કેટલા પ્રમાણવાળો હોય છે ? અને તેનો આકાર કેવો છે ?

ઉ.૨૭૪ આકાશાસ્તિકાયનો સ્કંધ લોક અને આલોક સંપૂર્ણ પ્રમાણવાળો છે, તેનો આકાર ગોળાકાર છે.

પ્ર.૨૭૫ આકાશાસ્તિકાયના દેશ કેટલા થાય છે ?

ઉ.૨૭૫ આકાશાસ્તિકાયના દેશ અનંતા થાય છે અને નાનામાં નાનો દેશ એ આકાશાસ્તિકાય રૂપ કલ્પીએ તે ગણાય છે.

પ્ર.૨૭૬ આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશો કેટલા કહેલા છે ?

ઉ.૨૭૬ આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશો અનંતા કહેલા છે.

પ્ર.૨૭૭ લોકાસ્તિકાયનો સ્કંધ કેટલા પ્રમાણવાળો હોય છે ?

ઉ.૨૭૭ લોકાસ્તિકાયનો સ્કંધ ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ છે અને તેનો આકાર ચૌદ રાજલોકનો જે આકાર છે તે પ્રમાણે છે.

પ્ર.૨૭૮ લોકાસ્તિકાયના દેશ કેટલા થાય છે ?

ઉ.૨૭૮ લોકાસ્તિકાયના દેશો અસંખ્યાતા થાય છે, તે ધર્માસ્તિકાયના દેશો પ્રમાણે જાણવા.

પ્ર.૨૭૯ લોકાસ્તિકાયના પ્રદેશો કેટલા થાય છે ?

ઉ.૨૭૯ લોકાસ્તિકાયના પ્રદેશો અસંખ્યાતા થાય છે.

પ્ર.૨૮૦ પુદ્ગલાસ્તિકાયના સ્કંધો કેટલા થાય છે ?

ઉ.૨૮૦ પુદ્ગલાસ્તિકાયના સ્કંધો અનંતા થાય છે અને તેમાં મોટામાં મોટો સ્કંધ ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ અચિત્ત મહાસ્કંધ થઈ શકે છે અને નાનામાં નાનો સ્કંધ એક પ્રદેશી પણ થઈ શકે છે.

પ્ર.૨૮૧ પુદ્ગલાસ્તિકાયના દેશો કેટલા છે ?

ઉ.૨૮૧ પુદ્ગલાસ્તિકાયના જેટલા સ્કંધો છે તેમાંનો જેટલો જેટલો ભાગ કલ્પીએ તે દેશ કહેવાય છે. તેવા દેશો પણ અનંતા થાય છે.

પ્ર.૨૮૨ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશો કેટલા કહેલા છે ?

ઉ.૨૮૨ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશો અનંતા કહેલા છે, કારણ કે અનંત પ્રદેશી સ્કંધો પણ હોય છે.

પ્ર.૨૮૩ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પરમાણુઓ કેટલા કહેલા છે ?

ઉ.૨૮૩ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પરમાણુ અનંતા હોય છે.

પ્ર.૨૮૪ ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યમાં પરમાણું રૂપ ચોથો ભેદ કેમ ન હોય ?

ઉ.૨૮૪ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને જીવાસ્તિકાય એ ચાર દ્રવ્યના યથા સંભવ અસંખ્યાતા તથા અનંત પ્રદેશો હોય છે, પરંતુ તે પ્રદેશો તેમાંથી કોઈવાર છુટો પડ્યો નથી, વર્તમાનમાં છુટો પડતો નથી અને ભવિષ્યમાં છુટો પડશે નહિ. એવા શાશ્વત સંબંધવાળા સ્કંધો વિદ્યમાન રહેલા હોવાથી એ ચારેય દ્રવ્યમાં પરમાણુરૂપ ચોથો ભેદ પડતો નથી, પરંતુ પુદ્ગલ દ્રવ્યના તો અનંતા પરમાણુઓ જગતમાં છુટા પડેલા છે, વર્તમાનમાં પડે છે અને ભવિષ્યમાં રહેશે, માટે પરમાણુ રૂપ ચોથો ભેદ હોય છે.

પ્ર.૨૮૫ પ્રદેશ મોટો કે પરમાણુ મોટો ?

ઉ.૨૮૫ પ્રદેશ અને પરમાણુ બન્ને એક સરખા કદના જ હોય છે. કોઈપણ નાનો મોટો નથી પરંતુ સ્કંધની સાથે રહેલો પ્રદેશ કહેવાય તે સ્કંધથી છુટો પડે ત્યારે પરમાણુ કહેવાય છે.

ધમ્મા-ધમ્મા પુગ્ગલ, નહ કાલો પંચ હુંતિ અજ્જીવા,

વલણ સહાવોધમ્મો, થિર સંઠાણો અહમ્મોય ॥૯૧॥

અવગાહો આગાસં, પુગ્ગલ-જીવાણ પુગ્ગલા ચડ્ઠા,

સંઘા દેસ પાસા, પરમાણુ ચેવ નાયત્વા ॥૯૦॥

ભાવાર્થ :- ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાલ આ પાંચ અજીવો હોય છે. ધર્માસ્તિકાયનો સ્વભાવ ગતિ આપવાનો છે. અધર્માસ્તિકાયનો સ્વભાવ સ્થિર રાખવાનો છે. આકાશાસ્તિકાયનો સ્વભાવ જગ્યા આપવાનો છે. પુદ્ગલ અને જીવોને આપે છે. પુદ્ગલો ચાર પ્રકારના કહેલાં છે. સ્કંધરૂપ, દેશરૂપ પુદ્ગલ, પ્રદેશરૂપ પુદ્ગલ અને પરમાણુરૂપ પુદ્ગલો જાણવા.

પ્ર.૨૮૬ અજીવો કેટલા પ્રકારે કહ્યા છે ?

ઉ.૨૮૬ અજીવો પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૪) આકાશાસ્તિકાય અને (૫) કાળ.

પ્ર.૨૮૭ જીવ અને પુદ્ગલ દ્રવ્યોને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જવામાં-દોડવામાં કોને કયું દ્રવ્ય સહાયક થાય છે ?

ઉ.૨૮૭ જીવ અને પુદ્ગલોને જવામાં-દોડવામાં, ચાલવામાં એક અજીવ દ્રવ્ય સહાયક છે, જે ધર્માસ્તિકાય છે, તના કારણે ગતિ થાય છે.

પ્ર.૨૮૮ જીવ અને પુદ્ગલોને સ્થિર રાખવામાં સહાયભૂત કયું અજીવ દ્રવ્ય છે ?

ઉ.૨૮૮ જીવ અને પુદ્ગલોને સ્થિર રાખવામાં સહાયભૂત અજીવ દ્રવ્ય એક અધર્માસ્તિકાય છે.

પ્ર.૨૮૯ જીવ અને પુદ્ગલોને અવકાશ આપનાર અજીવ દ્રવ્યનું નામ શું છે ?

ઉ.૨૮૯ જીવ અને પુદ્ગલોને અવકાશ આપનાર અજીવ દ્રવ્ય આકાશાસ્તિકાય નામનું છે.

પ્ર.૨૯૦ પુદ્ગલો કોને કહેવાય ?

ઉ.૨૯૦ પ્રતિ સમય પૂરણ (મળવું) ગલન (વિખરવું) સ્વભાવવાળો જે પદાર્થ હોય છે, તે પુદ્ગલ કહેવાય છે.

પ્ર.૨૯૧ પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સ્વાભાવિક શું છે ? અને વિભાવ ધર્મવાળાં પુદ્ગલો ક્યાં છે ?

ઉ.૨૯૧ પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સ્વાભાવિક ધર્મવાળા પરમાણુઓ કહેલા છે, અને વિભાવ દશાવાળા દ્વિપ્રદેશી, ત્રણ પ્રદેશી, ચાવત્ સંખ્યાતા પ્રદેશી, અસંખ્યાતા પ્રદેશી અને અનંત પ્રદેશી રૂપ પુદ્ગલ સ્કંધો કહેલા છે.

પ્ર.૨૯૨ સ્કંધ શબ્દની નિર્યુક્તિ અર્થ શું છે ?

ઉ.૨૯૨ સ્કંધ એટલે સ્કન્દન્તે અર્થાત્ પુદ્ગલોના વિખરવાથી શોષાય અને ઘ એટલે ઘચન્તે અર્થાત્ પુદ્ગલો મળવા વડે પોસાય તે સ્કંધ શબ્દની નિર્યુક્તિ અર્થ છે.

પ્ર.૨૯૩ કાળ કેટલા પ્રકારોનો છે ? કયો કયો ?

ઉ.૨૯૩ કાળ બે પ્રકારનો કહેલો છે, (૧) નિશ્ચય કાળ અને (૨) વ્યવહાર કાળ.

પ્ર.૨૯૪ નિશ્ચય કાળ કેટલા સમયનો છે ?

ઉ.૨૯૪ નિશ્ચય કાળ વર્તમાન રૂપ એક સમયનો કહેલો છે.

પ્ર.૨૯૫ વ્યવહાર કાળ કેટલા સમયનો છે ?

ઉ.૨૯૫ વ્યવહાર કાળ ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળ રૂપ ભેદવાળો પણ હોય છે.

પ્ર.૨૯૬ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય, દ્રવ્યથી, કાળથી, ક્ષેત્રથી, ભાવથી અને સંસ્થાનથી કયા કયા સ્વભાવવાળું છે ?

ઉ.૨૯૬ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી એક જ છે, ક્ષેત્રથી લોકાકાશ પ્રમાણ છે, કાળથી અનાદિ અનંત છે. ભાવથી-વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને શબ્દ રહિત અરૂપી છે. ગુણથી ગતિ સહાયક ગુણવાળું છે તથા સંસ્થાનથી લોકની આકૃતિ જેવું તૂલ્ય છે.

પ્ર.૨૯૭ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી, ગુણથી અને સંસ્થાનથી કયા કયા આકારવાળું છે ?

ઉ.૨૯૭ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી એક છે. ક્ષેત્રથી સમગ્ર લોકાકાશ પ્રમાણ છે. કાળથી અનાદિ કાળથી છે, અનંતકાળ રહેવાનું છે ભાવથી વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ અને શબ્દ રહિત હોવાથી અરૂપી છે. ગુણથી સ્થિતિ સહાયકવાળું છે, સંસ્થાનથી લોકાકૃતિ તૂલ્ય છે.

પ્ર.૨૯૮ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી, છે, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી, ગુણથી અને સંસ્થાનથી કેવા કેવા પ્રકારનું કહેલું છે ?

૨૯૮ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી એક છે, ક્ષેત્રથી લોકાલોક પ્રમાણ છે, કાળથી અનાદિ અનંત છે, ભાવથી વર્ણાદિ રહિત અરૂપી છે, ગુણથી અવકાશ ગુણવાળું છે સંસ્થાનથી નક્કર ગોળા સરખું (તેના જેવી આકૃતિવાળો) છે.

પ્ર.૨૯૯ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી, ગુણથી, અને સંસ્થાનથી કેવા કેવા પ્રકારે કહેલું છે ?

પ્ર.૨૯૯ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી અનંતા છે. ક્ષેત્રથી સમગ્ર લોક પ્રમાણ છે. કાળથી અનાદિ અનંત છે. ભાવથી વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ અને શબ્દ સહિત રૂપી છે. ગુણથી પૂરણ ગતન સ્વભાવવાળો છે અને સંસ્થાનથી પરિમંડલાદિ પાંચ આકૃતિવાળો છે.

પ્ર.૩૦૦ પરિમંડલાદિ પાંચ સંસ્થાનો કયા કયા છે ?

ઉ.૩૦૦ (૧) બંગડી જેવું ગોળ, (૨) થાળી જેવું ગોળ, (૩) ત્રણ ખૂણાવાળું, (૪) ચાર ખૂણાવાળું,

(૫) લાબુ. (૬) આ પાંચ પ્રકારના સંસ્થાનો છે.

પ્ર.૩૦૧ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી, ગુણથી અને સંસ્થાનથી કેવા કેવા અને કેટલા કેટલા પ્રમાણવાળા છે ?

ઉ.૩૦૧ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય દ્રવ્યથી અનંત છે, ક્ષેત્રથી સમગ્ર લોક પ્રમાણ છે. કાળથી અનાદિ અનંત છે. ભાવથી વર્ણાદિ રહિત અરૂપી છે. ગુણથી જ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણ યુક્ત છે. સંસ્થાનથી શરીર તુલ્ય વિવિધ આકૃતિ રૂપ છે.

પ્ર.૩૦૨ કાળ દ્રવ્ય દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, ભાવથી અને સંસ્થાનથી કઈ કઈ આકૃતિવાળો છે ?

ઉ.૩૦૨ કાળ દ્રવ્ય દ્રવ્યથી અનંત છે, ક્ષેત્રથી અદીક્રીપ પ્રમાણ જ છે, કાળથી અનાદિ અનંત છે. ભાવથી વર્ણાદિ રહિત અરૂપી છે, અને ગુણથી વર્તનાદિ પર્યાય રૂપ છે અને સંસ્થાન કોઈ છે નહિં, સિદ્ધાંતમાં સંસ્થાન કહેલું નથી.

સદ્ધયાર ડન્જોઝ, પમા છાયા તવેહિ આ ।

વળ્લ ગંધ રસા ફાસા, પુગ્ગાલાણં તુ લક્ષણં ॥૧૧॥

ભાવાર્થ :- શબ્દ-અંધકાર-ઉદ્યોત-પ્રભા-છાયા અને આતાપ વડે સહિત વર્ણો-ગંધો-રસો અને સ્પર્શો એ પુદ્ગલોનું જ લક્ષણ છે.

પ્ર.૩૦૩ પુદ્ગલોનું લક્ષણ શું કહેલું છે ?

ઉ.૩૦૩ પુદ્ગલોનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે. શબ્દ-અંધકાર-ઉદ્યોત-પ્રભા-છાયા આતાપ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ. આ બધા પુદ્ગલોનાં લક્ષણો કહ્યાં છે, એટલે કે આ બધા ગુણો પુદ્ગલોમાં રહેલાં છે.

પ્ર.૩૦૪ શબ્દ કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૦૪ શબ્દ ત્રણ પ્રકારના કહેલાં છે. (૧) સચિત શબ્દ, (૨) અચિત શબ્દ, (૩) મિશ્ર શબ્દ.

પ્ર.૩૦૫ સચિત શબ્દો શેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉ.૩૦૫ સચિત શબ્દ જીવથી ઉત્પન્ન થાય છે. જીવ મુખ વડે બોલે તે સચિત શબ્દ, બેઘન્દ્રિય, તેઘન્દ્રિય, ચઉત્તરીન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવો જે બોલે છે, તે સચિત શબ્દ છે.

પ્ર.૩૦૬ અચિત શબ્દ શેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉ.૩૦૬ પથ્થર વગેરે પરસ્પર અથડાવવાથી જે અવાજ ઉત્પન્ન થાય છે તે અચિત શબ્દ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૦૭ મિશ્ર શબ્દો કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૩૦૭ જીવના પ્રયત્ન વડે વાગતાં મૃદંગો, ભુંગળ આદિને વગાડાય છે, તેના જે શબ્દો તે મિશ્ર શબ્દ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૦૮ શબ્દની ઉત્પત્તિ જૈન શાસન શેમાંથી માને છે ? શાથી ?

ઉ.૩૦૮ શબ્દની ઉત્પત્તિ જૈન દર્શનના મતે પુદ્ગલમાંથી જ થાય છે. કારણ કે શબ્દ પોતે જ પુદ્ગલ રૂપ છે.

પ્ર.૩૦૯ નૈયાયિકો શબ્દની ઉત્પત્તિ શમાંથી માને છે ?

ઉ.૩૦૯ નૈયાયિકો શબ્દને આકાશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા માને છે અને આકાશનો ગુણ કહે છે.

પ્ર.૩૧૦ નૈયાયિકો શબ્દને આકાશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો માને છે ? તે કયા કારણે ખોટું છે ?

ઉ.૩૧૦ નૈયાયિકો માને છે તે વાત કદી સંગત થતી નથી, કારણ કે આકાશ પોતે અરૂપી છે અને શબ્દ પોતે રૂપી છે. અરૂપી ચીજોમાંથી કદી રૂપી ચીજો ઉત્પન્ન થાય નહિ, જ્યારે પુદ્ગલ પોતે રૂપી છે અને

શબ્દ રૂપી છે, તેથી શબ્દ એ આકાશનો નહિ પણ પુદ્ગલનો ગુણ છે.

પ્ર.૩૧૧ અંધકાર કઈ ઇન્દ્રિયથી ગ્રાહ્ય થાય છે ?

ઉ.૩૧૧ અંધકાર દ્વારેન્દ્રિય ગ્રાહ્ય શાસ્ત્રોમાં કહેલો છે અને અંધકાર એ પણ પુદ્ગલ સ્કંધ રૂપ જ છે.

પ્ર.૩૧૨ ઉદ્યોતના પુદ્ગલો શેમાંથી નીકળે છે ?

ઉ.૩૧૨ શીત વસ્તુનો શીત પ્રકાશ તે ઉદ્યોત કહેવાય છે. સૂર્ય સિવાયના દેખાતા ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષી વિમાનોનો આગીઆ વગેરે જીવોનો અને ચન્દ્રકાન્તાદિ રત્નોનો જે પ્રકાશ છે, તે ઉદ્યોત નામકર્મના ઉદયથી છે, માટે ઉદ્યોત કહેવાય છે.

પ્ર.૩૧૩ પ્રભા કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૩૧૩ ચંદ્ર તથા સૂર્યના પ્રકાશમાંથી જે બીજા કિરણો રહિત ઉપપ્રકાશ પડે છે, તે પ્રભા કહેવાય છે, અને તે સારાય પુદ્ગલ સ્કંધો છે. જો તેમ ન હોય તો સૂર્યના કિરણો જ્યાં પડતાં હોય તો તેની બાજુમાં કિરણો ન પડતાં હોય ત્યાં અંધકાર હોય અને કિરણ પડતાં હોય ત્યાં પ્રકાશ હોય પણ તેમ બનતું નથી. બીજે પણ પ્રકાશ રહે છે, માટે તે પ્રભા કહેવાય છે.

પ્ર.૩૧૪ છાયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૧૪ દર્પણમાં અથવા પ્રકાશમાં પડતું જે પ્રતિબિંબ તેને છાયા કહેવાય છે.

પ્ર.૩૧૫ આતાપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૧૫ શીત વસ્તુનો ઉષ્ણ પ્રકાશ હોય તે આતાપ કહેવાય છે. આવો પ્રકાશ સૂર્યના વિમાનમાં રહેલા બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય જીવોનાં શરીરોનો હોય છે.

પ્ર.૩૧૬ વર્ણ કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૧૬ વર્ણ પાંચ પ્રકારના શાસ્ત્રોમાં કહેલા છે. (૧) શ્વેત વર્ણ, (૨) પીળો વર્ણ, (૩) લાલ વર્ણ, (૪) નીલવર્ણ અને (૫) કાળો વર્ણ. વાદળી ગુલાબી આદિ જે અનેક વર્ણ ભેદો છે, તે આ પાંચ વર્ણમાંના કોઈ પણ એક ભેદની તારતમ્યવાળા અથવા અનેક વર્ણના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા જાણવા જોઈએ.

પ્ર.૩૧૭ પરમાણુમાં કેટલા વર્ણો રહેલા હોય છે ? અને દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોમાં કેટલા વર્ણો હોય છે ?

ઉ.૩૧૭ પરમાણુ આદિ દરેક પુદ્ગલ માત્રમાં તે વર્ણો હોય છે. અને દ્વિપ્રદેશી વગેરે સ્કંધોમાં એકથી પાંચ વર્ણો યથા સંભવ રહેલા હોય છે.

પ્ર.૩૧૮ ગંધ કેટલા પ્રકારે છે ? કઈ કઈ ? અને પરમાણુ આદિ પુદ્ગલોમાં કેટલી ગંધ હોય છે ?

ઉ.૩૧૮ ગંધ બે પ્રકારે છે. (૧) સુગંધ અને દુર્ગંધ. પરમાણુમાં કોઈપણ એક ગંધ હોય છે, જ્યારે દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કંધોમાં બન્ને ગંધ હોય છે.

પ્ર.૩૧૯ રસ કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૧૯ રસ પાંચ પ્રકારના કહેલા છે. (૧) તિખો રસ, (૨) કડવો રસ, (૩) તુરો રસ, (૪) ખાટો રસ અને (૫) મીઠો (મધુરો) રસ, ખાટો રસ લોકમાં ગણાય છે પણ તે મધુર રસની અંતરગત જાણવો.

પ્ર.૩૨૦ સ્પર્શ કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૨૦ સ્પર્શ આઠ પ્રકારના કહેલા છે. (૧) શીત (ઠંડો) સ્પર્શ, (૨) ઉષ્ણ (ગરમ) સ્પર્શ, (૩)

સ્નિગ્ધ (ચીકણો) સ્પર્શ, (૪) રુક્ષ (લુખો) સ્પર્શ, (૫) લઘુ (નાનો હલકો) સ્પર્શ, (૬) ગુરુ સ્પર્શ (ભારે), (૭) કોમળ સ્પર્શ અને (૮) કર્કશ (ખરબચડો) સ્પર્શ આ આઠ સ્પર્શો કહેલા છે.

પ્ર.૩૨૧ પરમાણુમાં રસ તથા સ્પર્શ કેટલા કેટલા હોય છે ?

ઉ.૩૨૧ પરમાણુમાં પાંચ રસમાંથી કોઈ પણ એક જ રસ હોય છે અને સ્પર્શ કોઈ પણ બે હોય છે શીત અને સ્નિગ્ધ હોય અથવા શીત અને રુક્ષ અથવા ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ અથવા ઉષ્ણ અને રુક્ષ આ ચારમાંથી કોઈપણ એક પ્રકાર હોય છે.

પ્ર.૩૨૨ દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કંધોમાં રસ તથા સ્પર્શો કેટલા હોય છે ?

ઉ.૩૨૨ સ્કંધોમાં પાંચ રસો યથાયોગ્ય હોય છે અને સ્પર્શ કેટલાક ચાર સ્પર્શો સ્કંધો હોય છે અને કેટલાક આઠ સ્પર્શો સ્કંધો હોય છે.

પ્ર.૩૨૩ સૂક્ષ્મ પરિણામી સ્કંધોમાં કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૨૩ સૂક્ષ્મ પરિણામી સ્કંધોમાં ચાર સ્પર્શ હોય છે. (૧) શીત, (૨) ઉષ્ણ, (૩) સ્નિગ્ધ અને (૪) રુક્ષ આ ચાર સ્પર્શ હોય છે.

પ્ર.૩૨૪ બાદર પરિણામી સ્કંધોમાં કેટલા સ્પર્શો હોય છે ?

ઉ.૩૨૪ બાદર પરિણામી સ્કંધોમાં આઠ સ્પર્શ હોય છે.

પ્ર.૩૨૫ પુદ્ગલના વભાવિક પરિણામો કયા કયા છે ?

ઉ.૩૨૫ અંધકાર, ઉદ્યોત, પ્રભા, છાયા અને આતાપ એ બાદર પરિણામવાળા હોવાથી તેમજ બાદર પરિણામી પુદ્ગલ સ્કંધમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી તેમજ વૈભાવિક પરિણામી કહેવાય છે.

પ્ર.૩૨૬ પુદ્ગલના સ્વાભાવિક પરિણામો કયા કયા છે ?

ઉ.૩૨૬ પુદ્ગલના સ્વાભાવિક પરિણામો વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છે, તે પરમાણુ આદિ બધામાં રહેલા હોય છે.

एगा कोडि सत सङ्घि, लक्खा सत्तहुत्तरी सहस्साय,
दोय सया सोल-हिआ, आवलिआ इग मुहुत्तम्मि ॥१२॥
समयावलि मुहुत्ता, दीहा पक्खाय मास वरिसा य,
भणिओ पलिआ सागर, उस्सप्पिणि-सप्पिणी कालो ॥१३॥

ભાવાર્થ :- એક મુહૂર્તમાં ૧ કોડ સડસઠ લાખ ૭૭ હજાર અને ૨૧૬ આવલિકાઓ થાય છે. કાળમાં નાનામાં નાનો સમય, પછી આવલિ, પછી મુહૂર્ત, દિવસ, પક્ષ, માસ, વરસ અને પલ્લોપમ-સાગરોપમ, ઉત્સરપિણી અને અવસરપિણી ૩૫ કાળ કહેલો છે.

પ્ર.૩૨૭ એક મુહૂર્તમાં કેટલી આવલિકાઓ થાય છે ?

ઉ.૩૨૭ એક મુહૂર્ત જેટલા કાળમાં ૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬ આવલિકાઓ થાય છે.

પ્ર.૩૨૮ નાનામાં નાનો કાળ સમય છે તે કય રીતે જાણી શકાય છે ?

ઉ.૩૨૮ અતિ સૂક્ષ્મ કાળ જે સમય છે કે જેના કેવલિ ભગવંતની જ્ઞાનશક્તિ વડે પણ બે ભાગ કલ્પી ન શકાય તેવો નિર્વિભાજ્ય ભાગ ૩૫ જે કાળ તે સમય કહેવાય છે. જેમ પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સૂક્ષ્મ-વિભાગ પરમાણુ છે, તેમ કાળનો અતિ સૂક્ષ્મ કાળ તે સમય છે, તે સમયને દ્રષ્ટાંતથી જણાવાય છે.

અતિ જીર્ણ વસ્ત્રને જુવાન તંદુરસ્ત નિરોગી એવો કોઈ મનુષ્ય જલ્દીથી ફાડે અને એકના બે ભાગ કરે તેમાં એક તન્તુથી બીજો તન્તુ એટલે એક દોરાથી બીજો દોરો તૂટતાં અસંખ્યાતા સમયો જાય છે. અથવા તે

જ જુવાન મનુષ્ય કમળના સો પાંદડા ગોઠવીને અતિ તીક્ષ્ણ ભાલો લઈને ભેદે તો તરત જ સો પાંદડા ભેદી નાંખે છે, તેમાં એક પાંદડાથી બીજું પાંદડું ભેદાતાં અસંખ્યાતા સમય જાય છે, એવો નાનામાં નાનો અતિ સૂક્ષ્મ કાળ તે સમય કહેવાય છે.

પ્ર.૩૨૯ કેટલા સમયોની એક આવલિકા થાય છે ?

ઉ.૩૨૯ અતિ સૂક્ષ્મ જે સમય છે એવા અસંખ્યાતા સમયો ભેગા થાય તેટલા કાળને એક આવલિકા કહેવાય છે.

પ્ર.૩૩૦ કેટલી આવલિકાઓનો એક ક્ષુલ્લક ભવ થાય છે ?

ઉ.૩૩૦ ૨૫૬ આવલિકાનો એક ક્ષુલ્લક ભવ થાય છે.

પ્ર.૩૩૧ ક્ષુલ્લક ભવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૩૧ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય જીવો જુવાન તંદુરસ્ત મનુષ્યોના શ્વાસોચ્છવાસની અંદર એટલે કે એક શ્વાસોચ્છવાસના જેટલા કાળમાં ૧૭ વારથી અધિક જન્મ-મરણ કર્યા કરે છે, તેવા એક જન્મ-મરણનો કાળ તેને ક્ષુલ્લક ભવ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૩૨ એક શ્વાસોચ્છવાસમાં કેટલી આવલિકાઓ થાય છે ?

ઉ.૩૩૨ એક ભવમાં ૨૫૬ આવલિકાઓ થાય છે. અને એક શ્વાસોચ્છવાસમાં ૧૭૥ ભવો થાય છે, તે ૨૫૬ આવલિકાને ૧૭૥ ભવે ગુણતાં ૪૪૪૬-૨૪૫૮-૩૭૭૩ આવલિકાઓ થાય છે.

પ્ર.૩૩૩ કેટલા પ્રાણનો એક સ્તોક થાય છે તથા કેટલા સ્તોકનો એક લવ અને કેટલા લવની એક ઘડી થાય છે ?

ઉ.૩૩૩ સાત શ્વાસોચ્છવાસનો એક સ્તોક, ૭ સ્તોકનો એક લવ થાય છે અને ૩૮૥ લવની એક ઘડી થાય છે.

પ્ર.૩૩૪ કેટલી ઘડીએ એક મુહૂર્ત થાય ? અથવા એક મુહૂર્તમાં કેટલા લવ થાય છે ?

ઉ.૩૩૪ ૨ ઘડીનું એક મુહૂર્ત કહેવાય છે અને મુહૂર્તમાં ૭૭ લવ થાય છે.

પ્ર.૩૩૫ જઘન્ય અંતર મુહૂર્ત તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતર મુહૂર્ત કેટલા કેટલા સમયનું છે ?

ઉ.૩૩૫ જઘન્ય અંતર મુહૂર્ત ૮ સમયનું ગણાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર મુહૂર્ત ૪૮ મિનિટમાં અથવા બે ઘડીમાં એક સમય ન્યૂન કાળને કહેવાય છે.

પ્ર.૩૩૬ એક મુહૂર્તમાં કેટલા ક્ષુલ્લક ભવો થાય છે ?

ઉ.૩૩૬ એક મુહૂર્તમાં ૬૫૫૩૬ ક્ષુલ્લક ભવો થાય છે.

પ્ર.૩૩૭ કેટલા મુહૂર્તનો એક દિવસ થાય ? તથા કેટલા દિવસનો પક્ષ થાય ? કેટલા પક્ષે એક મહિનો થાય ?

ઉ.૩૩૭ ત્રીશ મુહૂર્તનો એક દિવસ થાય છે, પંદર દિવસનો એક પક્ષ થાય છે, બે પક્ષનો એક (માસ) મહિનો ગણાય છે.

પ્ર.૩૩૮ કેટલા મહિનાનું એક ઉત્તરાયણ તથા કેટલા મહિનાનું એક દક્ષિણાયન થાય છે ?

ઉ.૩૩૮ છ મહિનાનું એક ઉત્તરાયણ અને છ મહિનાનું એક દક્ષિણાયન કહેવાય છે.

પ્ર.૩૩૯ કેટલા અયનનું વરસ કહેવાય છે ? તથા કેટલા વરસનો યુગ કહેવાય છે ?

ઉ.૩૩૯ બે અયનનું એક વરસ અને પાંચ વરસનો એક યુગ ગણાય છે.

પ્ર.૩૪૦ પૂર્વાગમાં તથા પૂર્વમાં કેટલાં કેટલાં વરસો થાય ?

ઉ.૩૪૦ ૮૪ લાખ વરસનું એક પૂર્વાંગ અને એક પૂર્વમાં ૮૪ લાખને ૮૪ લાખે ગુણીએ અને જેટલી રકમ આવે તેટલા વરસો થાય છે, એટલે કે ૭૦૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ વરસો થાય છે.

પ્ર.૩૪૧ કેટલા વરસોનું એક પલ્લોપમ અને કેટલા પલ્લોપમે એક સાગરોપમ થાય ?

ઉ.૩૪૧ અસંખ્યાતા વરસોનું એક પલ્લોપમ થાય અને દશ કોટાકોટી પલ્લોપમનો જેટલો કાળ થાય ત્યારે એક સાગરોપમ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૪૨ એક ઉત્સરપીણી તથા એક અવસરપીણી કાળમાં કેટલા સાગરોપમ વરસ થાય ?

ઉ.૩૪૨ એક ઉત્સરપીણી તથા અવસરપીણી બન્ને કાળમાં જુદા જુદા દશ કોટાકોટી સાગરોપમ જેટલો કાળ જાય છે.

પ્ર.૩૪૩ એક પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળમાં કેટલી ઉત્સરપીણી તથા અવસરપીણી થાય છે ?

ઉ.૩૪૩ એક પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળમાં અનંતી ઉત્સરપીણી તથા અવસરપીણી કાળ ગણાય છે.

પ્ર.૩૪૪ કેટલા પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળનો ભૂતકાળ તથા ભવિષ્યકાળ ગણાય છે ?

ઉ.૩૪૪ અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળનો ભૂતકાળ છે તથા અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળનો ભવિષ્યકાળ ગણાય છે.

પ્ર.૩૪૬ વર્તમાનકાળ કેટલા સમયનો છે ? તથા સંપૂર્ણ વ્યવહાર કાળ કોને ગણાય છે ?

ઉ.૩૪૬ વર્તમાન કાળ એક સમયનો છે અને ભૂતકાળ, વર્તમાન કાળ અને ભવિષ્ય કાળ ભેગો કરતાં સંપૂર્ણ વ્યવહાર કાળ થાય છે.

છ દ્રવ્ય વિચાર

परिणामी जीव मुक्तं, सपञ्चेसा एग खिन्न किरिआय,

णिच्चं कारण कत्ता, सव्वगयइयर अप्पवेसे ॥१४॥

ભાવાર્થ :- પરિણામીપણું, જીવપણું, રૂપીપણું, સપ્રદેશીપણું, એકપણું, ક્ષેત્રપણું, ક્રિયાપણું, નિત્યપણું, કારણપણું, કર્તાપણું, સર્વવ્યાપીપણું અને ઇતરમાં અપ્રવેશીપણું આ બધામાં છ દ્રવ્યનો વિચાર કરવો.

પ્ર.૩૪૭ પરિણામીપણું કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૪૭ એક ક્રિયાથી અન્ય ક્રિયામાં અથવા એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં જવું, તેનું નામ પરિણામપણું કહેવાય છે.

પ્ર.૩૪૮ છ દ્રવ્યમાંથી પરિણામી દ્રવ્યો કેટલા છે ? અને અપરિણામી દ્રવ્યો કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૪૮ છ દ્રવ્યમાંથી જીવ દ્રવ્ય અને પુદ્ગલ દ્રવ્ય એમ બે દ્રવ્યો પરિણામી છે અને બાકીનાં ચાર દ્રવ્યો અપરિણામી છે. (૧) અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય, (૨) ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય, (૩) આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય અને (૪) કાળ દ્રવ્ય.

પ્ર.૩૪૯ જીવ પરિણામ કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૪૯ જીવ પરિણામ દસ પ્રકારે છે. (૧) ગતિ પરિણામ, (૨) ઇન્દ્રિય પરિણામ, (૩) કષાય પરિણામ, (૪) લેશ્યા પરિણામ, (૫) યોગ પરિણામ, (૬) ઉપયોગ પરિણામ, (૭) જ્ઞાન પરિણામ, (૮) દર્શન પરિણામ, (૯) ચારિત્ર પરિણામ, (૧૦) વેદ પરિણામ. દશ પરિણામવાળો જીવ છે.

પ્ર.૩૫૦ જીવના ગતિ આદિ ૧૦ પરિણામોના ઉત્તર ભેદો કેટલા થાય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૫૦ જીવના ગતિ આદિ પરિણામોના ભેદો ૫૩ થાય છે તે આ પ્રમાણે. ગતિ ૪- દેવગતિ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, નરક. ઇન્દ્રિય પરિણામ ૫- સ્પર્શોન્દ્રિય, રસના-દ્રાણ-ચક્ષુ-શ્રોત્ર. કષાય પરિણામ ૪- ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ. લેશ્યા પરિણામ ૬- કૃષ્ણ લેશ્યા, નીલ, કાપોત, તેજો લેશ્યા, પદ્મ લેશ્યા, અને શુક્લ લેશ્યા. યોગ પરિણામ ૩- મનયોગ, વચનયોગ, કાયયોગ. ઉપયોગ પરિણામ ૧૨- મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન, વિભંગ જ્ઞાન, ચક્ષુ દર્શન, અચક્ષુ દર્શન, અવધિ દર્શન, કેવલ દર્શન. જ્ઞાન પરિણામ ૮- પાંચ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાનરૂપ. દર્શન પરિણામ -૩ મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, સમ્યક્ત્વ. ચારિત્ર પરિણામ ૫- સામાયિક ચારિત્ર, છેદો પસ્થાપનીય ચારિત્ર, પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર, સૂક્ષ્મ સંપરાય અને યશાખ્યાત ચારિત્ર. વેદ પરિણામના ૩ ભેદ- પુરૂષવેદ, સ્ત્રીવેદ અને નપુંસક વેદ આ રીતે કુલ ૫૩ ભેદો થાય છે. આ બધા ભેદોનું વિશેષ વર્ણન આગળ આવશે.

પ્ર.૩૫૧ પુદ્ગલના પરિણામ કેટલા પ્રકારે કહેલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૫૧ પુદ્ગલ પરિણામો દશ પ્રકારના કહ્યા છે. (૧) બંધ પરિણામ, (૨) ગતિ પરિણામ, (૩) સંસ્થાન પરિણામ, (૪) ભેદ પરિણામ, (૫) વર્ણ પરિણામ, (૬) રસ પરિણામ, (૭) ગંધ પરિણામ, (૮) સ્પર્શ પરિણામ, (૯) અગુરુલઘુ પરિણામ અને (૧૦) શબ્દ પરિણામ. તે દશના ઉત્તરભેદ ૪૦ થાય છે. તેનું વર્ણન આગળ આવશે.

પ્ર.૩૫૨ છ દ્રવ્યમાં જીવપણાએ કેટલા દ્રવ્યો છે અને અજીવપણાએ કેટલા છે ?

ઉ.૩૫૨ છ દ્રવ્યમાં એક જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય એ જીવ રૂપે છે અને બાકીના પાંચ કે જે (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) કાળ, (૪) પુદ્ગલાસ્તિકાય અને (૫) આકાશાસ્તિકાય. આ પાંચેય અજીવ છે.

પ્ર.૩૫૩ છ દ્રવ્યમાં રૂપી દ્રવ્યો કેટલા તથા અરૂપી દ્રવ્યો કેટલાં છે ? અને કયા કયા ?

ઉ.૩૫૩ છ દ્રવ્યમાં એક દ્રવ્ય રૂપી છે અને પાંચ દ્રવ્યો અરૂપી છે. રૂપી દ્રવ્ય પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અરૂપી દ્રવ્યો. (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય અને (૫) કાળ.

પ્ર.૩૫૪ છ દ્રવ્યમાં જે દ્રવ્યો પ્રદેશોના સમુદાયવાળાં હોય તેવાં કેટલાં છે ? અને અપ્રદેશી એટલે પ્રદેશના સમુદાય વગરના દ્રવ્યો કેટલાં છે ?

ઉ.૩૫૪ છ દ્રવ્યોમાં પાંચ સપ્રદેશી છે. (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૫) જીવાસ્તિકાય અને એક કાળ દ્રવ્ય અપ્રદેશી છે.

પ્ર.૩૫૫ છ દ્રવ્યોમાં એક તથા અનેક જે દ્રવ્યોમાં હોય તેવા દ્રવ્યો કેટલા કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૫૫ છ દ્રવ્યોમાં ચાર દ્રવ્યો એક છે. (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય અને (૪) કાળ. આ ચાર એક છે અને જીવાસ્તિકાય તથા પુદ્ગલાસ્તિકાય આ બે દ્રવ્યો અનેક છે.

પ્ર.૩૫૬ ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રી કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૫૬ જેમાં વસ્તુ રહે તે ક્ષેત્ર કહેવાય છે અને જે વસ્તુઓ રહેવાની હોય તે ક્ષેત્રી કહેવાય.

પ્ર.૩૫૭ છ દ્રવ્યામાં ક્ષેત્ર દ્રવ્ય તથા ક્ષેત્રી દ્રવ્યો કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૫૭ છ દ્રવ્યમાં એક આકાશ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર છે અને પાંચ દ્રવ્યો કે જે (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય, (૫) કાળ. આ ક્ષેત્રી કહેવાય છે.

પ્ર.૩૫૮ છ દ્રવ્યોમાંથી ક્રિયાવાળા દ્રવ્યો કેટલાં અને અક્રિયાવાળા દ્રવ્યો કેટલાં છે ? કયા ?

ઉ.૩૫૮ છ દ્રવ્યોમાંથી જીવ અને પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્યો ક્રિયાવાળાં છે અને બાકીના ચાર દ્રવ્યો ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાળ એ અક્રિયાવાળા છે.

પ્ર.૩૫૯ ક્રિયા અને અક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૫૯ ગમન-આગમન આદિ ક્રિયા અહિં ક્રિયા જાણવી. સામાન્ય રીતે પોત પોતાના સ્વભાવની પ્રવૃત્તિરૂપ ક્રિયામાં તો છએ દ્રવ્ય સક્રિય ગણાય છે. પરંતુ એ સક્રિયપણું અહિં અંગીકાર ન કરવું. ગમન આગમન રૂપ ક્રિયા જાણવી જોઈએ.

પ્ર.૩૬૦ છ દ્રવ્યમાં નિત્ય દ્રવ્ય કેટલાં અને અનિત્ય દ્રવ્ય કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૬૦ છ દ્રવ્યમાં જીવ અને પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્યો અનિત્ય છે અને ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ અને કાળ એ ચાર નિત્ય છે. જીવ અને પુદ્ગલ ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ પામતા હોવાથી અનિત્ય છે.

પ્ર.૩૬૧ કારણ અને અકારણ કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૬૧ જે દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યના કાર્યમાં નિમિત્તભૂત થતાં હોય તે કારણ કહેવાય છે અને તે કારણ દ્રવ્ય જે દ્રવ્યના કાર્યમાં નિમિત્તભૂત થતું હોય તે દ્રવ્ય અકારણ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૬૨ છ દ્રવ્યોમાં કારણ દ્રવ્યો કેટલાં તથા અકારણ દ્રવ્યો કેટલાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૬૨ છ દ્રવ્યોમાં જીવ દ્રવ્ય સિવાયના પાંચ દ્રવ્યો કારણ છે અને જીવ દ્રવ્ય અકારણ છે.

પ્ર.૩૬૩ કર્તાપણું-અકર્તાપણું કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૬૩ જે દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યની ક્રિયા પ્રત્યે સ્વામી હોય તે કર્તા કહેવાય છે, અથવા અન્ય દ્રવ્યોનો ઉપભોગ કરનાર દ્રવ્ય કર્તા અને ઉપભોગમાં આવનારાં દ્રવ્યો તે અકર્તા કહેવાય છે.

પ્ર.૩૬૪ છ દ્રવ્યમાં કર્તા રૂપે દ્રવ્ય કેટલાં તથા અકર્તા રૂપે દ્રવ્ય કેટલાં છે ?

ઉ.૩૬૪ છ દ્રવ્યમાં જીવ દ્રવ્ય કર્તા છે અને બાકીનાં પાંચ દ્રવ્યો અકર્તા છે.

પ્ર.૩૬૫ છ દ્રવ્યમાં સર્વવ્યાપી દ્રવ્યો કેટલાં તથા દેશવ્યાપી દ્રવ્યો કેટલાં કહેવાય છે ?

ઉ.૩૬૫ છ દ્રવ્યોમાં આકાશ દ્રવ્ય સર્વવ્યાપી કહેવાય છે. અને બાકીના પાંચ દેશવ્યાપી છે.

પ્ર.૩૬૬ છ દ્રવ્યોમાં સપ્રવેશી અને અપ્રવેશી દ્રવ્યો કેટલા કેટલા છે ?

ઉ.૩૬૬ છએ દ્રવ્યો અપ્રવેશી છે. કોઈ દ્રવ્ય સપ્રવેશી નથી.

પ્ર.૩૬૭ સપ્રવેશી કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૬૭ અન્ય દ્રવ્ય રૂપે થવું તે સપ્રવેશી કહેવાય.

પ્ર.૩૬૮ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય પરિણામી વગેરે કેટલા કેટલા ભેદમાં આવે છે ?

ઉ.૩૬૮ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અપરિણામી છે, અજીવ છે, અરૂપી છે, સપ્રદેશી છે, ક્ષેત્રી છે, એક ભેદ છે, અક્રિય છે, નિત્ય છે, કારણ છે, અકર્તા છે, દેશવ્યાપી છે અને અપ્રવેશી છે.

પ્ર.૩૬૯ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય પરિણામી વગેરે કેટલા કેટલા ભેદવાળા છે ?

ઉ.૩૬૯ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અપરિણામી, અજીવ, અરૂપી, સપ્રદેશી, ક્ષેત્ર, એક, અક્રિય, નિત્ય, કારણ, અકર્તા, દેશવ્યાપી અને અપ્રવેશી છે.

પ્ર.૩૭૦ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય પરિણામી વગેરે કેટલા કેટલા ભેદવાળા કહેલા છે ?

ઉ.૩૭૦ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય અપરિણામી, અરૂપી, સપ્રદેશી, ક્ષેત્ર, એક, સક્રિય, નિત્ય, કારણ અકર્તા, સર્વવ્યાપી અને અપ્રવેશી છે.

પ્ર.૩૭૧ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય પરિણામી વગેરે કયા કયા ભેદવાળા છે ?

ઉ.૩૭૧ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય પરિણામી, અજીવ, રૂપી, સપ્રદેશી, અનેક, ક્ષેત્રી, ક્રિયાવંત, અનિત્ય, કારણ, અકર્તા, દેશવ્યાપી અને અપ્રવેશી છે.

પ્ર.૩૭૨ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય પરિણામી વગેરે કેટલા કેટલા ભેદવાળા કહ્યા છે ?

ઉ.૩૭૨ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય પરિણામી છે, જીવ છે, અરૂપી, સપ્રદેશી અને ક્ષેત્રી, ક્રિયાવંત, અનિત્ય, અકારણ, કર્તા, દેશવ્યાપી અને અપ્રવેશી કહેવાય છે.

પ્ર.૩૭૩ કાળ દ્રવ્ય પરિણામી, વગેરે કયા કયા ભેદવાળામાં ગણાય છે ?

ઉ.૩૭૩ કાળ દ્રવ્ય અપરિણામી, અજીવ, અરૂપી, અપ્રદેશી, એક, ક્ષેત્રી અક્રિયાવંત, અનિત્ય, કારણ, અકર્તા, દેશવ્યાપી અને અપ્રવેશી ગણાય છે.

પ્ર.૩૭૪ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ન હોય તો શું વાંધો આવે ?

ઉ.૩૭૪ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ન હોય તો જીવ અને પુદ્ગલો ગતિ કરી શકે નહિ, અથવા ગતિ કરી શકે એમ માનીએ તો અલકોમાં પણ ગતિ થાય જ્યારે અલોકમાં એક તણખલા જેટલી ચીજ પણ જઈ શકતી નથી.

પ્ર.૩૭૫ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય જગતમાં ન હોય એમ માનીએ તો શું વાંધો આવે ?

ઉ.૩૭૫ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય જો જગતમાં ન હોય તો જીવ અને પુદ્ગલો ગતિ જ કર્યા કરે અને સ્થિર ન રહી શકે.

પ્ર.૩૭૬ ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય બન્ને દ્રવ્યો ન હોય તો શું વાંધો આવે ?

ઉ.૩૭૬ જો બન્ને દ્રવ્યો ન હોય તો લોક અને અલોકની વ્યવસ્થા ન થઈ શકે અને પછી કોઈને કોઈ રૂપમાં વ્યવસ્થા કરવી તો પડે જ.

પ્ર.૩૭૭ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય જગતમાં ન હોય તો શું વાંધો આવે ?

ઉ.૩૭૭ જો આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય જગતમાં ન હોય તો અનંતા જીવો, અનંતા પરમાણુઓ અને અનંતા સ્કંધો અમુક જગ્યામાં રહી ન શકે, એ દ્રવ્ય છે માટે રહી શકે છે.

પ્ર.૩૭૮ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય જગતમાં ન હોય તો શું વાંધો આવે ?

ઉ.૩૭૮ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય જગતમાં ન હોય તો જે રીતે જગત દેખાય છે, તે રીતે ન દેખાય અને અજીવ દ્રવ્ય જ રહે અને જીવ દ્રવ્ય ન હોય તો જીવ સિવાય કોણ દેખી શકે ? એ પ્રશ્ન છે.

પ્ર.૩૭૯ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય જગતમાં ન હોય તો શું વાંધો આવે ?

ઉ.૩૭૯ જો આ દ્રવ્ય ન હોય તો ગ્રણ જગત જે રીતે દેખાય છે તે રીતે દેખાય નહિ, કારણ કે જે કાંઈ દેખાય છે, તે પુદ્ગલ જ દેખાય છે.

પ્ર.૩૮૦ કાળ દ્રવ્ય જગતમાં ન હોય તો શું થાય ?

ઉ.૩૮૦ કાળ દ્રવ્ય જગતમાં ન હોય તો દરેક કામ જે ક્રમવર્તી થાય છે. તે ન થાય અને દરેક કામો એકી સાથે કરવાં પડે.

આ રીતે અજીવ તત્ત્વ પૂર્ણ થયું, હવે પુણ્ય તત્ત્વનું વર્ણન કરાય છે.

સા ડચ્ચગોઝ મણુદુગ, સુરુદુગ પંચિદિ નાઇ પળદેહા,
 આઇ તિતળુ વંગા, આઇમ-સંઘયળ-સંઠાળા ॥૧૭॥
 વન્ન ચડક્કા-ગુરુલહુ, પરઘા ડસાસ આય વુન્નોઝં,
 સુમ્મલ્લગઇ નિમિળ તસ દસ, સુર-નર-તિરિઆડ તિત્થયરં ॥૧૬॥
 તસ બાયર પન્નત્તં, પત્તેઝં થિરં શુમ્મં ચ સુમ્મં ચ
 સુસ્સર આઇન્ન નસં, તસાઇ દસગં ઇમ્મં હોઇ ॥૧૭॥

ભાવાર્થ :- શાતા વેદનીય, ઉચ્ચ ગોત્ર, મનુષ્યદ્વિક, દેવદ્વિક, પંચેન્દ્રિય જાતિ, પાંચ શરીર, પહેલાં ત્રણ શરીરના નામના અંગો પાંગ, પહેલું સંઘયણ તથા પહેલું સંસ્થાન, વર્ણ ચતુષ્ક, અગુરુ લઘુનામકર્મ, પરાધાત, ઉચ્છવાસ, આતપ, ઉદ્યોત, શુભ વિહાયોગતિ, ત્રસ દશક, દેવ આયુષ્ય, મનુષ્યાયુષ્ય, તિર્યચાયુષ્ય અને જિનનામકર્મ. ત્રસ દશક આ પ્રમાણે છે. ત્રસ-બાદર, પર્યાપ્તિ, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સુભગ, સુસ્વર, આદેય અને યશ આ દશ પ્રકૃતિઓ ત્રસ દશક કહેવાય છે. આ રીતે પુણ્ય તત્વના ૪૨ ભેદ થાય છે. ॥૧૫-૧૬-૧૭॥

પ્ર.૩૮૧ પુણ્ય તત્વ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૩૮૧ શુભ કર્મનો જે બંધ થાય અને તે બંધાયેલા શુભ કર્મનો ઉદય થાય અને ભોગવાય તે પુણ્ય તત્વ કહેવાય છે.

પ્ર.૩૮૨ પુણ્ય તત્વ કેટલા પ્રકારે બંધાય છે ?

ઉ.૩૮૨ પુણ્ય તત્વ બાંધવાના મુખ્ય નવ કારણો કહેલાં છે, તે આ પ્રમાણે. (૧) કોઈ સારા પાત્રમાં અન્ન આપવાથી, (૨) કોઈ સારા પાત્રને પાણી આપવાથી, (૩) કોઈ સારા પાત્રને રહેવા માટે સ્થાન આપવાથી, (૪) કોઈ સારા પાત્રને શયન એટલે સુવાનું સાધન આપવાથી, (૫) પાત્રને વસ્ત્રો, પાત્ર ઘટ્યાદિ આપવાથી, (૬) દેવગુરુ ધર્મની ભક્તિ કરવાથી, (૭) મનના શુભ સંકલ્પ-વિકલ્પ રૂપ વિચારો કરવાથી, (૮) વચનથી વાણી સારી બોલવાથી અને (૯) કાયાના શુભ વ્યાપારથી પુણ્યબંધ થાય છે.

પ્ર.૩૮૩ પાત્ર કેટલા પ્રકારનાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૮૩ પાત્ર ત્રણ પ્રકારના કહ્યાં છે, (૧) સુપાત્ર, (૨) પાત્ર, (૩) અનુકંપા પાત્ર.

પ્ર.૩૮૪ સુપાત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૮૪ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોથી માંડી મુનિ મહારાજ આદિ મહાપુરુષો સુધીના બધા સુપાત્રમાં ગણાય છે.

પ્ર.૩૮૫ પાત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૮૫ ધર્મી ગૃહસ્થો-સદ્ગૃહસ્થો આદિ બધા પાત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૩૮૬ અનુકંપા પાત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૩૮૬ જે જીવો દીન, અનાથ, અપંગ વગેરે હોય તે બધા જીવો અનુકંપા પાત્રમાં ગણાય છે.

પ્ર.૩૮૭ નવ પ્રકારના નિમિત્તોથી કેટલા પ્રકારે પુણ્યબંધ થાય છે ?

ઉ.૩૮૭ નવ પ્રકારના નિમિત્તોથી ૪૨ પ્રકારે પુણ્યબંધ થાય છે.

પ્ર.૩૮૮ કર્મો કેટલા પ્રકારનાં છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૮૮ કર્મો આઠ પ્રકારનાં છે. (૧) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, (૨) દર્શનાવરણીય કર્મ, (૩) વેદનીય કર્મ, (૪) મોહનીય કર્મ, (૫) આયુષ્ય કર્મ, (૬) નામ કર્મ, (૭) ગોત્ર કર્મ અને (૮) અંતરાય કર્મ.

પ્ર.૩૮૯ આ આઠ કર્મોમાંથી કેટલા કર્મોમાં પુણ્યતત્ત્વ આવે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૮૯ આ આઠ કર્મોમાંથી ચાર કર્મમાં પુણ્ય તત્ત્વના ણર ભેદોની પ્રકૃતિઓ આવે છે. (૧) વેદનીય કર્મમાં, (૨) આયુષ્ય કર્મમાં, (૩) નામ કર્મમાં અને (૪) ગોત્ર કર્મમાં.

પ્ર.૩૯૦ પુણ્યના ણર પ્રકાર ચાર કર્મોમાંથી કયા કયા કર્મમાં કેટલા કેટલા ભેદ આવે છે ?

ઉ.૩૯૦ પુણ્યના ણર ભેદો ચાર કર્મોમાંથી નીચે પ્રમાણે દરેક કર્મોમાં ગણાય છે. વેદનીય કર્મમાં પુણ્યનો એક ભેદ આવે છે. આયુષ્ય કર્મમાં પુણ્યના ૩ ભેદ આવે છે. નામ કર્મમાં પુણ્યના ૩૭ ભેદો આવે છે, અને ગોત્ર કર્મમાં પુણ્યનો એક ભેદ આવે છે. આ રીતે બેતાલીસ ભેદો થાય છે.

પ્ર.૩૯૧ વેદનીય, ગોત્ર અને આયુષ્ય કર્મના ભેદો કયા કયા છે ?

ઉ.૩૯૧ વેદનીયનો (૧) શાતા વેદનીય. આયુષ્ય-૩, દેવાયુષ્ય, મનુષ્યાયુષ્ય, તિર્યચાયુષ્ય. ગોત્ર-૧ ઉચ્ચગોત્ર.

પ્ર.૩૯૨ નામ કર્મના મુખ્ય ભેદ પુણ્યનાં કેટલા થાય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૩૯૨ નામ કર્મના પુણ્યના ૩ ભેદ થાય છે. (૧) પિંડ પ્રકૃતિ, (૨) પ્રત્યેક નામ કર્મ, (૩) ત્રસ નામ કર્મ.

પ્ર.૩૯૩ પુણ્યની પિંડ પ્રકૃતિઓ કેટલી છે ? કય કય ?

ઉ.૩૯૩ પુણ્યની પિંડ પ્રકૃતિઓ વીશ છે. તે આ પ્રમાણે (૧) મનુષ્યગતિ, (૨) દેવગતિ, (૩) પંચેન્દ્રિય જાતિ, (૪) ઔદાસિક શરીર, (૫) વૈક્રિય શરીર, (૬) આહારક શરીર, (૭) તેજસ શરીર, (૮) કાર્મણ શરીર, (૯) ઔદાસિક અંગોપાંગ, (૧૦) વૈક્રિય અંગોપાંગ, (૧૧) આહારક અંગોપાંગ, (૧૨) વજ્રઘ્નનારાય સંઘયણ, (૧૩) સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાન, (૧૪) વર્ણનામ, (૧૫) ગંધનામ, (૧૬) રસનામ, (૧૭) સ્પર્શ નામ, (૧૮) શુભ વિહાયોગતિ, (૧૯) દેવાનુપૂર્વી અને (૨૦) મનુષ્યાનુપૂર્વી.

પ્ર.૩૯૪ પુણ્યની પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ કેટલી છે ? કય કય ?

ઉ.૩૯૪ પુણ્યની પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ સાત છે, તે આ પ્રમાણે. (૧) પરાઘાત નામ કર્મ, (૨) ઉચ્છવાસ નામ કર્મ, (૩) આતપ નામ કર્મ, (૪) ઉદ્યોત નામ કર્મ, (૫) અગુરુ-લઘુ નામ કર્મ, (૬) જિન નામ કર્મ અને (૭) નિર્માણ નામ કર્મ.

પ્ર.૩૯૫ પુણ્યની ત્રસ નામ કર્મની કેટલી પ્રકૃતિઓ છે ? કય કય ?

ઉ.૩૯૫ પુણ્યની ત્રસ નામકર્મની દશ પ્રકૃતિઓ છે, તે આ પ્રમાણે છે. (૧) ત્રસ નામકર્મ, (૨) બાદર નામકર્મ, (૩) પર્યાપ્તિ નામકર્મ, (૪) પ્રત્યેક નામકર્મ, (૫) સ્થિર નામકર્મ, (૬) શુભ નામકર્મ, (૭) સુભગ નામકર્મ, (૮) સુસ્વર નામકર્મ, (૯) આદેય નામકર્મ અને (૧૦) યશનામકર્મ.

પ્ર.૩૯૬ શાતા વેદનીય કર્મ શું કામ કરાવે ચે ?

ઉ.૩૯૬ શાતા વેદનીય અટલે જીવને સુખનો અનુભવ થાય તે.

પ્ર.૩૯૭ ઉચ્ચ ગોત્ર શું કામ કરે ?

ઉ.૩૯૭ ઉચ્ચ ગોત્ર જીવને ઉત્તમ વંશ જાતિ-કુળમાં જન્મ અપાવે.

પ્ર.૩૯૮ મનુષ્યાયુષ્યથી જીવને શું થાય ?

ઉ.૩૯૮ મનુષ્યાયુષ્યનો ઉદય જીવને મનુષ્યપણામાં ધારણ કરી રાખે છે.

પ્ર.૩૯૯ તિર્યચાયુષ્યથી જીવને શું થાય ?

ઉ.૩૯૯ તિર્યચ આયુષ્ય કર્મનો ઉદય જીવને તિર્યચપણામાંથી મરણ પામવા દેતો નથી.

પ્ર.૪૦૦ દેવાયુષ્યથી જીવને શું થાય ?

ઉ.૪૦૦ દેવાયુષ્યના ઉદયથી જીવને દેવપણામાં રહેલા સુખનો અનુભવ થાય છે.

પ્ર.૪૦૧ મનુષ્યગતિ કર્મ શું કામ કરે છે ?

ઉ.૪૦૧ મનુષ્યગતિ નામકર્મના ઉદયથી જીવને મનુષ્યપણાના સંયોગો પ્રાપ્ત કરાવે છે.

પ્ર.૪૦૨ દેવગતિ કર્મ શું કામ કરે છે ?

ઉ.૪૦૨ દેવગતિ નામ કર્મનો ઉદય જીવને દેવગતિના બધા સંયોગો પ્રાપ્ત કરાવે છે.

પ્ર.૪૦૩ પંચેન્દ્રિય જાતિ શું કામ કરે છે ?

ઉ.૪૦૩ પંચેન્દ્રિય જાતિ નામ કર્મનો ઉદય જીવને પાંચે ઇન્દ્રિયનો અનુભવ કરવાની શક્તિ પેદા કરાવવામાં સહાય કરે છે.

પ્ર.૪૦૪ ઔદારિક શરીર નામ કર્મ એટલે શું ?

ઉ.૪૦૪ ઔદારિક શરીર નામકર્મના ઉદયથી જીવ ઔદારિક વર્ગણાનાં પુદ્ગલોને લઈને ઔદારિક રૂપે પરિણમાવીને ઔદારિક શરીર પેદા કરે છે.

પ્ર.૪૦૫ વૈક્રીય શરીર નામકર્મ એટલે શું ?

ઉ.૪૦૫ વૈક્રીય શરીર નામકર્મના ઉદયથી જીવો વૈક્રીય વર્ગણાનાં પુદ્ગલોને લઈને વૈક્રીય રૂપે પરિણમાવીને વૈક્રીય શરીર બનાવે છે.

પ્ર.૪૦૬ આહારક શરીર નામ કર્મનું કામ શું ? આ શરીર કયા જીવોને હોય છે ?

ઉ.૪૦૬ આહારક નામકર્મના ઉદયથી જીવ આહારક વર્ગણાના પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી આહારક શરીર બનાવે છે અને આ શરીરનો ઉદય લબ્ધિધારી ચૌદ પૂર્વી એવા મહાત્માઓને હોય છે.

પ્ર.૪૦૭ તૈજસ શરીર નામ કર્મ એટલે શું ?

ઉ.૪૦૭ તૈજસ નામ કર્મના ઉદયથી જીવો તૈજસ વર્ગણાનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરીને તૈજસ રૂપે પરિણામ પમાડે છે અને તૈજસ શરીર બનાવે છે, આ શરીર આહાર પચાવવાનું કામ કરે છે.

પ્ર.૪૦૮ કાર્મણ શરીર નામકર્મ એટલે શું ? અને તેનું કાર્ય શું છે ?

ઉ.૪૦૮ કાર્મણ શરીર નામકર્મના ઉદયથી જીવો કાર્મણ વર્ગણાનાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને કાર્મણ રૂપ એટલે આઠ કર્મરૂપે પરિણામ પમાડે છે, તેને કાર્મણ શરીર નામકર્મ કહેવાય છે. આ શરીર આઠ કર્મના સમુદાય રૂપે હોય છે.

પ્ર.૪૦૯ અંગોપાંગ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૪૦૯ બે હાથ, બે પગ, મસ્તક, પેટ, પીઠ અને હૃદય એ આઠ અંગ કહેવાય છે. આંગળીઓ વગેરે ઉપાંગ કહેવાય છે અને રેખાઓ વગેરે અંગોપાંગ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૧૦ આ અંગોપાંગ કયા શરીરમાં હોય છે ?

ઉ.૪૧૦ આ અંગોપાંગ પહેલા ત્રણ શરીરવાળા જીવોને હોય છે. બીજાને હોતા નથી.

પ્ર.૪૧૧ સંઘયણ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૧૧ શરીરમાં હાડકાંની મજબૂતાઈ થવી અથવા હાડકાંનો બાંધો તેને સંઘયણ કહેવાય અથવા હાડકાંની રચના વિશેષ થાય તે સંઘયણ.

પ્ર.૪૧૨ વજ્રઘ્ણ નારાય સંઘયણ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૧૨ વજ્ર એટલે ખીલો ઘ્ણ એટલે પાટો નારાય એટલે વાંદરીનું બચ્ચું જેમ માને હાથથી આંટા

મારી મજબૂત વળગી રહે છે. તેમ બે હાડકાનાં બે છેડા પરસ્પર એક બીજાને આંટી મારી મજબૂત રીતે વળગી રહે તે નારાય-મર્કટ બંધ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૧૩ આ સંઘયણની મજબૂતાઈ કેટલી અને કેવી થાય છે ?

ઉ.૪૧૩ પહેલા સંઘયણવાળા જીવના હાડકાનાં જ્યાં સાંધા હોય તે સાંધાને, આવેલા બે હાડકાનાં બે છેડા એક બીજાને મર્કટ બંધ માફક ઉપર નીચે વીંટાઈ રહેલા હોય છે. અને એક હાડકાની ખીલી તે પાટા ઉપરથી ઠેઠ નીચે સુધી પાટો અને બે હાડકાના છેડાને ભેદીને ઉતરેલી હોય છે. જેથી આ સાંધો એવો મજબૂત થાય કે મોટી શીલાઓથી છ માસ સુધી કચડતા પણ તે હાડકાનાં સાંધા તૂટતા નથી, પણ માત્ર પીડા જ થાય છે.

પ્ર.૪૧૪ સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાન કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૪૧૪ જે કર્મના ઉદયથી જીવની શરીરની આકૃતિ શાસ્ત્રોક્ત લક્ષણ યુક્ત પ્રાપ્ત થાય તેને સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાન કહેવાય છે, ડાબા ટીંચણથી જમણો ખભો-જમણા ટીંચણથી ડાબો ખભો, જમણા ટીંચણથી ડાબા ટીંચણની લંબાઈ-પર્યંકાસનના મધ્ય ભાગથી લલાટના ઉપરના ભાગ સુધીની લંબાઈ આ ચારેય જેની એક સરખી હોય તે સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાન અને શાસ્ત્રોક્ત આકૃતિ વાળો જીવ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૧૫ શુભ વર્ણો કેટલા પ્રકારના છે ? કયા ?

ઉ.૪૧૫ શુભ વર્ણો ત્રણ છે. (૧) શ્વેત (સફેદ) વર્ણ, (૨) રક્ત (લાલ) વર્ણ, (૩) પીત (પીળો) વર્ણ, જે કર્મના ઉદયથી જીવને શુભ વર્ણોવાળું શરીર પ્રાપ્ત થાય તે શુભ નામ કર્મનો ઉદય કહેવાય છે.

પ્ર.૪૧૬ શુભ ગંધનો ઉદય શું કામ કરે ?

ઉ.૪૧૬ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર સારી સુગંધવાળું થાય તે શુભ ગંધ કહેવાય છે, જેમ મોગરો, ગુલાબ, કેવડો, વગેરે જીવનું શરીર.

પ્ર.૪૧૭ શુભરસ કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ? અને તે શું કામ કરે છે ?

ઉ.૪૧૭ ખાટો રસ, તૂરો રસ અને મધુર રસ આ ત્રણ રસ શુભ કહેવાય છે. જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર ખાટું-મીઠું અને તુરું હોય એટલે તેવા રસવાળું હોય તે શુભરસ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૧૮ શુભ સ્પર્શ કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ? અને તે શું કામ કરે છે ?

ઉ.૪૧૮ શુભ સ્પર્શો ચાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે. (૧) ઉષ્ણ (ગરમ) સ્પર્શ, (૨) મૃદુ કોમળ સ્પર્શ, (૩) સ્નિગ્ધ (ચીકણો) સ્પર્શ, (૪) લઘુ (હલકો) સ્પર્શ. આ ચાર શુભ સ્પર્શ છે. જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર ઉષ્ણ, કોમળ, સ્નિગ્ધ અને હલકું પ્રાપ્ત થાય આ ચારમાંથી ગમે તેવું પ્રાપ્ત થાય તે શુભ સ્પર્શવાળું કહેવાય છે.

પ્ર.૪૧૯ પરાઘાત નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૧૯ પરાઘાત નામકર્મના ઉદયથી જીવની એવી પ્રભા પડે કે બીજો સામો જીવ બળવાન ગમે તેવો હોય તો પણ તેને દેખતા જ લાચાર બની જાય.

પ્ર.૪૨૦ ઉચ્છવાસ નામકર્મ એટલે શું ?

ઉ.૪૨૦ ઉચ્છવાસ નામકર્મના ઉદયથી જીવ શ્વાસો-શ્વાસ લેવા મૂકવાની શક્તિવાળો થયા પછી તે લેવા મૂકવાની ક્રિયા કરનારો બને છે.

પ્ર.૪૨૧ આતપ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૨૧ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું પોતાનું શરીર શીત હોવા છતાં ઉષ્ણ પ્રકાશ આપે તે આતપ

નામકર્મનો ઉદય ગણાય છે, આ કર્મનો ઉદય સૂર્યના વિમાનમાં રહેલા બાદર પર્યાસિ પૃથ્વીકાય જીવોને જ હોય છે. બીજાને ઉદય હોતો નથી.

પ્ર.૪૨૨ ઉદ્યોત નામકર્મનો ઉદય કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૨૨ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું પોતાનું શરીર શીત હોય અને શીત પ્રકાશ આપે તે ચંદ્ર-તારા વગેરે વિમાનોમાં રહેલા પૃથ્વીકાય જીવોનાં શરીરને ઉદ્યોત નામકર્મનો ઉદય ગણાય છે.

પ્ર.૪૨૩ અગુરુ-લઘુ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૨૩ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર અતિ ભારે પ્રાપ્ત ન થાય તેમ અતિ હલકું પણ ન થાય અર્થાત્ મધ્યમસર જોઈએ તેવું પ્રાપ્ત થાય, તે અગુરુ-લઘુ નામકર્મના ઉદયથી થાય છે.

પ્ર.૪૨૪ જિન નામકર્મ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૪૨૪ જે કર્મના ઉદયથી જીવને ત્રણ લોકને વિષે પૂજ્યપણું પ્રાપ્ત થાય તે.

પ્ર.૪૨૫ નિર્માણ નામકર્મ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૪૨૫ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર જ્યાં જેવું જોઈએ તેવું જ ત્યાં ગોઠવાય એટલે અવયવો અંગો જ્યાં જોઈએ ત્યાં ગોઠવાય તે નિર્માણ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૨૬ શુભ વિહાયોગતિ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૨૬ જે કર્મના ઉદયથી જીવની ચાલ (ગતિ) હંસ અને બળદના જેવી મળતી હોય તે શુભ વિહાયોગતિ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૨૭ આનુપૂર્વી કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૨૭ વક્ત્રગતિમાં જતાં જીવને જે ઠેકાણેથી વળવાનું આવે તે ઠેકાણે બળદને નાથની પેઠે વાળી આપે તેનું નામ આનુપૂર્વી કહેવાય છે.

પ્ર.૪૨૮ મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૨૮ જે કર્મના ઉદય વડે વક્ત્રગતિએ જતો મનુષ્યગતિવાળો જીવ પોતાને જ્યાં ઉત્પન્ન થવું હોય ત્યાંજ તે બાજુ જે વાળે તે મનુષ્યાનુપૂર્વી કહેવાય છે.

પ્ર.૪૨૯ દેવાનુપૂર્વી કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૪૨૯ જે કર્મના ઉદયથી દેવપણામાં જ્યાં ઉત્પન્ન થવું હોય તે જ ક્ષેત્ર બાજુ લઈ જાય તે દેવાનુપૂર્વી કહેવાય છે.

પ્ર.૪૩૦ ત્રસ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૦ જે કર્મના ઉદયથી જીવને ત્રસપણું એટલે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જઈ શકે તેવી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય તે ત્રસ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૩૧ બાદર નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૧ જે નામકર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર સ્થૂલ એટલે બાદર (મોટું) મલે (પ્રાપ્ત) થાય તે બાદર નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૩૨ પર્યાસિ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૨ જે નામકર્મના ઉદયથી જીવ સ્વયોગ્ય સઘળી પર્યાસિઓ પૂર્ણ કરે તે પર્યાસિ કહેવાય.

પ્ર.૪૩૩ પ્રત્યેક નામકર્મ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૪૩૩ જે નામકર્મના ઉદયથી જીવને એટલે કે એક જીવને એક શરીર પ્રાપ્ત થાય તે.

પ્ર.૪૩૪ સ્થિર નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૪ જે કર્મના ઉદયથી જીવને શરીરના દાંત, હાડકાં વગેરે અવયવોને સ્થિરતાની પ્રાપ્તિ થાય તે સ્થિર નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૩૫ શુભ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૫ જે નામકર્મના ઉદયથી જીવના નાભિના ઉપરના અવયવો શુભ ગણાય છે તે, શુભ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૩૬ સુભગ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૬ જે નામકર્મના ઉદયથી કોઈનો પણ ઉપકાર કર્યા વિના પણ જીવ લોકને પ્રીતિ ઉપજાવનાર થાય તે સુભગ નામ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૩૭ સુસ્વર નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૭ જે નામકર્મના ઉદયથી જીવનો કંઠ મધુર અને સ્વર (અવાજ) સારો નિકળે તેવો પ્રાપ્ત થાય તે સુસ્વર નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૩૮ આદેય નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૮ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું ખોટું પણ વચન ગ્રાહ્ય થાય, લોક એવા વચન ઉપર બહુ આદરભાવ રાખે તે આદેય નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૩૯ યશ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૩૯ જે કર્મના ઉદયથી જગતમાં જીવ અવળા અને ખરાબ કામ કરે તો પણ તેની લોકમાં કીર્તિ જ થાય, તે યશ નામકર્મનો ઉદય કહેવાય.

આ રીતે પુણ્ય તત્ત્વનું વર્ણન થયું.

હવે પાપ તત્ત્વનું વર્ણન કરાય છે.

**નાળંન્તરાયદસગં, નવભીઝે નીયસાય મિચ્છત્તં,
થાવર દસ નિસ્યતિગં, કસાય પળવીસ તિરિયદુગં ॥૧૮॥
ઇગ્ગિભિતિ ચડનાઙ્ગો, કુલ્લગ્ગઙ્ગ ડવઘાય હુંતિ પાવસ્સ,
અપસત્થવન્ન-વડ, અપદ્મ-સંઘયણ-સંઠાણા ॥૧૯॥**

ભાવાર્થ :- જ્ઞાનાવરણીયની ૫, દર્શનાવરણીયની ૮, અંતરાયની ૫, નીચ ગોત્ર, અશાતા વેદનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય, સ્થાવર દશક નરકપ્રિક, સોળ કષાય, નવનોકષાય, તિર્યચદ્વિષ, એકેન્દ્રિય, બેઘન્દ્રિય, તેઘન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જાતિ, અશુભ વિહાયોગતિ, ઉપદાત, અશુભ વર્ણ ચતુષ્ક, પહેલા સિવાયના પાંચ સંઘયણો અને પાંચ સંસ્થાનો આ ૮૨ પ્રકૃતિઓ પાપતત્ત્વની કહેવાય છે.

**થાવર સુહુમ અપન્નં, સાહારણ મથિર મસુમ્મ દુમ્મગાણિ,
દુસ્સર ણાઙ્ગ-નસં, થાવર દસગં વિવન્નત્થં ॥૨૦॥**

ભાવાર્થ :- સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભગ, અનાદેય, દુસ્વર અને અયશ નામકર્મ આ દશ પ્રકૃતિઓ સ્થાવર દશક કહેવાય છે.

પ્ર.૪૪૦ પાપ તત્ત્વ કેટલા પ્રકારે ઉપાર્જન કરાય છે ? કયા કયા પ્રકાર છે ?

ઉ.૪૪૦ પાપ તત્ત્વ ઉપાર્જન કરવાના ૧૮ પ્રકાર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે-

(૧) જીવોની હિંસા કરવાથી, (૨) અસત્ય બોલવાથી, (૩) કોઈની પણ નાની ચીજ પૂછ્યા વિના લઇ

લેવાથી એટલે ચોરી કરવાથી, (૪) પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું સેવન કરવાથી, (૫) પરિગ્રહ રાખવાથી, (૬) અપ્રશસ્ત ક્રોધ કરવાથી, (૭) અપ્રશસ્ત માન કરવાથી, (૮) અપ્રશસ્ત માયા કરવાથી, (૯) અપ્રશસ્ત લોભ કરવાથી, (૧૦) અપ્રશસ્ત રાગ કરવાથી, (૧૧) અપ્રશસ્ત દ્વેષ કરવાથી, (૧૨) અપ્રશસ્ત કલેશ કરવાથી, (૧૩) ક્રોધને ખોટું કલક આપવાથી, (૧૪) ક્રોધની ખરાબ વાત ઉઘાડી કરવાથી, (૧૫) હર્ષ-શોક કરવાથી, સુખમાં હર્ષ દુઃખમાં શોક, (૧૬) નિંદા કરવાથી, (૧૭) કપટ રાખી જુદું બોલવાથી અને (૧૮) મિથ્યાત્વના આચરણથી પાપ તત્ત્વ બંધાય છે.

પ્ર.૪૪૧ અપ્રશસ્તભાવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૪૧ ધન, કુટુંબ, પરિવાર ઇત્યાદિ ઉપર રાગ રાખવાથી અપ્રશસ્ત કહેવાય છે. અર્થાત્ સંસારના હેતુથી-સંસારના સુખની- ઇચ્છાથી જે કાંઈ મનથી, વચનથી, કાયાથી ક્રિયા કરવામાં આવે તે અપ્રશસ્ત ભાવવાળી કહેવાય છે.

પ્ર.૪૪૨ પ્રશસ્ત ભાવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૪૨ આત્મિક ગુણ પેદા કરવાની ઇચ્છાથી મન, વચન અને કાયાની જે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તે પ્રશસ્ત ભાવ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૪૩ પ્રશસ્ત ક્રોધાદિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૪૩ જે ધર્મ અને ધર્મના જે સાધનો તેનો નાશ કરનાર ક્રોધપણ જીવ હોય તેના પર ગુસ્સો ઇત્યાદિ કરવો તે પ્રશસ્ત ક્રોધાદિ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૪૪ અપ્રશસ્ત ક્રોધાદિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૪૪ જે ક્રોધ પોતાના ઉપર દ્વેષ, રાખે, પોતાનો નાશ કરવા ઇચ્છે તેના ઉપર દ્વેષ કરવો, ગુસ્સો કરવો તે અપ્રશસ્ત ક્રોધાદિ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૪૫ પ્રશસ્ત રાગ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૪૫ સર્વજ્ઞ ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે દેવ, ગુરુ અને ધર્મ ઉપર તથા ધર્મનાં સાધનો ઉપર રાગ રાખવો તે પ્રશસ્ત રાગ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૪૬ અપ્રશસ્ત રાગ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૪૬ સંસારની ક્રોધપણ ચીજ ઉપર રાગ રાખવો અને પાંચે ઇન્દ્રિયના અનુકૂળ વિષયો ઉપર રાગ રાખવો અને તે માટે દેવ-ગુરુ-ધર્મની સેવા કરવી તે અપ્રશસ્ત રાગ કહેવાય.

પ્ર.૪૪૭ પાપતત્ત્વમાં આઠ કર્મોમાંથી કેટલા કર્મો આવે ? કયા કયા ?

ઉ.૪૪૭ પાપતત્ત્વમાં આઠ કર્મોમાંથી ચાર કર્મો તો પાપતત્ત્વમાંજ આવે છે અને બાકીના ચાર કર્મોમાં પણ પાપતત્ત્વના ભેદ હોય છે.

પ્ર.૪૪૮ પાપતત્ત્વના ચાર કર્મો છે તે કયા કયા ?

ઉ.૪૪૮ પાપતત્ત્વના ભેદમાં આ પ્રમાણે ચાર કર્મો આવે છે. (૧) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, (૨) દર્શનાવરણીય કર્મ, (૩) મોહનીય કર્મ અને (૪) અંતરાય કર્મ. આ ચાર કર્મો પાપતત્ત્વ રૂપ છે.

પ્ર.૪૪૯ આ ચાર પાપતત્ત્વના કર્મોની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કયા કયા કર્મની કેટલી છે ?

ઉ.૪૪૯ આ ચાર પાપતત્ત્વનાં કર્મની પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે છે. (૧) જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ૫, (૨) દર્શનાવરણીય કર્મની ૯, (૩) મોહનીય કર્મની ૨૬ અને અંતરાય કર્મની ૫ એમ કુલ ૪૫ પ્રકૃતિઓ થાય છે.

પ્ર.૪૫૦ બાકીના ચાર કર્મોમાં પાપતત્ત્વની કેટલી પ્રકૃતિઓ છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૪૫૦ બાકીના ચાર કર્મોની ૩૭ પ્રકૃતિઓ થાય છે, તે આ પ્રમાણે છે. વેદનીય કર્મની-૧, ગોત્ર કર્મની-૧, આયુષ્ય કર્મની-૧, નામ કર્મની-૩૪.

પ્ર.૪૫૧ નામકર્મના પાપ તત્ત્વમાં કેટલાં મુખ્ય ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૪૫૧ નામકર્મના પાપતત્ત્વમાં ત્રણ ભેદ છે. (૧) પિંડપ્રકૃતિ, (૨) પ્રત્યેક, (૩) સ્થાવર.

પ્ર.૪૫૨ નામકર્મની પાપતત્ત્વની ૩૪ પ્રકૃતિઓ છે, તે ત્રણ ભેદમાંથી કયા ભેદમાં કેટલી કેટલી છે ?

ઉ.૪૫૨ નામકર્મની પાપતત્ત્વની ૩૪ પ્રકૃતિમાંથી પિંડપ્રકૃતિના ભેદમાં ત્રેવીશ પ્રકૃતિઓ હોય છે. પ્રત્યેક પ્રકૃતિના ભેદમાં એક, સ્થાવરના ભેદમાં દશ, એમ કુલ ૩૪ પ્રકૃતિઓ થાય છે.

પ્ર.૪૫૩ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પાંચ પ્રકાર કયા કયા છે ?

ઉ.૪૫૩ જ્ઞાનાવરણીયના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. (૧) મતિ જ્ઞાનાવરણીય, (૨) શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય, (૩) અવધિ જ્ઞાનાવરણીય, (૪) મનઃપર્યવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, (૫) કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મ.

પ્ર.૪૫૪ દર્શનાવરણીય કર્મના નવ ભેદ કયા કયા છે ?

ઉ.૪૫૪ દર્શનાવરણીય કર્મના નવ ભેદ આ પ્રમાણે છે. (૧) ચક્ષુદર્શનાવરણીય, (૨) અચક્ષુદર્શનાવરણીય, (૩) અવધિદર્શનાવરણીય, (૪) કેવલદર્શનાવરણીય, (૫) નિદ્રા, (૬) નિદ્રાનિદ્રા, (૭) પ્રચલા, (૮) પ્રચલાપ્રચલા અને (૯) થીણછ્ધી.

પ્ર.૪૫૫ મોહનીય કર્મના ૨૬ ભેદ કયા કયા ?

ઉ.૪૫૫ મોહનીય કર્મના ૨૬ ભેદ આ પ્રમાણે છે. (૧) મિથ્યાત્વ મોહનીય, (૨) અનંતાનુબંધી ક્રોધ, (૩) અનંતાનુબંધી માન, (૪) અનંતાનુબંધી માયા, (૫) અનંતાનુબંધી લોભ, (૬) અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, (૭) અપ્રત્યાખ્યાનીય માન, (૮) અપ્રત્યાખ્યાનીય માયા, (૯) અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ, (૧૦) પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, (૧૧) પ્રત્યાખ્યાનીય માન, (૧૨) પ્રત્યાખ્યાનીય માયા, (૧૩) પ્રત્યાખ્યાનીય લોભ, (૧૪) સંજ્વલન ક્રોધ, (૧૫) સંજ્વલન માન, (૧૬) સંજ્વલન માયા, (૧૭) સંજ્વલન લોભ, (૧૮) હાસ્ય મોહનીય, (૧૯) રતિ મોહનીય, (૨૦) અરતિ મોહનીય, (૨૧) શોક મોહનીય, (૨૨) જુગુપ્સા મોહનીય, (૨૩) ભય મોહનીય, (૨૪) પુરૂષ વેદ, (૨૫) સ્ત્રીવેદ અને (૨૬) નપુંસકવેદ. આ ૨૬ મોહનીય પ્રકૃતિઓ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૫૬ અંતરાય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિઓ કઈ કઈ છે ?

ઉ.૪૫૬ અંતરાય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિ આ પ્રમાણે છે. (૧) દાનાંતરાય કર્મ, (૨) લાભાન્તરાય કર્મ, (૩) ભોગાન્તરાય કર્મ, (૪) ઉપભોગાન્તરાય કર્મ અને (૫) વીર્યાન્તરાય કર્મ.

પ્ર.૪૫૭ વેદનીય, ગોત્ર અને આયુષ્ય કર્મનો એક એક ભેદ પાપ તત્ત્વનો કયો છે ?

ઉ.૪૫૭ વેદનીયનો (૧) અશાતા વેદનીય કર્મ, ગોત્ર ૧ નીચ ગોત્ર કર્મ, આયુષ્ય કર્મ ૧, નરક આયુષ્ય કર્મ.

પ્ર.૪૫૮ નામકર્મની પાપત્ત્વની પિંડ પ્રકૃતિની ૨૩ પ્રકૃતિઓ કઈ કઈ છે ?

ઉ.૪૫૮ નામકર્મની પિંડ પ્રકૃતિની પાપતત્ત્વની ૨૩ પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે છે. (૧) નરકગતિ નામકર્મ, (૨) તિર્યચગતિ, (૩) એકેન્દ્રિય જાતિ, (૪) બેઘન્દ્રિય જાતિ, (૫) તેઘન્દ્રિય જાતિ, (૬)

ચઉત્તરીન્દ્રિય જાતિ, (૭) ઋષભનારાય સંઘયણ, (૮) નારાય સંઘયણ, (૯) અર્ધનારાય સંઘયણ, (૧૦) કીલીકા સંઘયણ, (૧૧) છેવટ્હુ સંઘયણ, (૧૨) ન્યગ્રોઘ સંસ્થાન, (૧૩) સાદિ સંસ્થાન, (૧૪) કુબ્જ સંસ્થાન, (૧૫) વામન સંસ્થાન, (૧૬) હુંડક સંસ્થાન, (૧૭) અશુભ વર્ણ, (૧૮) અશુભ રસ, (૧૯) અશુભ ગંધ, (૨૦) અશુભ સ્પર્શ, (૨૧) તિર્યચાનુપૂર્વી, (૨૨) નરકાનુપૂર્વી અને (૨૩) અશુભ વિહાયોગતિ નામકર્મ.

પ્ર.૪૫૯ પાપતત્ત્વની પ્રત્યેક નામકર્મની કેટલી પ્રકૃતિ છે અને કય કય ?

ઉ.૪૫૯ પાપતત્ત્વની પ્રત્યેક નામકર્મની એક પ્રકૃતિ છે, ઉપધાત નામકર્મ નામની.

પ્ર.૪૬૦ પાપતત્ત્વની સ્થાવરની દશ પ્રકૃતિઓ કય કય છે ?

ઉ.૪૬૦ પાપતત્ત્વની સ્થાવરની દશ પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે છે. (૧) સ્થાવર નામકર્મ, (૨) સૂક્ષ્મ નામકર્મ, (૩) અપર્યાપ્ત નામકર્મ, (૪) સાધારણ નામકર્મ, (૫) અસ્થિર નામકર્મ, (૬) અશુભ નામકર્મ, (૭) દુર્ભગ નામકર્મ, (૮) દુઃસ્વર નામકર્મ, (૯) અનાદેય નામકર્મ અને (૧૦) અચશ નામકર્મ.

પ્ર.૪૬૧ મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૧ મન અને ઇન્દ્રિયોથી થતું જે જ્ઞાન તે જ્ઞાનને જે આવરણ કરે છે તે કર્મને મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૬૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૨ મન અને ઇન્દ્રિયથી થતું અર્થોપ લબ્ધિ રૂપ જે જ્ઞાન અથવા દ્વાદશાંગી રૂપ જે શ્રુતજ્ઞાન તે જ્ઞાનને આવરણ કરનાર કર્મ, તે શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૬૩ અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૩ મન અને ઇન્દ્રિયોની સહાય વિના આત્માને થતું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન તે જ્ઞાનને આવરણ કરનાર જે કર્મ છે તે અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૬૪ મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૪ મન અને ઇન્દ્રિયોની સહાય વિના આત્મ પ્રત્યક્ષ જે જ્ઞાન મનમાં પરિણામ પામેલા પુદ્ગલોને જાણવાનું જે જ્ઞાન તેનું આવરણ કરનાર કર્મ તે મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૬૫ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૫ એક સમયમાં સર્વ પદાર્થને જાણાવનારું જે જ્ઞાન તેને આવરણ કરનાર જે કર્મ તે કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૬૬ ચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૬ જે કર્મના ઉદયથી ચક્ષુદ્વારા દેખી ન શકાય તે ચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૬૭ અચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૭ જે કર્મના ઉદયથી ચક્ષુસિવાયની બાકીની ઇન્દ્રિયોથી પદાર્થનું જ્ઞાન ન થઈ શકે તે અચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૬૮ અવધિદર્શનાવરણ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૮ જે કર્મના ઉદયથી જીવને રૂપથી પદાર્થના સામાન્ય બોધનું પણ જ્ઞાન થાય છે તે ન થાય તેને અવધિદર્શનાવરણ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૬૯ કેવલદર્શનાવરણ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૬૯ જે કર્મના ઉદયથી જીવને સંપૂર્ણ પદાર્થનું જે સામાન્ય જ્ઞાન થાય છે, તે ન થાય તેને કેવલદર્શનાવરણ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૭૦ નિદ્રા કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૦ જે કર્મના ઉદયથી સુખપૂર્વક જાગી શકાય એવી નિદ્રાનો ઉદય પ્રાપ્ત થાય તે નિદ્રા કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૭૧ નિદ્રાનિદ્રા કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૧ જે કર્મના ઉદયથી ઊંઘ્યા પછી ઘણા ટાઈમે ઉઠી શકાય કોઈ બોલાવે તો પણ જાગી ઉઠાય નહિ તે નિદ્રાનિદ્રા કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૭૨ પ્રચલા કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૨ જે કર્મના ઉદયથી બેઠા બેઠા જીવને ઉંઘ આવે તે પ્રચલા કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૭૩ પ્રચલાપ્રચલા કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૩ જે કર્મના ઉદયથી જીવોને ઉભા ઉભા તથા ચાલતા ચાલતા ઉંઘ આવે તે પ્રચલાપ્રચલા કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૭૪ થીણદ્રી નિદ્રા કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૪ જે કર્મના ઉદયથી જીવે દિવસના ચિંતવેલું કાર્ય બાકી રહી ગયું હોય તો તે રાતના ઉંઘમાં જઈ કરી આવે, એ નિદ્રાના ઉદય કાળ વખતે જીવને ઘણું બળ પેદા થાય છે અને આ નિદ્રાના ઉદયવાળા જીવો મોટે ભાગે નરકગામી હોય છે, એટલે કે નરકમાં જવાવાળા જીવોને થીણદ્રી નિદ્રાકર્મ હોય છે.

પ્ર.૪૭૫ અશાતા વેદનીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૫ જે કર્મના ઉદયથી જીવને દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે તે અશાતા વેદનીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૭૬ નીચગોત્ર કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૬ જે કર્મના ઉદયથી જીવને નીચ જાતિ અને નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થવું પડે તે નીચગોત્ર કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૭૭ નરકાયુષ્ય કર્મનો ઉદય શું કામ કરે છે ?

ઉ.૪૭૭ જે કર્મના ઉદયથી જીવને અશુભ અને ભયંકર અશાતા વેદનીયનો ઉદય જેમાં ભોગવાવે, મરવાની ઇચ્છા થાય તો પણ મરવા ન દે તે નરકાયુષ્ય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૭૮ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૮ જે કર્મના ઉદયથી જીવને આત્મિક ગુણો પેદા કરવાની બુદ્ધિ પેદા ન કરવા દે અને સંસારમાં રખડાવનારી બુદ્ધિ પેદા કરાવે તે મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ કહેવાય છે. જિનેશ્વર ભગવંતે પ્રરૂપેલા તત્ત્વોમાંથી હેયમાં ઉપાદેય અને ઉપાદેયમાં હેય બુદ્ધિ કરાવે.

પ્ર.૪૭૯ અનંતાનુબંધી ક્રોધ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૭૯ જે કર્મના ઉદયથી જીવને ભયંકર કોટીનો ક્રોધ પેદા થાય, જેના કારણે સંસારમાં જીવ ભટકે છે. જે સંસારનો સંખ્યાત અસંખ્યાત-અનંત અનુબંધ પેદા કરાવે તે અનંતાનુબંધી ક્રોધ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૮૦ અનંતાનુબંધી માનકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૮૦ જે માન કરવાથી, અભિમાન કરવાથી જીવોનો અનંત સંસાર વધે છે અને આનો ઉદય

થયા પછી મોટા ભાગે જીવ પાછો ફરતો નથી તે અનંતાનુબંધી માનકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૮૧ અનંતાનુબંધી માયાકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૮૧ જે કર્મના ઉદયથી જીવ એવું કપટ કરે છે, એવી માયા રમે છે, તેના કારણે જીવને પોતાના આત્મસ્વરૂપનો ખ્યાલ આવતો નથી તે અનંતાનુબંધી માયાકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૮૨ અનંતાનુબંધી લોભકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૮૨ જે લોભના ઉદયથી સદા માટે અસંતોષી જ રહે છે અને તેના કારણે સંસારનો મોટો ભાગે અનંત અનુબંધ કરે છે તે અનંતાનુબંધી લોભકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૮૩ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ કર્મ શું કામ કરે છે ?

ઉ.૪૮૩ આ કષાયના ઉદયમાં જીવને સહેજ પણ પચ્ચક્ષ્ણાણ આવવા દેતું નથી અને આ ક્રોધના ઉદયવાળો જીવ એક વરસ સુધી કષાયનો અનુભવ કરે છે.

પ્ર.૪૮૪ અપ્રત્યાખ્યાની માનકર્મ કોના જેવું હોય છે ?

ઉ.૪૮૪ અપ્રત્યાખ્યાની માનના ઉદયવાળા જીવોને વાળવા હોય તો વળી શકે છે, પણ વાર લાગે છે. આ કષાયમાં પણ જીવને પચ્ચક્ષ્ણાણ થઈ શકતું નથી.

પ્ર.૪૮૫ અપ્રત્યાખ્યાનીય માયાકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૮૫ અપ્રત્યાખ્યાનીય માયાવાળા જીવો કપટ કરે પણ સમજ આવી જાય તો પાછા ફરી જાય છે આ કષાયમાં પચ્ચક્ષ્ણાણ આવવા દેતું નથી.

પ્ર.૪૮૬ અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૮૬ અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભવાળા જીવોને અસંતોષ હોય છે, પણ તે ખરાબ લગાડે છે.

પ્ર.૪૮૭ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કોના જેવા હોય છે ?

ઉ.૪૮૭ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયો રેતીમાં રેખા થયેલી હોય અને પુરાતાં થોડો કાળ લાગે છે તેમ આ કષાયના ઉદય પછી ઓલવાતા થોડો કાળ લાગે તેવા હોય છે.

પ્ર.૪૮૮ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય શું રોકે છે ?

ઉ.૪૮૮ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય સર્વવિરતિને આવવા દેતી નથી. સર્વવિરતિને રોકે છે.

પ્ર.૪૮૯ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયની કેટલી સ્થિતિ ?

ઉ.૪૮૯ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયની સ્થિતિ ચાર માસની કહેલી છે, એટલે કે આ કષાયનો ઉદય થયા પછી અવશ્ય ચાર મહિનામાં તે ઉપશમ પામી જાય છે.

પ્ર.૪૯૦ સંજ્વલન કષાય કોને રોકે છે ?

ઉ.૪૯૦ સંજ્વલન કષાય યથાખ્યાત ચારિત્રને રોકે છે.

પ્ર.૪૯૧ સંજ્વલન કષાયની સ્થિતિ કેટલી ?

ઉ.૪૯૧ સંજ્વલન કષાયની સ્થિતિ પંદર દિવસની કહેલી છે.

પ્ર.૪૯૨ સંજ્વલન એટલે શું ?

ઉ.૪૯૨ સંજ્વલન એટલે ચારિત્રના પરિણામમાં રહેલા સાધુને આ કષાયના ઉદયથી ચારિત્રના પરિણામને બાળે એટલે કે અતિયાર લગાડે તે સંજ્વલન કષાય કહેવાય છે.

પ્ર.૪૯૩ સંજ્વલન કષાય કોના જેવો છે ?

ઉ.૪૯૩ સંજ્વલન કષાયના ઉદય પછી જીવને પાછો વાળવો હોય તો તે કષાયોથી જલ્દીથી પાછો

વળી જાય છે.

પ્ર.૪૯૪ હાસ્ય મોહનીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૯૪ નિમિત્ત હોય અથવા ન પણ હોય, તો પણ આ કર્મના ઉદયથી જીવને હાસ્ય પેદા થાય તે હાસ્ય મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૯૫ રતિ મોહનીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૯૫ આ કર્મના ઉદયથી જીવને સુખની ઘચ્છા થાય, સુખમાં મજા આવે તે રતિ મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૯૬ અરતિ મોહનીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૯૬ જે કર્મના ઉદયથી જીવને અનિષ્ટ વસ્તુઓમાં દુઃખ થાય તે અરતિ મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૯૭ શોક મોહનીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૯૭ જે કર્મના ઉદયથી જીવને કોઈ પણ વસ્તુમાં દીલગીરી પેદા થાય તે શોક મોહનીય કર્મ કહેવાય. ઘટના વિયોગથી જે દુઃખ સંતાપ પેદા થાય તે શોક મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૯૮ ભય મોહનીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૯૮ જે કર્મના ઉદયથી જીવને ગભરાટ લાગે, બીક લાગે તે ભય મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૪૯૯ જુગુપ્સા મોહનીય કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૪૯૯ જે કર્મના ઉદયથી જીવને ખરાબ વસ્તુઓ ઉપર તિરસ્કાર પેદા થાય તે જુગુપ્સા મોહનીય કર્મ કહેવાય.

પ્ર.૫૦૦ પુરૂષવેદ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૦૦ જે કર્મના ઉદયથી જીવને સ્ત્રીને સેવવાનો અભિલાષ થાય તે પુરૂષવેદ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૦૧ સ્ત્રીવેદ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૦૧ જે કર્મના ઉદયથી જીવને પુરૂષને સેવવાનો અભિલાષ થાય તે સ્ત્રીવેદ કર્મ કહેવાય.

પ્ર.૫૦૨ નપુંસકવેદ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૦૨ જે કર્મના ઉદયથી જીવને ઉભયને એટલે સ્ત્રી-પુરૂષ બન્નેને સેવવાનો અભિલાષ થાય તે નપુંસક વેદ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૦૩ પુરૂષવેદ કોના જેવો છે ?

ઉ.૫૦૩ ઘાસનો અગ્નિ સળગ્યા પછી તરત જ બુઝાઈ જાય છે, એવો પુરૂષવેદનો ઉદય છે.

પ્ર.૫૦૪ સ્ત્રીવેદ કોના જેવો છે ?

ઉ.૫૦૪ બકરીની લીંડીનો અગ્નિ હોય તે સળગ્યા પછી તેને ઓલવતાં (શાંત) થતાં વાર લાગે છે તેના જેવો સ્ત્રીવેદનો ઉદય છે.

પ્ર.૫૦૫ નપુંસક વેદ કોના જેવો કહ્યો છે ?

ઉ.૫૦૫ જેમ નગરમાં દાહ પેદા થયો હોય તો તે જલ્દી શાંત થતો નથી અને સળગ્યા જ કરે છે, તેના જેવો નપુંસક વેદનો ઉદય હોય છે.

પ્ર.૫૦૬ નરક ગતિ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૦૬ જે કર્મના ઉદયથી જીવને નારકીપણું ઉત્પન્ન કરાવે તે નરકગતિ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૦૭ તિર્યચગતિ નામકર્મ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૫૦૭ જે કર્મના ઉદયથી જીવને તિર્યચપણું પ્રાપ્ત કરાવે તે તિર્યચગતિ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૦૮ તિર્યચાયુષ્ય પુણ્ય પ્રકૃતિ અને તિર્યચગતિ પાપપ્રકૃતિ શા માટે કહેવાય છે ?

ઉ.૫૦૮ તિર્યચાયુષ્યના ઉદયથી જીવ તિર્યચપણાને પ્રાપ્ત કરે છે, પણ ત્યાં ઉત્પન્ન થયા પછી મરવાનું મન થતું નથી અર્થાત્ મરવાની ઇચ્છા ન થતી હોવાથી પુણ્ય પ્રકૃતિ કહેવાય છે, જ્યારે તિર્યચને જોઈને તે ગતિમાં કોઈને જવાનું મન થતું ન હોવાથી તે ગતિ પાપકર્મમાં ગણાય છે.

પ્ર.૫૦૯ એકેન્દ્રિય જાતિકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૦૯ જે કર્મના ઉદયથી જીવને ભાવથી પાંચે ઇન્દ્રિયનો ક્ષયોપશમ હોવા છતાં પણ પ્રધાનપણે દ્રવ્યથી એક સ્પર્શનઇન્દ્રિયનો ક્ષયોપશમ ભાવ પેદા થાય તે એકેન્દ્રિય જાતિ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૧૦ બે ઇન્દ્રિય જાતિ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૧૦ જે કર્મના ઉદયથી જીવને પાંચે ઇન્દ્રિયનો ભાવથી ક્ષયોપશમ હોવા છતાં પણ પ્રધાનપણે દ્રવ્યથી સ્પર્શના અને રસના બે ઇન્દ્રિયનો ક્ષયોપશમ પેદા થાય છે, તે બે ઇન્દ્રિય જાતિ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૧૧ તે ઇન્દ્રિય જાતિ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૧૧ જે કર્મના ઉદયથી જીવને પાંચે ઇન્દ્રિયનો ભાવથી ક્ષયોપશમ હોવા છતાં પણ દ્રવ્યથી સ્પર્શના, રસના અને દ્વાર એ ત્રણ ઇન્દ્રિયનો ક્ષયોપશમ પેદા થાય છે, તે તે ઇન્દ્રિય જાતિ કર્મ કહેવાય.

પ્ર.૫૧૨ ચઉરીન્દ્રિય જાતિ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૧૨ જે કર્મના ઉદયથી જીવને ભાવથી પાંચે ઇન્દ્રિયનો ક્ષયોપશમ ભાવ પેદા થયેલો હોવા છતાં પણ દ્રવ્યથી જીવને સ્પર્શના, રસના, દ્વાર અને ચક્ષુ એ ચાર ઇન્દ્રિયોનો ક્ષયોપશમ પેદા થાય તે ચઉરીન્દ્રિય જાતિ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૧૩ ઋષભનારાય સંઘયણ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૧૩ જે કર્મના ઉદયથી જીવને મર્કટબંધ અને તેના ઉપર પાટા સમાન સંઘયણ પેદા થાય છે. હાડકાની મજબૂતાઈ એવી પ્રાપ્ત થાય છે તેને ઋષભનારાય સંઘયણ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૧૪ કેટલાક આચાર્યો આ સંઘયણનું નામ શું કહે છે ? તેનો અર્થ શું થાય છે ?

ઉ.૫૧૪ કેટલાક આચાર્યો આ સંઘયણને વજનારાય સંઘયણ પણ કહે છે. તેનો અર્થ વજ એટલે ખીલો અને નારાય એટલે મર્કટબંધ એટલે કે હાડકાની મજબૂતાઈ મર્કટબંધ સરખી અને તેમાં હાડકાનો ખીલો હોય છે, તે વજનારાય સંઘયણ કહેવાય છે. આ વાત દ્રવ્યલોકપ્રકાશમાં આવે છે.

પ્ર.૫૧૫ નારાય સંઘયણ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૧૫ જે કર્મના ઉદયથી જીવને હાડકાની મજબૂતાઈ મર્કટ બંધ જેવી પ્રાપ્ત થાય તે નારાય સંઘયણ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૧૬ અર્ધનારાય સંઘયણ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૧૬ જે કર્મના ઉદયથી જીવને અડધો મર્કટબંધ હોય તેવી હાડકાની મજબૂતાઈ પ્રાપ્ત થાય તે અર્ધનારાય સંઘયણ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૧૭ કીલીકા સંઘયણ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૧૭ જે કર્મના ઉદયથી જીવને હાડકાનાં સાંધાઓ ફક્ત ખીલીથી દ્રઢ કરેલા હોય તે કીલીકા સંઘયણ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૧૮ સેવાર્ત અથવા છેવટ્હું સંઘયણ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૫૧૮ જે કર્મના ઉદયથી જીવને હાડકાની મજબૂતાઈ એવી મલે કે એક બીજાને અડીને રહેલા હોય છે. તેને સેવા કરાવવામાં આવે તો સારી રીતે રહે, તેથી તે સેવાર્ત સંઘયણ કર્મ કહેવાય.

પ્ર.૫૧૯ ન્યગ્રોધ સંસ્થાન કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૧૯ જે કર્મના ઉદયથી જીવનો નાભિના ઉપરનો-શરીરનો ભાગ લક્ષણયુક્ત હોય અને નાભિના નીચેનો ભાગ લક્ષણ રહિત હોય તે ન્યગ્રોધ સંસ્થાન કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૨૦ સાદિ સંસ્થાન કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૨૦ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર નાભીથી નીચેના ભાગમાં શુભ લક્ષણવાળું હોય અને ઉપરનો ભાગ અપલક્ષણવાળો હોય તે સાદિ સંસ્થાન કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૨૧ વામન સંસ્થાન કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૨૧ જે કર્મના ઉદયથી જીવનાં મસ્તક, ડોક, હાથ અને પગ એ સુલક્ષણવાળા હોય અને શેષ અવયવો અપલક્ષણવાળા હોય તે વામન સંસ્થાન કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૨૨ કુબ્જ સંસ્થાન કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૨૨ જે કર્મના ઉદયથી જીવનાં મસ્તક, ડોક, હાથ અને પગ અપલક્ષણવાળા હોય અને બાકીનાં અંગો સુલક્ષણવાળાં હોય તે કુબ્જ સંસ્થાન કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૨૩ હુંડક સંસ્થાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૨૩ જે કર્મના ઉદયથી જીવના સર્વ અવયવો અને અંગો અપલક્ષણવાળા હોય તે હુંડક સંસ્થાન કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૨૪ અશુભ વર્ણો કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૨૪ અશુભ વર્ણો બે છે. કાળો વર્ણ અને લીલો વર્ણ. જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર કાળુ અને લીલું પ્રાપ્ત થાય તે અશુભ વર્ણવાળું કહેવાય.

પ્ર.૫૨૫ દુર્ગંધ કર્મ શું કામ કરે છે ?

ઉ.૫૨૫ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર દુર્ગંધવાળું પ્રાપ્ત થાય તે દુર્ગંધ કર્મવાળા જીવો કહેવાય છે.

પ્ર.૫૨૬ અશુભ રસ કેટલા પ્રકારના છે ? અને કયા કયા ?

ઉ.૫૨૬ અશુભ રસ બે પ્રકારના છે. (૧) તીખો રસ, (૨) કડવો રસ.

પ્ર.૫૨૭ અશુભ રસ કર્મ શું કાર્ય કરે છે ?

ઉ.૫૨૭ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર રસમાં તીખું અને કડવું બનાવે, તે અશુભ રસવાળું કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૨૮ અશુભ સ્પર્શ કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૨૮ અશુભ સ્પર્શો ચાર છે તે આ પ્રમાણે છે. (૧) શીત સ્પર્શ, (૨) કર્કશ સ્પર્શ (ખરખરડો), (૩) રુક્ષ સ્પર્શ (લુખો) (૪) ગુરુ સ્પર્શ (ભારે સ્પર્શ).

પ્ર.૫૨૯ અશુભ સ્પર્શ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૨૯ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર ઠંડા સ્પર્શવાળું, લુખા સ્પર્શવાળું અને ચામડી ભારે લાગે એવા સ્પર્શવાળું હોય છે તે અશુભ સ્પર્શ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર.૫૩૦ અશુભ વિહાયો-ગતિ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૦ જે કર્મના ઉદયથી જીવની ગતિ ઊંટ અને ગદેડા સરખી અશુભ પ્રાપ્ત થાય તે અશુભ વિહાયો-ગતિ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર. ૫૩૧ તિર્યચાનુપૂર્વી નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૧ જે કર્મના ઉદયથી જીવને તિર્યચમાં જવા માટે ખેંચીને લઇ જાય તે તિર્યચ અનુપૂર્વી નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૩૨ નરકાનુપૂર્વી નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૨ જે કર્મના ઉદયથી જીવને બળાત્કારે નરકગતિમાં લઇ જાય તે નરકાનુપૂર્વી નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૩૩ ઉપઘાત નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૩ ઉપઘાત નામકર્મના ઉદયથી જીવ પોતાના શરીરમાં અવયવોથી જેમ કે રસોળી, પડજીવી અને ચોરદાંત વગેરેથી પીડાય તે ઉપઘાત નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૩૪ સ્થાવર નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૪ જે કર્મના ઉદયથી જીવને અનુકૂળતાની ઇચ્છાથી અને પ્રતિકૂળતાથી પાછા હઠવાની ઇચ્છા હોવા છતાં અનુકૂળતા મેળવી ન શકે અને પ્રતિકૂળતા છોડી ન શકે તે સ્થાવર નામકર્મનો ઉદય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૩૫ સૂક્ષ્મ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૫ જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર જે પ્રાપ્ત થાય છે, તે શરીર અસંખ્યાતા જીવો ભેગા થાય તો પણ ચર્મચક્ષુથી ન દેખી શકાય એવું પ્રાપ્ત થાય છે, તે સૂક્ષ્મ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૩૬ અપર્યાપ્તિ નામ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૬ જે કર્મના ઉદયથી જીવને જેટલી પર્યાપ્તિઓ કહેલી છે તે સઘળી પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ન કરે, અવશ્ય અધુરી પર્યાપ્તિએ મરે તે અપર્યાપ્તિ નામ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૩૭ સાધારણ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૭ જે કર્મના ઉદયથી અનંતા જીવા વચ્ચે એક જ શરીર પ્રાપ્ત થાય તે સાધારણ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૩૮ અસ્થિર નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૩૮ જે કર્મના ઉદયથી જીવોના શરીરમાં જીભ, ચામડી વેગેર અવયવોમાં અસ્થિરપણું પ્રાપ્ત થાય તે અસ્થિર નામ કર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૩૯ અશુભ નામકર્મ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૫૩૯ જે કર્મના ઉદયથી જીવના નાભિના નીચેના જે અવયવો છે તે અશુભ રૂપે મલે તે અશુભ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૪૦ દુર્ભગ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૪૦ જે કર્મના ઉદયથી જીવ બીજાને વ્હાલો ન લાગે તે દુર્ભગ નામકર્મનો ઉદય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૪૧ દુઃસ્વર નામકર્મનો ઉદય કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૪૧ જે કર્મના ઉદયથી જીવનો સ્વર ખર જેવો ખરાબ મલે તે દુઃસ્વર નામકર્મનો ઉદય છે.

પ્ર.૫૪૨ અનાદેય નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૪૨ જે કર્મના ઉદયથી જીવ હિતકારી બોલતો હોવા છતાં પણ કોઇને ગ્રાહ્ય થાય નહિ, તે અનાદેય નામકર્મનો ઉદય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૪૩ અયશ નામકર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૪૩ જે કર્મના ઉદયથી સારા કાર્યો કરવા છતાં પણ જીવને કીર્તિ મલે નહિ, યશ મલે નહિ તે અયશ નામકર્મનો ઉદય કહેવાય છે.

આ રીતે પાપતત્ત્વનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

હવે પછી આશ્રવ તત્ત્વનું વર્ણન શરૂ થશે.

इंदिरा कसाय अक्वय, जोगा पंच चउ पंच तिष्ठि कमा,

किरिआओ पण वीसं, इमा उताओ अणुक्कमसो ॥११॥

ભાવાર્થ :- પાંચ ઇન્દ્રિયો, ચાર કષાય, પાંચ અગ્રતો, ત્રણ યોગ અને પચ્ચીશ ક્રિયાઓ, એ આશ્રવ તત્ત્વનાં ૪૨ ભેદો કહેવાય છે.

પ્ર.૫૪૪ આશ્રવ કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૪૪ આશ્રવ બે પ્રકારનાં કહ્યા છે. (૧) દ્રવ્યાશ્રવ, (૨) ભાવાશ્રવ.

પ્ર.૫૪૫ આશ્રવના ઉત્તર ભેદો કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૪૫ આશ્રવના ઉત્તર ભેદો ૪૨ છે અને તે ઉપર મુજબ.

પ્ર.૫૪૬ સ્પર્શેન્દ્રિય આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૪૬ સ્પર્શેન્દ્રિય જે વિષયો છે તે વિષયોનાં પદાર્થો અનુકૂળ મળવાથી જીવ રાજી થાય અને પ્રતિકૂળ પદાર્થો મળવાથી જીવને નારાજી પેદા થાય. આ પ્રમાણ આત્મા રાગદ્વેષ પરિણામમાં વર્તતો હોય છે, ત્યારે કર્મનું આત્મામાં આવવું થાય છે. તે સ્પર્શેન્દ્રિયાશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૪૭ સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયો કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૪૭ સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયો આઠ પ્રકારના કહેલા છે. તે આ પ્રમાણે. (૧) શીત સ્પર્શ, (૨) ઉષ્ણ સ્પર્શ, (૩) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ, (૪) રૂક્ષ સ્પર્શ, (૫) મૃદુ સ્પર્શ, (૬) કર્કશ સ્પર્શ, (૭) લઘુ સ્પર્શ અને (૮) ગુરુ સ્પર્શ. આ આઠ પ્રકારનાં વિષયો સ્પર્શેન્દ્રિય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૪૮ રસનેન્દ્રિયના કેટલા વિષયો છે ?

ઉ.૫૪૮ રસનેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકારના વિષયો કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે. ખાટો રસ, તુરો રસ, કડવો રસ, મીઠો રસ અને તીખો રસ. આ પાંચ પ્રકારના રસો તે રસનેન્દ્રિયના વિષયો છે.

પ્ર.૫૪૯ ઘ્રાણેન્દ્રિયના કેટલા વિષયો કહેલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૪૯ ઘ્રાણેન્દ્રિયના બે પ્રકાર. (૧) સુગંધવાળા પદાર્થોનો અને ખરાબ ગંધવાળા પદાર્થોનો વિષય.

પ્ર.૫૫૦ ચક્ષુરેન્દ્રિયના કેટલા પ્રકારના વિષયો છે ?

ઉ.૫૫૦ ચક્ષુરેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકારના વિષયો કહ્યાં છે. (૧) શ્વેત (સફેદ), (૨) લાલ, (૩) લીલો, (૪) પીળો, (૫) કાળા વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો વિષય એમ પાંચ પ્રકાર છે.

પ્ર.૫૫૧ શ્રોત્રેન્દ્રિયના કેટલા વિષયો છે ? અને કયા કયા ?

ઉ.૫૫૧ શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયોમાં મુખ્ય શબ્દ કામ કરે છે તે શબ્દો ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. (૧) સચિત્ત શબ્દનો, (૨) અચિત્ત શબ્દનો અને (૩) મિશ્ર શબ્દનો વિષય કરવો તે.

પ્ર.૫૫૨ પાંચ ઇન્દ્રિયોના કુલ વિષયો કેટલા ?

ઉ.૫૫૨ પાંચે ઇન્દ્રિયોના કુલ વિષયો ૨૩ થયા.

પ્ર.૫૫૩ સચિત શબ્દ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૫૩ જીવ જ્યારે ગાન-તાન કરે, શબ્દ બોલે છે તે સચિત શબ્દ કહેવાય અર્થાત્ જીવોના મુખમાંથી જે શબ્દો નીકળે છે તે સચિત શબ્દ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૫૪ અચિત શબ્દ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૫૪ ફોનોગ્રાફ વગેરેનો જે અવાજ તે અચિત શબ્દ કહેવાય અર્થાત્ અચેતન પદાર્થો પરસ્પર અથડાવાથી જે અવાજ થાય તે અચિત શબ્દ કહેવાય.

પ્ર.૫૫૫ મિશ્ર શબ્દ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૫૫ જીવ અને અજીવના મિશ્રણથી જે અવાજ પેદા થાય તે મિશ્ર શબ્દ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૫૬ રસનેન્દ્રિય આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૫૬ રસનેન્દ્રિયનાં જે પાંચ પ્રકારના વિષયો છે તે અનુકૂળ મલે તો તેના પ્રત્યે રાગ થાય તે પણ આશ્રવ છે અને જે પ્રતિકુળ વિષયો મલે તેના પ્રત્યે દ્વેષ થાય, તે પણ આશ્રવ કહેવાય છે. આ રસનેન્દ્રિય આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૫૭ દ્રાણેન્દ્રિય આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૫૭ દ્રાણેન્દ્રિયના જે વિષયો છે તે વિષયો પ્રત્યે જીવને જે રાગદ્વેષ થાય છે તે દ્રાણેન્દ્રિય આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૫૮ ચક્ષુરીન્દ્રિય આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૫૮ ચક્ષુરીન્દ્રિયના જે વિષયો કહ્યા છે, તે વિષયો પ્રત્યે જીવ આકર્ષાય અથવા તેના પ્રત્યે દ્વેષ પરિણામ પેદા થાય તે ચક્ષુરીન્દ્રિય આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૫૯ શ્રોત્રેન્દ્રિય આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૫૯ શ્રોત્રેન્દ્રિયના જે વિષયો છે તે વિષયો પ્રત્યે જીવને રાગાદિ પરિણામ પેદા થાય તે શ્રોત્રેન્દ્રિયના આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૬૦ પાંચે ઇન્દ્રિયનાં પ્રશસ્ત આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૬૦ પાંચે ઇન્દ્રિયોના ૨૩ વિષયો પ્રશસ્ત ભાવે સેવાય તે પ્રશસ્ત આશ્રવ કહેવાય અને તેનાથી શુભાશ્રવ થાય છે અને પુણ્યનો બંધ થાય છે.

પ્ર.૫૬૧/૧ પાંચે ઇન્દ્રિયોના અપ્રશસ્ત આશ્રવ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૫૬૧/૧ પાંચે ઇન્દ્રિયોના ૨૩ વિષયોને અપ્રશસ્ત ભાવે સેવવામાં આવે તો તેને અપ્રશસ્ત આશ્રવ કહેવાય અને તેનાથી જીવને અશુભ આશ્રવ થાય છે અને પાપ કર્મનો બંધ થાય છે.

પ્ર.૫૬૨ કષાય આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૬૨ કષ એટલે સંસાર અને આય એટલે લાભ, જેનાથી સંસારનો લાભ થાય તે કષાય આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૬૩ કષાય કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ.૫૬૩ કષાયો ચાર પ્રકારના, સોળ પ્રકારના અને ચોસઠ પ્રકારના પણ થઈ શકે છે.

પ્ર.૫૬૪ ક્રોધ કષાય કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ.૫૬૪ ક્રોધ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે ગુસ્સો આવે, ખેદ ઉત્પન્ન થાય અને ક્રોધના પ્રત્યે ઘર્ષ્યા પેદા થાય તે પણ ક્રોધના ઉદયથો થાય છે.

પ્ર.૫૬૫ માનના કેટલા પર્યાયવાચી શબ્દો છે ?

ઉ.૫૬૫ માનને મદ, અભિમાન તથા અહંકાર પણ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૬૬ રાગમાં ક્રોધાદિ ચારમાંથી કેટલા પ્રકાર આવે છે ?

ઉ.૫૬૬ માયા અને લોભ બે રાગમાં ગણાય છે. મતાંતરે ક્રોધક આચાર્ય માન, માયા અને લોભને રાગમાં ગણે છે.

પ્ર.૫૬૭ દ્રેષમાં ક્રોધાદિ ચારમાંથી કેટલા પ્રકાર ગણેલા છે ?

ઉ.૫૬૭ ક્રોધ અને માન તે દ્રેષમાં ગણાય છે. મતાંતરે એક ક્રોધ જ દ્રેષમાં ગણાય છે.

પ્ર.૫૬૮ સોળ પ્રકારના કષાયો કયા કયા છે ?

ઉ.૫૬૮ સોળ પ્રકારના કષાયો આ પ્રમાણે છે. (૧) અનંતાનુબંધી ક્રોધ, (૨) અનંતાનુબંધી માન, (૩) અનંતાનુબંધી માયા, (૪) અનંતાનુબંધી લોભ, (૫) અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, (૬) અપ્રત્યાખ્યાનીય માન, (૭) અપ્રત્યાખ્યાનીય માયા, (૮) અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ, (૯) પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, (૧૦) પ્રત્યાખ્યાનીય માન, (૧૧) પ્રત્યાખ્યાનીય માયા, (૧૨) પ્રત્યાખ્યાનીય લોભ, (૧૩) સંજવલન ક્રોધ, (૧૪) સંજવલન માન, (૧૫) સંજવલન માયા અને (૧૬) સંજવલન લોભ.

પ્ર.૫૬૯ અનંતાનુબંધી કષાય કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૬૯ જેનાથી વધારેમાં વધારે અનંત સંસારનો અનુબંધ પડે અર્થાત્ એક પાપના ઉદય કાળમાં એવા અનુબંધ પાડે કે જેનાથી જીવનો અનંત સંસાર વધે તે અનંતાનુબંધી કહેવાય છે.

પ્ર.૫૭૦ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૭૦ જે કષાયના ઉદય કાળમાં જીવને જરા પણ પરચક્ષ્ણાણ કરવા ન દે તે કષાય અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૭૧ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૭૧ જે કષાયના ઉદય કાળમાં જીવને સંપૂર્ણ વિરતિનો પરિણામ પેદા ન થવા દે પણ કાંઈક આંશિક પરિણામ પેદા કરે તે પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૭૨ સંજવલન કષાય કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૭૨ જે કષાયના ઉદયકાળમાં જીવને કાંઈક બાળે, વિરતિમાં અતિચાર લગાડે તે સંજવલન કષાય કહેવાય છે.

પ્ર.૫૭૩ દુઃ પ્રકારના કષાયો કેવી રીતે થાય છે ?

ઉ.૫૭૩ જે સોળ પ્રકારના કષાયો છે, તે દરેકના અનંતાનુબંધો, અપ્રત્યાખ્યાનીય, પ્રત્યાખ્યાનીય અને સંજવલન રૂપે કરીએ તો ચોસઠ પ્રકાર થાય છે.

પ્ર.૫૭૪ કષાયનો અપ્રશસ્ત આશ્રવ કઈ રીતે જાણી શકાય ?

ઉ.૫૭૪ ક્રોધ પણ કષાય જો સંસાર ઉન્નતિના લક્ષ્ય બિંદુથી કરાતો હોય અથવા સંસારના સ્વાર્થના હેતુથી કષાયનો ઉપયોગ કરાતો હોય તો તે બધા અપ્રશસ્ત કષાય આશ્રવો ગણાય છે.

પ્ર.૫૭૫ પ્રશસ્તભાવે કષાયનો ઉપયોગ કઈ રીતે જાણી શકાય ?

ઉ.૫૭૫ નિઃસ્વાર્થ ભાવે આત્મિક ગુણ પેદા થાય એ હેતુથી તથા શાસનની ઉન્નતિના કારણે

કષાયોનો ઉપયોગ કરવો પડે તો તે કષાયો પ્રશસ્ત ગણાય છે.

પ્ર.૫૭૬ અપ્રશસ્ત ક્રોધ કયો સમજવો ?

ઉ.૫૭૬ પોતાનો જે અનુકૂળ ચીજો હોય અથવા સંસાર વર્ધક જે ચીજો હોય છે તેનો ક્રોધ નાશ કરે ત્યારે તેના પ્રત્યે ક્રોધ પેદા થાય તે અપ્રશસ્ત ક્રોધ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૭૭ અપ્રશસ્ત માન કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૭૭ હું અને મારું કુટુંબ વગેરે શ્રેષ્ઠ છે. મારી પાસે ધન છે. સંસાર વૃદ્ધિનાં સાધનો રહેલાં છે, તેનું અભિમાન થાય તે અપ્રશસ્ત માન કહેવાય છે.

પ્ર.૫૭૮ અપ્રશસ્ત માયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૭૮ સંસારમાં ધન, કુટુંબ ઇત્યાદિ મેળવવા માટે જે માયા (કપટ) કરવાં પડે તે અપ્રશસ્ત માયા કહેવાય છે.

પ્ર.૫૭૯ અપ્રશસ્ત લોભ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૭૯ સંસારમાં ધન-કુટુંબ, પરિવાર વગેરે ઘણું હોય છતાં પણ અધિક મેળવવાનું મન થયા કરે અને અસંતોષ રહ્યા કરે તે અપ્રશસ્ત લોભ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૮૦ પ્રશસ્ત ક્રોધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૮૦ દેવ-ગુરુ અને ચતુર્વિધ સંઘનો અને શસનનો નાશ કરનાર જે હોય તેના પ્રત્યે રોષ આવે તે પ્રશસ્ત ક્રોધ કહેવાય છે. ખરાબ કામ પ્રત્યે દ્રેષ પેદા થાય તે.

પ્ર.૫૮૧ પ્રશસ્ત માન કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૮૧ સંસાર સાગરથી તરવા માટે ઉત્તમ સામગ્રી ધર્મની મળી હોય તેનું જે અભિમાન તે પ્રશસ્ત માન કહેવાય છે.

પ્ર.૫૮૨ પ્રશસ્ત માયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૮૨ સંસાર સાગરથી છૂટવા માટે અને જિનેશ્વર ભગવંતોએ કહેલ સંયમ માર્ગ સ્વીકારવા માટે પ્રપંચો રચવા પડે તે પ્રશસ્ત માયા કહેવાય છે.

પ્ર.૫૮૩ પ્રશસ્ત લોભ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૮૩ રત્નત્રયી એટલે ચારિત્ર સ્વીકાર્યા પછી અથવા સ્વીકારવાની ભાવનાથી, શ્રાવકની ક્રિયા કરવાથી, જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રની અધિક અધિક પ્રાપ્તિ મને થાય કે જેથી આ સંસાર છૂટી જાય અને વહેલો મોક્ષ થાય એ હેતુથી જે મેળવવાનો લોભ થાય તે પ્રશસ્ત લોભ ગણાય છે.

પ્ર.૫૮૪ પાંચ અવ્રતો કયા કયા છે ?

ઉ.૫૮૪ (૧) પ્રાણાતિપાત-હિંસા કરવી તે, (૨) મૃષાવાદ-જુઠું બોલવું તે, (૩) અદત્તાદાન-ક્રોધની પણ નાનામાં નાની ચીજ વગર પૂછ્યે ગ્રહણ કરવી તે (ચોરી), (૪) અબ્રહ્મચર્ય-મૈથુનનું સેવન કરવું તે અર્થાત્ પાંચે ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયોને સારી રીતે ભોગવવા તે, (૫) પરિગ્રહ એટલે સંગ્રહ કરવો તે, પાંચમું અવ્રત કહેવાય છે.

પ્ર.૫૮૫ પ્રાણાતિપાત અવ્રત આશ્રવ કેવી રીતે ગણાય છે ?

ઉ.૫૮૫ જગતમાં રહેલા સઘળા જીવોમાંથી કોઈપણ જીવને મારી નાખવો અર્થાત્ ક્રોધ પણ જીવને મનથી મારવાનો વિચાર પેદા થાય. વચનથી કોઈપણ જીવને મરવા માટે કહેવું અને કાચાથી કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી, તે પહેલું પ્રાણાતિપાત નામનું અવ્રત આશ્રવ ગણાય છે.

પ્ર.૫૮૬ મૃષાવાદ કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૮૬ મૃષાવાદ અનેક પ્રકારે થાય છે, છતાં શાસ્ત્રમાં મુખ્ય રીતિએ ત્રણ પ્રકારનું કહેલું છે. (૧) દ્વિપદ માટે, (૨) ચતુષ્પદ માટે અને (૩) અપદ માટે.

પ્ર.૫૮૭ દ્વિપદ મૃષાવાદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૮૭ જગતમાં રહેલા બે પગવાળા જેટલા પ્રાણીઓ છે તે પ્રાણીઓ માટે જુદું બોલવું, તે દ્વિપદ મૃષાવાદ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૮૮ ચતુષ્પદ મૃષાવાદ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૫૮૮ જગતમાં રહેલા ચાર પગવાળા આદિ જે પ્રાણીઓ છે તે ગાય, ભેંસ વગેરેને માટે જુદું બોલવું તે ચતુષ્પદ મૃષાવાદ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૮૯ અપદ મૃષાવાદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૮૯ ઘન-ધાન્ય, ગાડી-મોટર વગેરે જેટલા અજીવ પદાર્થો છે તે પદાર્થોને માટે જુદું બોલવું એ અપદ મૃષાવાદ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૯૦ મૃષાવાદ અવ્રત આશ્રવ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૫૯૦ દ્વિપદ માટે ચતુષ્પદ માટે કે અપદ માટે મનથી, વચનથી અને કાયાથી મૃષાવાદ કરવો તે મૃષાવાદ અવ્રત આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૯૧ ચોરી (અદત્તાદાન) કેટલા પ્રકારનું કહેલું છે ? કયા કયા ભેદ છે ?

ઉ.૫૯૧ ચોરી અનેક પ્રકારની છે છતાં જ્ઞાનિઓએ મુખ્ય ચાર પ્રકારની કહેલી છે. તે આ પ્રમાણે. (૧) સ્વામી અદત્ત, (૨) જીવ અદત્ત, (૩) ગુરુ અદત્ત અને (૪) તીર્થંકર અદત્ત. એમ ચાર પ્રકારે કહેવાય છે. કોઈએ નહિ આપેલી ચીજનું ગ્રહણ કરવું તે અદત્તાદાન કહેવાય છે.

પ્ર.૫૯૨ અદત્તાદાન આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૯૨ કોઈએ નહિ આપેલી નાનામાં નાની ચીજ મનથી લેવાનો વિચાર કરવો, વચનથી કોઈને લેવાનું જણાવવું અને કાયાથી કોઈની ચીજ લેવી તે અદત્તાદાન આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૯૩ અબ્રહ્મચર્યના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૯૩ અબ્રહ્મચર્યના ૧૮ ભેદ થાય છે તે આ પ્રમાણે. ઔદારિક શરીરવાળી સ્ત્રીઓ સાથે અને વૈક્રીય શરીરવાળી સ્ત્રીઓ સાથે મન-વચન અને કાયાથી સેવન કરવું, કરાવવું અને સેવન કરતા હોય તેનું અનુમોદન કરવા રૂપે ભેદ ગણીએ તો કુલ ૧૮ ભેદ થાય છે.

પ્ર.૫૯૪ અબ્રહ્મચર્ય આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૯૪ એ અઠાર પ્રકારના અબ્રહ્મચર્યના ભેદમાંથી કોઈપણ એક ભેદનું સેવન કરવું, તેને અબ્રહ્મચર્ય આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૯૫ પરિગ્રહ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

ઉ.૫૯૫ પરિગ્રહ નવ પ્રકારનો કહેલો છે. તે આ પ્રમાણે (૧) ઘન-પૈસા વગેરે, (૨) ધાન્ય-અનાજ વગેરે, (૩) સોનું, (૪) રૂપું, (૫) ક્ષેત્ર, (૬) વાસ્તુ, (૭) વાસણ, (૮) દ્વિપદ (દાસ-દાસી વગેરે) અને (૯) ચતુષ્પદ ગાય ભેંસ વગેરે જનાવરા આ નવ પ્રકારનો સંગ્રહ કરવો અને તેના પ્રત્યે મમત્વ ભાવ રાખવો તે પરિગ્રહ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૯૬ પરિગ્રહ અવ્રત આશ્રવ કયારે કહેવાય ?

ઉ.૫૯૬ ઉપર કહેલા નવે પ્રકારના પરિગ્રહમાંથી કોઈપણ પરિગ્રહ પ્રત્યે મમત્વ ભાવ રાખવો અને તે પરિગ્રહને મન, વચન, કાયાથી કરવા રૂપે અને અનુમોદવા રૂપે જે સંગ્રહ કરવો તે પરિગ્રહ અવ્રત આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૯૭ યોગ કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૫૯૭ યોગ ત્રણ પ્રકારના છે. (૧) મન યોગ, (૨) વચન યોગ, (૩) કાય યોગ.

પ્ર.૫૯૮ મન યોગ આશ્રવ ક્યારે કહેવાય ?

ઉ.૫૯૮ મનથી શુભ અથવા અશુભનું જે ચિંતન કરવું, સારા યા ખરાબ વિચારો કરવા તે વિચારો મનયોગના આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૫૯૯ વચન યોગ આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૫૯૯ વચન દ્વારા શુભ અથવા અશુભ અર્થાત્ સારા શબ્દો કે ખરાબ શબ્દો જે બોલવા તે બધાય વચન આશ્રવ કહેવાય છે. ન બોલતા હોય તો પણ બોલવા માટે તૈયાર કરેલા શબ્દો તે પણ વચન આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૦૦ કાય યોગ આશ્રવ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૦૦ કાય યોગ આશ્રવ કાયાથી સારી યા ખરાબ જે કોઈ પ્રવૃત્તિ થાય તે સઘળી પ્રવૃત્તિ એ કાયયોગ આશ્રવ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૦૧ મનયોગનો આશ્રવ કેટલા ગુણઠાણા સુધી હોય છે ?

ઉ.૬૦૧ ભાવ મનયોગ આશ્રવ બારમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે અને દ્રવ્ય મનયોગ આશ્રવ તેરમા ગુણઠાણાના અંત સુધી હોય છે.

પ્ર.૬૦૨ વચનયોગ કયા ગુણઠાણા સુધી હોય છે ?

ઉ.૬૦૨ વચન યોગના ચાર ભેદોમાંથી અમુક ભેદો બારમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે અને અમુક ભેદો તેરમા ગુણઠાણા સુધી પણ હોય છે.

પ્ર.૬૦૩ કાયયોગ કયા ગુણઠાણા સુધી હોય છે ?

ઉ.૬૦૩ કાયયોગ પણ તેરમા ગુણઠાણાના અંત સુધી હોય છે. ચૌદમે ગુણઠાણે યોગ હોતો નથી માટે યોગનો આશ્રવ તેરમા ગુણઠાણા સુધી માન્યો છે.

હવે પચ્ચીસ ક્રિયાઓનું વર્ણન કરાય છે.

કાઙઙ અહિંગરણિઆ, પાઙસિયા પારિતાવણી કિરિયા

પાણાઙવાયા રંભિઆ, પરિગ્ગહિયા માયવત્તીય ॥૧૨॥

મિચ્છા-દંસણ-વત્તી, અપચક્ખાણીય દિઢ્ઢિ પુઢ્ઢીઆ

પાઙ્ગુચ્ચિઆ સામંતો, વણીઆ નેસત્થિ સાહત્થી ॥૧૩॥

આણવણિ વિઆરણિઆ, અણભોગા અણવકંઠ પચ્ચઙ્ગા,

અન્નાપઓગ સમુદાણ, પિન્ન દોસેરિયાવહિઆ ॥૧૪॥

ભાવાર્થ :- કાયકી, અધિકરણકી, પ્રાદેષીકી, પારિતાપનીકી, પ્રાણાતિપાતિકી, આરંભીકી, પારિગ્રહીકી, માયાપ્રત્યયીકી, મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયીકી, અપ્રત્યાખ્યાનીકી, દ્રષ્ટિકી, સ્પૃષ્ટિકી, પ્રાતિત્યકી, સામંતોપનિપાતિકી, નૈસૃષ્ટિકી, સ્વહસ્તિકી, આજ્ઞાપનિકી, વૈદારિણીકી, આભોગીકી, અનાભોગીકી, અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી, પ્રાયોગીકી, સામુદાયીકી, પ્રેમીકી ક્રિયા, દેષીકી ક્રિયા અને પચ્ચીશમી ઇર્થપથિકી

ક્રિયા. આ પચ્ચીશ ક્રિયાઓ પણ આશ્રવ કહેવાય છે.

હવે આ દરેક ક્રિયાઓનું વર્ણન કરાય છે.

પ્ર.૬૦૪ કાયિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? કય કય ?

ઉ.૬૦૪ કાયિકી ક્રિયા બે પ્રકારની કહેલી છે. (૧) સાવધ અનુપરત ક્રિયા અને (૨) દુષ્પ્રયુક્ત ક્રિયા એમ બે પ્રકારની છે.

પ્ર.૬૦૫ સાવધ અનુપરત ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૦૫ મિથ્યાદ્રષ્ટિ જીવોની અને અવિરતિ સમ્યક્દ્રષ્ટિ જીવોની જે કાયાથી વ્યાપાદિની ક્રિયાઓ, ચેષ્ટાઓ થાય તે સાવધ અનુપરત કાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૦૬ દુષ્પ્રયુક્ત કાયિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૦૬ અશુભ યોગવાળા જીવોને ઇષ્ટ વસ્તુમાં રતિ અને અનિષ્ટ ચીજોમાં અરતિ થાય તે અને અશુભ મનના વિચારોથી મોક્ષ માર્ગ તરફ દુર્વ્યવસ્થિત ચિત્ત થાય તે દુષ્પ્રયુક્ત ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૦૭ અધિકરણીકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૦૭ જેના વડે આત્મા દુર્ગતિનો અધિકારી થાય (જે ક્રિયાઓ દ્વારા) તે અધિકરણીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૦૮ અધિકરણીકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? કય કય ?

ઉ.૬૦૮ અધિકરણીકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) સંયોજનાધિકરણીકી ક્રિયા (૨) નિવર્તનાધિકરણીકી ક્રિયા.

પ્ર.૬૦૯ સંયોજનાધિકરણીકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૦૯ પહેલા તૈયાર કરેલા હથીઆરોને પરસ્પર જોડીને નવા તૈયાર કરવા તે સંયોજનાધિકરણી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૧૦ નિવર્તનાધિકરણીકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૧૦ નવા શસ્ત્રાદિ બનાવવા તલવાર-ચપ્પુ ઇત્યાદિ તે નિવર્તનાધિકરણીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૧૧ પ્રાદેષિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૧૧ કોઠાદિથી ઉત્પન્ન થયેલો જે દ્રેષ તે પ્રાદેષિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૧૨ પ્રાદેષિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? કય કય ?

ઉ.૬૧૨ પ્રાદેષિકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) જીવ પ્રાદેષિકી, (૨) અજીવ પ્રાદેષિકી.

પ્ર.૬૧૩ જીવ અને અજીવ પ્રાદેષિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૧૩ જીવ ઉપર દ્રેષ ભાવ રાખવાથી તે જીવ પ્રાદેષિકી ક્રિયા કહેવાય છે. પોતાની પીડા કરનારા અજીવ પદાર્થો પ્રત્યે દ્રેષ રાખવો તે અજીવ પ્રાદેષિક ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૧૪ પારિતાપનિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૧૪ તાડના તર્જનાદિથી કોઈને સંતાપ ઉપજાવવો તે પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૧૫ પારિતાપનિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉ.૬૧૫ પારિતાપનિકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) સ્વ હસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા અને (૨) પરહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા.

પ્ર.૬૧૬ સ્વ હસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૧૬ ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ થવાથી પોતાના હાથે પોતાનું માથુ ફોડવું અથવા પોતાના હાથે બીજા જીવને સંતાપ પમાડવો તે સ્વ હસ્તિકી પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૧૭ પરહસ્તિકી પારિતાપનિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૧૭ બીજાના હાથે ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ થયો હોય તો બીજાની પાસે સજા કરાવવી તે અથવા પોતાની તાકાત ન હોય તો બીજા જીવો પાસે બીજાને સંતાપ પેદા કરાવવો તે પરહસ્તિકી પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૧૮ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૧૮ કોઈપણ જીવના પ્રાણનો નાશ કરવો તે પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૧૯ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૬૧૯ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) સ્વ હસ્તિકી (૨) પર હસ્તિકી. પોતાના પ્રાણનો નાશ કરવો અને બીજા જીવોના પ્રાણનો નાશ કરવો તે બન્ને કહેવાય છે.

પ્ર.૬૨૦ આરંભિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૨૦ કોઈપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવી તે આરંભિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૨૧ આરંભિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૬૨૧ આરંભિકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) જીવના ઘાત કરવા સ્વરૂપ જીવ આરંભિકી, (૨) અજીવના બનાવેલ ચિત્રો વગેરે ફાડવા સ્વરૂપ (જીવના ચિત્રો) અજીવ આરંભિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૨૨ પરિગ્રહીકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૨૨ કોઈપણ ચીજ ઉપર મમત્વ ભાવ રાખવો તે પરિગ્રહીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૨૩ પરિગ્રહીકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉ.૬૨૩ પરિગ્રહીકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) જીવપરિગ્રહીકી, (૨) અજીવપરિગ્રહીકી.

પ્ર.૬૨૪ જીવપરિગ્રહીકી કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૨૪ ધાન્ય, ટોર, દાસ, દાસી વગેરેનો સંગ્રહ કરવો તેના પ્રત્યે મમત્વ ભાવ રાખવો તે જીવ પરિગ્રહીકી ક્રિયા કહેવાય.

પ્ર.૬૨૫ અજીવ પરિગ્રહીકી કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૨૫ ધન-આભૂષણ, વસ્ત્ર, પાત્ર ઇત્યાદિ અજીવ પદાર્થોનો સંગ્રહ કરવો, તેના પ્રત્યે મમત્વ ભાવ રાખવો તે અજીવ પરિગ્રહીકી કહેવાય.

પ્ર.૬૨૬ માયા પ્રત્યયીકી કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૨૬ છળકપટ આદિથી ઉત્પન્ન થયેલી તે માયા પ્રત્યયીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૨૭ માયા પ્રત્યયીકી કેટલા પ્રકારની છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૬૨૭ માયા પ્રત્યયીકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) આત્મ ભાવ વંચન માયા પ્રત્યયીકી અને (૨) પરભાવ વંચન માયા પ્રત્યયીકી ક્રિયા.

પ્ર.૬૨૮ આત્મભાવ વંચન ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૨૮ જીવ પોતે પોતાના આત્માને ઠગે અને તેને માટે કપટ કરે તે આત્મભાવ વંચન કહેવાય.

પ્ર.૬૨૯ પરભાવ વંચન ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૨૯ બીજા જીવોની જુઠી સાક્ષી પૂરવી, ખોટા લેખ લખવા ઇત્યાદિ પરભાવ વંચન માયા

પ્રત્યયીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૨૯ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયીકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૨૯ જગતમાં રહેલા પદાર્થોને જે હેય છે તેને હેય રૂપે, જે જોય છે તેને જોય રૂપે અને જે ઉપાદેય છે તેને ઉપાદેય રૂપે ન માનવા દેવા અર્થાત્ હેયને ઉપાદેય રૂપે મનાવે અને ઉપાદેય પદાર્થોને હેય રૂપે મનાવે તેનું નામ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૩૦ અપ્રત્યાખ્યાનીકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૩૦ જગતમાં રહેલા જીવ અને અજીવ આદિ સઘળાંય પદાર્થો તે પદાર્થો પ્રત્યે સ્વાભાવિક જીવનો રાગ હોય છે. જ્યાં સુધી તેનું પ્રત્યાખ્યાન ન થાય તે અપ્રત્યાખ્યાનીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૩૧ દ્રષ્ટિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૩૧ જીવ અને અજીવ પદાર્થોને રાગાદિથી દેખતાં જે લાગે તે દ્રષ્ટિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૩૨ સ્પૃષ્ટિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૩૨ જીવ અને અજીવ પદાર્થોનો રાગાદિકથી સ્પર્શ કરવો તે સ્પૃષ્ટિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૩૩ પ્રાતિત્યકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૩૩ અન્યને આશ્રયીને જે રાગાદિ પરિણામ પેદા થાય તે પ્રાતિત્યકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૩૪ પ્રાતિત્યકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉ.૬૩૪ પ્રાતિત્યકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) જીવપ્રાતિત્યકી, (૨) અજીવ પ્રાતિત્યકી.

પ્ર.૬૩૫ જીવ પ્રાતિત્યકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૩૫ બીજાના નિમિત્તથી આપણને રાગાદિના પરિણામ પેદા થાય તે જીવ પ્રાતિત્યકી કહેવાય.

પ્ર.૬૩૬ અજીવ પ્રાતિત્યકી કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૩૬ અજીવ પદાર્થ સ્તંભાદિના નિમિત્તથી રાગદ્વેષ પેદા થાય તે અજીવ પ્રાતિત્યકી કહેવાય.

પ્ર.૬૩૭ સામંતોપનિપાતીકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૩૭ ચારે બાજુથી લોક આવીને ભેગા થાય તેવી ક્રિયા તે સામંતોપનિપાતીકી કહેવાય છે.

પ્ર.૬૩૮ સામંતોપનિપાતીકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૬૩૮ સામંતોપનિપાતીકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) જીવ સામંતોપનિપાતીકી અને (૨) અજીવ સામંતોપનિપાતીકી ક્રિયા.

પ્ર.૬૩૯ જીવ સામંતોપનિપાતીકી કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૩૯ કોઈ મનુષ્ય બળદ, આખલો, હાથી, ઘોડો વગેરે વેચવા માટે લાવેલો હોય, તેને જોવા માટે ઘણા લોકો ભેગા થાય, તેમાં થોડા તેની પ્રશંસા કરતા હોય તો માલીક ખુશ થાય, કોઈક જીવો તેમાં ખોડ-ખાંપણ કાઢતા હોય તો માલિક નારાજ થાય તે જીવ સામંતોપનિપાતીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૦ અજીવ સામંતોપનિપાતીકી કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૦ એજ રીતે કોઈ મનુષ્ય અજીવ પદાર્થો સારામાં સારા બનાવીને વેચવા માટે આવ્યો હોય તેને જોવા માટે ઘણા જીવો ભેગા થાય તેમાં ઘણાને સુંદર લાગે, ઘણા નારાજ થાય, તેનાથી માલિકને રાગદ્વેષ પેદા થાય તે અજીવ સામંતોપનિપાતીકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૧ નૈસૃષ્ટિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૧ નિસર્જન કરવું, ફેંકવું, તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલી ક્રિયા તે નૈસૃષ્ટિકી ક્રિયા કહેવા છે. જેમકે

કૂવામાંથી પાણી ખાલી કરીને બહાર કાઢવું તે જીવ નૈસૃષ્ટિકી ક્રિયા કહેવાય છે અને ઘનુષ્યમાંથી બાણ કાઢવું તે અજીવ નૈસૃષ્ટિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૨ સ્વહસ્તિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૨ પોતાના હાથે જ જીવોનો ઘાત કરવો તે સ્વહસ્તિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૩ આજ્ઞાપનિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૩ જીવોને આજ્ઞા કરવાથી-હુકમ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે આજ્ઞાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૪ વૈદારણિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૪ જીવ અથવા અજીવ પદાર્થોને ભિન્ન કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે વૈદારણિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૫ અનાભોગિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૫ ઉપયોગ રહિત લેવા મૂકવા આદિની જે ક્રિયા કરવી તે અનાભોગિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૬ અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી ક્રિયા કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૬૪૬ પોતાના અથવા પરના હિતની આકાંક્ષા રહિત જે ક્રિયા કરાય એટલે કે આ લોકમાં ચોરી કરવી, પરસ્ત્રીગમન ઇત્યાદિ અને પરલોકમાં શું થશે તે ચિંતા વિના જે ક્રિયા થાય તે અનવકાંક્ષાકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૭ પ્રાયોગિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૭ મન, વચન અને કાયાનો જે શુભ વ્યાપાર અથવા અશુભ વ્યાપાર રૂપ જે ક્રિયા થાય તે પ્રાયોગિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૮ સમાધાન ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૮ જે ક્રિયા વડે આઠેય કર્મો સમુદાયપણાએ બંધાય તે સમાધાન ક્રિયા કહેવાય છે. આ ક્રિયાનું બીજું નામ સામુદાયિકી ક્રિયા પણ કહેવાય છે. કારણ કે સમુદાયપણાએ જે કર્મ બંધાય તે સમુદાયિકી કહેવાય છે.

પ્ર.૬૪૯ પ્રેમિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૪૯ જીવ અથવા અજીવ પદાર્થો ઉપર પ્રેમ કરવાથી અને બીજા જીવોને પ્રેમ પેદા થાય (ઉત્પન્ન થાય) એવા વચનો બોલવા તેને પ્રેમિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્ર.૬૫૦ ઇર્ષ્યાપિથિકી ક્રિયા કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૫૦ કાયયોગ દ્વારા એટલે કે આવવા જવાનો માર્ગ (ગમનાગમન આદિ ચેષ્ટા રૂપ) જે ક્રિયા તે ઇર્ષ્યાપિથિકી ક્રિયા કહેવાય છે. આ ક્રિયા એક યોગ જ જેને હોય છે તેવા જીવોને હોય છે. એટલે કે ૧૧-૧૨-૧૩મા ગુણઠાણે રહેલા જીવોને પ્રદાનપણે આ ક્રિયા લાગુ પડે છે.

આ રીતે આશ્રવ તત્ત્વનું વર્ણન સમાપ્ત થયું.

હવે સંવર તત્ત્વનું વર્ણન કરાય છે.

સમિદ્ ગુત્તિ પરિસહ, નદ્ધ ધમ્મો ભાવણા ચરિત્તાણિ

પણતિ દુવીસ દસ બાર પંચભેઝેહિં સગવન્ના ॥૨૭॥

ભાવાર્થ :- સંવર તત્ત્વના ૫૭ ભેદો થાય છે. પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, દશ પ્રકારનો ચતિ ધર્મ, બાર પ્રકારની ભાવના, પાંચ પ્રકારના ચારિત્રો, બાવીસ પ્રકારના પરિષ્કો એમ કુલ ૫૭ ભેદો થાય છે.

પ્ર.૬૫૧ સંવર તત્ત્વના કેટલા ભેદો કહ્યા છે ?

ઉ.૬૫૧ સંવર તત્ત્વના ૫૭ ભેદો કહેલા છે. પાંચ પ્રકારની સમિતિ, ત્રણ પ્રકારની ગુપ્તિ, બાવીસ પ્રકારના પરિષદો, દશ પ્રકારનો યતિધર્મ, બાર પ્રકારની ભાવનાઓ અને પાંચ પ્રકારના ચારિત્રો એટલે કે ૫+૩+૨૨+૧૦+૧૨+૫. આ રીતે સંવર તત્ત્વના ૫૭ ભેદો કહેલા છે. તેનું વિશેષ વર્ણન કરાય છે.

પ્ર.૬૫૨ સમિતિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૫૨ સમ્યક્ પ્રકારે (ઉપયોગ પૂર્વક) પ્રવૃત્તિ કરવી તે સમિતિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૫૩ ગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૫૩ મન-વચન-કાયાનો અશુભ વ્યાપાર, તેને રોકવા તેનું નામ ગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૫૪ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૫૪ આત્મિક સુખ પ્રગટ કરવા માટે જે કાંઈ કષ્ટ આવે તે સઘળાંય સારી રીતે સહન કરવાં તેનું નામ પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૫૫ યતિ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૫૫ મોક્ષ માર્ગમાં પ્રયત્ન કરવા રૂપ જે ધર્મ તે યતિ ધર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૫૬ ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૫૬ આત્મામાં રહેલા આઠ કર્મના સમુદાયને જે ખાલી કરે તેનું નામ ચારિત્ર.

इरिया-भासे-सणा-दाने, उच्चारे समिइसु अ,

मणगुत्ती वयगुत्ती, कायगुत्ती तहेवय ॥१६॥

ભાવાર્થ :- ઇર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, આદાનભંડમતનિક્ષેપણા સમિતિ, પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ, મન ગુપ્તિ, વચન ગુપ્તિ અને કાય ગુપ્તિ એમ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૫૭ પાંચ પ્રકારની સમિતિઓ કઈ કઈ છે ?

ઉ.૬૫૭ ઇર્યા સમિતિ, ભાષા સમિતિ, એષણા સમિતિ, આદાનભંડમતનિક્ષેપણા સમિતિ અને પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ.

પ્ર.૬૫૮ ઇર્યા સમિતિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૫૮ જ્યારે ચાલવું હોય ત્યારે જયણાપૂર્વક ચાલવું સાડા ત્રણ હાથ (યુગ માત્ર) નીચે જોઈને ચાલવું કારણ કે કોઈપણ સજીવ પદાર્થ અને ત્રસ જીવો મરી ન જાય તેની કાળજી રાખવી તે ઇર્યા સમિતિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૫૯ ભાષા સમિતિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૫૯ બોલતી વખતે ઉપયોગ પૂર્વક સત્ય અને હિતકારી વચન બોલવું તે ભાષા સમિતિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૦ એષણા સમિતિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૬૦ શાસ્ત્રમાં કહેલા વિધિ પ્રમાણે ૪૨ દોષ રહિત આહારપાણી વહોરી લાવવા તે એષણા સમિતિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૧ આદાનભંડમતનિક્ષેપણા સમિતિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૬૧ કોઈપણ ચીજ લેવી મુકવી હોય તો લેતા ચીજ જોવી, તેને પૂંજવી અને જ્યાં મૂકવાની હોય

તે જગ્યા, ચીજ પુંજી પ્રમાર્જીને પછીથી લેવી મુકવી તે આદાનભંડમતનિક્ષેપણા સમિતિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૨ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૬૨ કોઈપણ ચીજ પરઠવવી હોય તો પરઠવતાં પહેલા જ્યાં પરઠવવાનું હોય તે જગ્યા જોઈ પુંજી પ્રમાર્જીને પછીથી તે ચીજ પરઠવવી તે પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૩ ગ્રણ ગુપ્તિ કઈ કઈ છે ?

ઉ.૬૬૩ ગ્રણ ગુપ્તિઓના નામ આ પ્રમાણે છે ? મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ આ ગ્રણ ગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૪ મનગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૬૪ મનને સાવધ માર્ગમાંથી દૂર કરીને નિરવધ માર્ગમાં જોડવું એટલે સાવધ ક્રિયાના વિચારો દૂર કરીને નિરવધ વિચારો કરવા તે મનગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૫ મનગુપ્તિ કેટલા પ્રકારની છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૬૬૫ મનગુપ્તિ ગ્રણ પ્રકારની કહેલો છે. (૧) અકુશલ નિવૃત્તિરૂપ, (૨) કુશલપ્રવૃત્તિ રૂપ અને (૩) યોગ નિરોધ રૂપ મનગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૬ અકુશલ નિવૃત્તિરૂપ મનગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૬૬ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન રૂપ વિચારો તે વિચારોનો ત્યાગ કરવો તે અકુશલ નિવૃત્તિ રૂપ મનગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૭ અકુશલ નિવૃત્તિ રૂપ મનગુપ્તિ કયા ગુણસ્થાનકમાં પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉ.૬૬૭ અકુશલ નિવૃત્તિરૂપ મનગુપ્તિ પહેલા ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત થાય, ચોથા ગુણસ્થાનકે પણ પ્રાપ્ત થાય, પાંચમા ગુણસ્થાનકે પણ પ્રાપ્ત થાય અને આગળના ગુણસ્થાનકમાં નિયમા પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર.૬૬૮ કુશલ પ્રવૃત્તિરૂપ મનગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૬૮ ધર્મધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાનના વિચારોમાં મનને પ્રવર્તાવવું તે કુશલ પ્રવૃત્તિરૂપ મનગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૬૯ કુશલ પ્રવૃત્તિરૂપ મનગુપ્તિ કેટલા ગુણઠાણામાં હોય છે ?

ઉ.૬૬૯ કુશલ પ્રવૃત્તિરૂપ મનગુપ્તિ બારમા ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે.

પ્ર.૬૭૦ યોગનિરોધરૂપ મનગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૭૦ મનના વ્યાપારને કુશળ કે અકુશળ સઘળી પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિથી રોકાણ કરવું તે યોગનિરોધ રૂપ મનગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૭૧ યોગનિરોધ રૂપ મનગુપ્તિ કયા ગુણઠાણે હોય છે ?

ઉ.૬૭૧ યોગનિરોધરૂપ મનગુપ્તિ એક ૧૪મા ગુણસ્થાનકમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર.૬૭૨ વચનગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૭૨ સાવધ વચનનો ત્યાગ કરો બોલવું હોય ત્યારે હિતકારી અને નિરવધ વચન બોલવું તે વચનગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૭૩ વચનગુપ્તિ કેટલા પ્રકારની છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૬૭૩ વચનગુપ્તિ બે પ્રકારની છે. (૧) મૌનાવલંબિની અને વાંગનિયમિની વચનગુપ્તિ.

પ્ર.૬૭૪ મૌનાવલંબિની વચનગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૭૪ ભૂસંજ્ઞા, શિરકંપન, હસ્તચાલન વગેરે સંજ્ઞાઓનો ત્યાગ કરી મૌનપણાને અંગીકાર કરવો તે મૌનાવલંબિની વચનગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૭૫ વાંગનિયમિની વચનગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૭૫ વાંચના પૃચ્છનાદિ વખતે બોલવું હોય તો ઉપયોગ પૂર્વક જયણાપૂર્વક બોલવું તે વાંગનિયમિની વચનગુપ્તિ કહેવાય.

પ્ર.૬૭૬ ભાષા સમિતિ અને વચનગુપ્તિમાં શો તફાવત છે ?

ઉ.૬૭૬ વચનગુપ્તિ સર્વથા વચન નિરોધરૂપ અને નિરવધ વચન બોલવારૂપ એમ બે પ્રકારની છે. જ્યારે ભાષાસમિતિ નિરવધ વચન બોલવારૂપ છે.

પ્ર.૬૭૭ કાયગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૭૭ કાયાની પ્રવૃત્તિને સાવધ યોગમાંથી રોકીને નિરવધ યોગમાં પ્રવર્તાવવી તે કાયગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૭૮ કાયગુપ્તિ કેટલા પ્રકારની છે ? કય કય ?

ઉ.૬૭૮ કાયગુપ્તિ બે પ્રકારની છે. (૧) ચેષ્ટા નિવૃત્તિરૂપ અને યથા સૂત્ર ચેષ્ટા નિયમિનિ કાયગુપ્તિ.

પ્ર.૬૭૯ ચેષ્ટા નિવૃત્તિરૂપ કાયગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૭૯ ઉપસર્ગાદિ થવા છતાં પણ કાયાને જરાય ચલાયમાન ન કરવી તે અને કેવલી ભગવંતો ચૌદમા ગુણઠાણે યોગ નિરોધ કરે છે, તે ચેષ્ટા નિવૃત્તિરૂપ કાયગુપ્તિ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૮૦ યથાસૂત્ર ચેષ્ટા નિયમિનિ કાયગુપ્તિ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૦ શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે કાયાનુંચલન, ગમનાગમનાદિ કરવું તે યથાસૂત્ર ચેષ્ટા નિયમિનિ કાયગુપ્તિ કહેવાય છે.

**ચ્ચુહા પિવાસા સિ ઝપહં દંસા ચેલા-રફ-તિથિઓ,
વરિઆ નિસીહિયા સિજ્જા અક્કોસ વહ નાયળા ॥૧૭॥
અલાભ રોગ તળ ફાસા, મલ સક્કાર પરિસહા,
પન્ના અન્નાળ સમ્મત્તં, ઇય બાવીસ પરિસહા ॥૧૮॥**

ભાવાર્થ :- ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત, ઉષ્ણ, દંસ, અચેલક, અરતિ, સ્ત્રી, ચર્યા, નૈષધિકી, શય્યા, આક્રોશ, વધ, યાચના, આલાભ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, સત્કાર, પ્રજ્ઞા, અજ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ પરિષદ. આ પ્રમાણે બાવીસ પરિષદો જાણવા.

પ્ર.૬૮૧ ક્ષુધા પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૧ ભૂખ લાગે ત્યારે ખેંતાલીશ દોષ રહિત ભિક્ષા લાવીને વાપરવી પણ દોષિત ભિક્ષા ન વાપરવી પણ મનમાં વિચારે કે મળે તો સંયમપુષ્ટિને ન મળે તો તપમાં વૃદ્ધિ થશે. પણ ખિન્ન મનવાળો ન થાય તે ક્ષુધા પરિષદ જીત્યો કહેવાય છે.

પ્ર.૬૮૨ તૃષ્ણા પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૨ ગમે તેટલી જોરમાં તરસ લાગી હોય તો પણ પાણી દોષ રહિત મળે તો વાપરે અને દોષ રહિત પાણી ન મળે તો સચિત (કાયુ) પાણીની પણ ઘર્ર્ષ્ણા ન કરે અને મનમાં વિચાર કરે કે આ એક જીવને બચાવવા માટે એક બિંદુમાં રહેલા અસંખ્યાતા જીવોને મારે શા માટે હણવા ? એમ વિચારી સારી રીતે મનને સ્વસ્થ રાખે તે તૃષ્ણા પરિષદ જીત્યો કહેવાય છે.

પ્ર.૬૮૩ શીત પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૩ કોઈવાર વધારે ઠંડી પડે તો સારી રીતે સહન કરે પરંતુ અગ્નિથી તાપણું કરું કે વધારે કામળીઓ, કામળા મળે તો સાઈં તેમ ન ઇચ્છે અને ભગવાનના માર્ગમાં મનને સ્થિર રાખે તે શીત પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૮૪ ઉષ્ણ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૪ ઉનાળાના વખતમાં (ગ્રીષ્મઋતુના કાળમાં) ગમે તેટલી ગરમી પડતી હોય તો પણ તે ગરમીને સારી રીતે સહન કરવી પરંતુ તેનાથી બચવા શીત ઉપચારો એક પણ સેવવા નહિ તેમજ મનમાં તે સેવવાનો વિચાર પણ ન કરવો તે ઉષ્ણ પરિષદ કહેવાય.

પ્ર.૬૮૫ દંસ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૫ કાયા ઉપર ડાંસ, મચ્છર, માખી વગેરેએ શરીર ઉપર પીડા ઉપજાવો હોય તો પણ તે સારી રીતે સહન કરે. શક્તિ હોય તો તે જીવોને શરીર ઉપરથી ઉડાડે પણ નહિ અને તે જીવોનું અશુભ પણ ચિંતવે નહિ તે દંસ પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૮૬ અચેલક પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૬ સારા વસ્ત્રો ન મળ્યા હોય અને જીર્ણ પ્રાયઃ વસ્ત્ર હોય તો પણ સારા વસ્ત્રોની ઇચ્છા ન કરવી અને મારી પાસે આવા વસ્ત્રો છે એમ દીનતા પણ ન કરવી તે અચેલક પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૮૭ અરતિ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૭ સંયમ માર્ગમાં વિચરતા કોઈપણ પ્રતિકૂળ પદાર્થો મળે તો પણ તેમાં અરૂચિ પેદા ન થાય અને તેથી મનમાં જરાય ખરાબ વિચારો પેદા ન થાય તે અરતિ પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૮૮ સ્ત્રી પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૮ વિષય સેવનની ઇચ્છાની માગણી કરવા છતાં પણ સંયમી આદીન ન થાય તે સ્ત્રી પરિષદ કહેવાય છે. આ પરિષદ જ્યારે આવી પડે ત્યારે સારી રીતે વેઠવાનો છે.

પ્ર.૬૮૯ ચર્યા પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૮૯ ગૃહસ્થાદિકની સાથે રાગનો પ્રતિબંધ રાખ્યા વિના જિનેશ્વર ભગવંતોની આજ્ઞા પ્રમાણે એક ગામથી બીજા ગામ વિહાર કરવો પરંતુ એક નિયત સ્થાને સ્થિરવાસ ન કરવો તે ચર્યા પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૯૦ નૈષેધિકી પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૦ સ્મશાનોમાં-ખાલી મકાનોમાં અને જંગલમાં વૃક્ષની નીચે જઈને કાચોત્સર્ગ કરવો અને ત્યાં રહેવું પણ મનમાં જરાય બીજા વિચારો ન લાવવા દેવા તે નૈષેધિકી પરિષદ કહેવાય.

પ્ર.૬૯૧ શય્યા પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૧ કોઈપણ સ્થાને વિચરતાં જમીન ખાડા-ટેરકાવાળી, ઊંચી નીચી બેસવા માટે કે સૂવા માટે મળે તો પણ મનમાં બીજા વિચારો ન આવે પણ ભગવાનનો આજ્ઞાનું સારીરીતે પાલન થાય છે એ રીતે રહે અને સારી શય્યાની ઇચ્છા ન કરે તે શય્યા પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૯૨ આક્રોશ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૨ કોઈપણ ગુસ્સો કરે, તાડન કરે, તર્જના કરે તો પણ તેની સામે ગુસ્સો ન કરવો પણ મનમાં વિચારવું કે મારા અશુભનો ઉદય છે તે કારણથી બિચારાને ગુસ્સો આવે છે. તેના પ્રત્યે દયાભાવ રાખવો તે

આક્રોશ પરિષદને જીત્યો કહેવાય.

પ્ર.૬૯૩ વધ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૩ કોઈપણ જીવ પોતાનો વધ કરે તો તેના પ્રત્યે દુર્ભાવ રાખ્યા વિના સારી રીતે સહન કરવો અને મનમાં ચિંતવવું કે મને મારતો નથી કારણ કે હું તો અખંડ છું. ઇત્યાદિ સારી ભાવનામાં રહેવું તે વધ પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૯૪ ચાચના પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૪ રાજા-મહારાજાએ દીક્ષા લીધી હોય ત્યાર પછી ભીક્ષા લેવા જવા માટે શરમ આવતી હોય અને કોઈની પાસે માગવાનું મન ન થતું હોય તો તે ન ચાલે કારણ કે સાધુપણમાં કોઈપણ નાનામાં નાની ચીજ જોઈતી હોય તો માગીને લાવવાની શાસ્ત્રે કહી છે, તે રીતે લાવે અને મનમાં જરાય અશુભ ભાવ ન ચિંતવે તે ચાચના પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૯૫ અલાભ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૫ ચાચના કરવા છતાં પણ કોઈપણ ચીજની પ્રાપ્તિ ન થાય તો મનમાં ઉદ્વેગ પેદા ન કરવો અને ગૃહસ્થો ખરાબ છે એમ પણ ન ચિંતવવું પરંતુ મારો લાભાંતરાય કર્મનો ઉદય છે, એમ વિચારી પાછા આવવું તે અલાભ પરિષદ કહેવાય.

પ્ર.૬૯૬ રોગ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૬ સંયમ લીધા પછી ગમે તેટલા રોગો શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય અને સમાધિ રહેતી હોય તો દવાની પણ ઇચ્છા ન કરે પણ મારા અશુભ કર્મનો ઉદય છે, તે ભોગવાઈ જાય છે એમ વિચારવું તે રોગપરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૯૭ તૃણ સ્પર્શ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૭ ઘાસના સંથારા પર સૂવું પડે અને તેની અણીઓ વાગે તો પણ સારી રીતે સહન કરે પણ મનમાં અશુભ વિચારો ન કરે અને પૂર્વે ભોગવેલી શર્યાની ઇચ્છા ન કરે તે તૃણ સ્પર્શ પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૬૯૮ મલ પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૮ શરીર ઉપર મેલ ગમે તેટલો ચોંટી જાય અને વસ્ત્રો મેલા થાય તો તે દેખીને દુર્ગંધ ઉત્પન્ન ન થાય અને તેને દૂર કરવા માટે સ્નાનાદિની ઇચ્છા પણ ન કરે તે મલ પરિષદ જીત્યો કહેવાય છે. મનમાં વિચાર કરે કે આ શરીર એક દિવસ બળીને રાખ થઈ જવાનું છે અને તે શરીર મારું નથી ઇત્યાદિ વિચારો કરવા.

પ્ર.૬૯૯ સત્કાર પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૬૯૯ કોઈ માન-સત્કાર કરે તો તેનાથી રાજી ન થાય અને ગર્વ પેદા ન કરે અને શરીરને પણ શોભા વગેરે ન કરે તે સત્કાર પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૦૦ પ્રજ્ઞા પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૦૦ હું ઘણું ભણેલો છું. મારા જેવો કોઈ નથી ઇત્યાદિ જ્ઞાનનો ગર્વ ન કરવો પણ મનમાં વિચારવું કે મહાપુરુષો થઈ ગયા તેમની આગળ હું એક બિંદુ સમાન છું ઇત્યાદિ વિચારો કરવા પણ અભિમાન જ્ઞાનનું ન કરવું તે પ્રજ્ઞા પરિષદ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૦૧ અજ્ઞાન પરિષદ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૦૧ અજ્ઞાનતા હોવાથી ખેદ ન કરવો પણ મારો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય જોરદાર છે એમ

વિચારી યથાશક્તિ જ્ઞાન ભણવાનો ઉદ્યમ કરવો તે અજ્ઞાન પરિષ્ઠ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૦૨ સમ્યક્ત્વ પરિષ્ઠ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૦૨ ભગવાનના માર્ગમાંથી ચલાયમાન કરવા માટે ગમે તેટલા ઉપસર્ગો આવે તો પણ જરાય ચલાયમાન ન થાય, પરંતુ વિચાર કરે કે સર્વજ્ઞ ભગવાને કહેલો જે ધર્મ છે તેજ સત્ય છે એમ વિચારી જરાય ખોટું આચરણ ન કરે તે સમ્યક્ત્વ પરિષ્ઠ કહેવાય છે.

સંતીમદ્વ અન્નવ મુત્તી તવ સંજમે અ બોધત્વે

સત્ત્વં ઓઝં આર્કિચણંચ બંધંચ નહ ધમ્મો ॥૨૯॥

ભાવાર્થ :- ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, મુક્તિ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, આર્કિચણ્ય અને બ્રહ્મચર્ય એ દશ પ્રકારનો યતિ ધર્મ છે.

પ્ર.૭૦૩ ક્ષમા ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૦૩ કોઈપણ વ્યક્તિ ગમે તેટલો ગુસ્સો કરે, ગાળો દે, ખરાબ બોલે તો પણ જરાય ક્રોધ ન કરે તે ક્ષમા કહેવાય છે.

પ્ર.૭૦૪ ક્ષમા કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉ.૭૦૪ ક્ષમા ધર્મ પાંચ પ્રકારે કહ્યા છે. (૧) ઉપકાર ક્ષમા, (૨) અપકાર ક્ષમા, (૩) વિપાક ક્ષમા, (૪) વચન ક્ષમા, (૫) ધર્મ ક્ષમા.

પ્ર.૭૦૫ ઉપકાર ક્ષમા કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૦૫ કોઈએ આપણું ખરાબ કર્યું હોય અને તે ભવિષ્યમાં મારો ઉપકારી છ એમ લાગે અને તે જાણ્યા પછી તેના પ્રત્યે ક્રોધ ન કરે તે ઉપકાર ક્ષમા કહેવાય છે. આ ક્ષમા આત્મીક ગુણ પેદા કરનારી હોતી નથી પણ સ્વાર્થ માટે હોય છે માટે ગુણકારી કહેવાતી નથી.

પ્ર.૭૦૬ અપકાર ક્ષમા કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૦૬ કોઈ ગુસ્સો કરે અથવા કાંઈપણ બગાડે તે વખતે ગુસ્સો કરતાં પહેલા વિચાર કરે કે જો અત્યારે ગુસ્સો કરીશ તો તે મારું બગાડશે અને તે બળવાન લાગે એમ જાણીને ક્ષમાને ધારણ કરે તે અપકાર ક્ષમા કહેવાય છે. આ ક્ષમા પણ આત્મીક ગુણ પેદા કરનાર ન હોવાથી અને સ્વાર્થવૃત્તિવાળી હોવાથી લાભદાયક નથી પણ સંસાર વધારનારી છે.

પ્ર.૭૦૭ વિપાક ક્ષમા કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૦૭ કોઈ કાંઈ બગાડે અથવા ગુસ્સો કરે ત્યારે વિચાર કરે કે જો હું ગુસ્સો કરીશ તો મારા કર્મ વધી જશે એમ માનીને ક્ષમાને ધારણ કરે, સહનશીલતા રાખે તે વિપાક ક્ષમા કહેવાય છે. આ ક્ષમા કર્મનો વિપાક ખરાબ છે એમ જાણીને ધારણ કરતો હોવાથી તે આત્મીક ગુણ પેદા કરવામાં સહાયભૂત થતી હોવાથી ધર્મરૂપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૦૮ વચન ક્ષમા કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૦૮ ગમે તે ગુસ્સો કરે અને કોઈ ગમે તેટલું બગાડે અને કોઈ તે વખતે જણાવે કે ભગવાને ગુસ્સો કરવાની ના પાડી છે અને કોઈનું બગાડવાની ના પાડી છે એ વચન સાંભળીને ક્ષમાને ધારણ કર તે વચન ક્ષમા કહેવાય છે. આ ક્ષમા ધારણ કરવાથી પણ કાંઈ આત્મીક ગુણ પેદા થાય છે. માટે તે ધર્મરૂપ ગણાય છે.

પ્ર.૭૦૯ ધર્મ ક્ષમા કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૭૦૯ કોઈ ગુસ્સો કરે ત્યારે જીવ વિચારે કે મારા આત્માનો ધર્મ જ ક્ષમા કરવાનો છે. સહનશીલતા રાખવાનો છે. એમ માનીને ક્ષમાને ધારણ કરે તે ધર્મ ક્ષમા કહેવાય છે. આ ક્ષમા સર્વશ્રેષ્ઠ છે અને ધર્મ માટે લાયક છે.

પ્ર.૭૧૦ આર્જવ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૦ મનમાં કોઈપણ જાતની નાનામાં નાની માયા ન રાખવી એટલે કપટ રહિત સરલ ભાવને ધારણ કરવો તે સરલ ભાવ પેદા થાય નહિ ત્યાં સુધી ખરો ધર્મ પેદા થતો નથી એમ જાણી સરળ ભાવ કેળવવા પ્રયત્ન કરવો તે આર્જવ ધર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૧૧ માર્દવ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૧ માર્દવ એટલે અભિમાનનો ત્યાગ કરવો એટલે નિરઅભિમાની બનવું. કોઈપણ આપણા ગમે તેટલા વખાણ કરે તો પણ તેમાં રાજી થઈને અભિમાન રાખવું નહિ અને પોતે પોતાની જાતે પોતાના વખાણ કરવા નહિ અને તે વખતે મનમાં વિચાર કરવો કે જો આ અભિમાન કરીશ તો માનકષાયની વૃદ્ધિ થશે તેના કારણે સંસારની વૃદ્ધિ થશે પણ મોક્ષ માર્ગ સદાશે નહિ એમ સારા વિચારો કરી નિરઅભિમાની બનવું તે માર્દવ ધર્મ કહેવાય છે. તે પામવાનો પુરૂષાર્થ કરવો એ ઉત્તમ માર્ગ છે.

પ્ર.૭૧૨ મુક્તિ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૨ મુક્તિ એટલે નિર્લોભતા. કોઈપણ અનુકૂળ પદાર્થોની ઇચ્છા પણ ન કરવી અને ઇષ્ટ વસ્તુઓમાં તૃષ્ણા ન કરવી પણ સંતોષ ભાવ ધારણ કરવો અને તે વખતે મનમાં વિચાર કરવો કે આ પુદ્ગલો છે તે નિર્જીવ છે. તેના પ્રત્યેના રાગથી-લોભથી મારો આત્મા સંસાર વધારે છે, એમ માની ત્યાગ કરવો તે નિર્લોભતા કહેવાય છે.

પ્ર.૭૧૩ તપ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૩ તપ એટલે ઇચ્છા નિરોધ કરવો તે. ખાવાના કોઈપણ પદાર્થની અને કોઈ પણ ચીજ ભોગવવાની ઇચ્છા ન કરવી અને જે કોઈ ચીજની ઇચ્છા થાય અને શક્તિ હોય તથા સમાધિ રહી શક્તિ હોય તો તે ચોજનો ત્યાગ કરવો વધારે ઉત્તમ છે. એમ કરતા કરતા ઇચ્છા નિરોધ નામનો તપ પેદા થાય છે તે તપ ધર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૧૪ સંયમ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૪ આત્મીક ગુણ પેદા થાય એ હેતુથી ચારિત્રની યથાશક્તિ આરાધના કરવી તે સંયમ કહેવાય છે. તે સંયમ સત્તર પ્રકારનું કહેલું છે. પાંચ મહાવ્રતનું પાલન કરવું, પાંચ પ્રકારની ઇન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો એટલે પોતપોતાના વિષયોમાં દોડતી ઇન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખવી તે નિગ્રહ કહેવાય છે. ચારે પ્રકારોના કષાયોનો જય કરવો તે અને મન, વચન, કાયાના યોગો અને અશુભ વ્યાપારોનો ત્યાગ કરી શુભ વ્યાપારમાં જોડવા તે. એમ કુલ સત્તર પ્રકારનો સંયમ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૧૫ સત્ય ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૫ પ્રિયવચન બોલવું, હિતકારી વચન બોલવું અને સાચું વચન બોલવું તે સત્ય ધર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૧૬ શૌચ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૬ શૌચ એટલે પવિત્રતાને ધારણ કરવી તે શૌચ ધર્મ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૧૭ શાય ધર્મ કેટલા પ્રકારનો છે ?

ઉ.૭૧૭ શૌચ ધર્મ બે પ્રકારનો છે. (૧) દ્રવ્ય શૌચ ધર્મ અને (૨) ભાવ શૌચ ધર્મ.

પ્ર.૭૧૮ દ્રવ્ય શૌચ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૮ શરીરને સ્વચ્છ રાખવું અને શૃંગારાદિ કરવા તે દ્રવ્ય શૌચ છે આ દ્રવ્ય શૌચથી સંસાર વધે છે માટે તે નકામો છે.

પ્ર.૭૧૯ ભાવ શૌચ ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૧૯ ખરાબ વિચારો ન કરવા પણ શુભ અધ્યવસાયો કરવા અર્થાત્ અધ્યવસાયની પરિણતી શુભ રાખવી તે ભાવ શૌચ કહેવાય છે. આજ શૌચ ધર્મ કામનો છે.

પ્ર.૭૨૦ આર્કિયણ્ય ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૦ કોઈપણ જાતનો પરિગ્રહ ન રાખવો તે.

પ્ર.૭૨૧ બ્રહ્મચર્ય ધર્મ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૧ વિષય વાસનાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો અને આત્મ ભાવમાં રમણતા રાખવી તે બ્રહ્મચર્ય ધર્મ કહેવાય છે. આ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ કહેવાય છે.

**પદ્મ-મણિચ્ચ-મસરણં, સંસારો ઓ ગયાય અન્નતં,
અસુહૃતં આસવ, સંવરોય તહ ણિન્નરા નવમી ॥૩૦॥
લોગ સહાવો બોહી, દુલહા ધમ્મસ્સ સાહગા અરિહા,
ઓ આઓ ભાવણાઓ, ભાવે અવ્વા પયત્તેણં ॥૩૧॥**

ભાવાર્થ :- બાર ભાવનાઓનું વર્ણન કરાય છે. (૧) અનિત્ય ભાવના, (૨) અસરણ ભાવના, (૩) સંસાર ભાવના, (૪) એકત્વ ભાવના, (૫) અન્યત્વ ભાવના, (૬) અશુચિ ભાવના, (૭) આશ્રવ ભાવના, (૮) સંવર ભાવના, (૯) નિર્જરા ભાવના, (૧૦) લોકસ્વભાવ ભાવના, (૧૧) બોધિદુર્લભ ભાવના અને (૧૨) ધર્મના સાધક અરિહંત દુર્લભ છે એવી ભાવના. આ બારેય ભાવનાઓ હંમેશા પ્રયત્નપૂર્વક ભાવવી જોઈએ એટલે કે રોજ આ ભાવનાઓનો વિચાર કરી ચિંતન કરવું જોઈએ. હવે બાર ભાવનાઓનું વર્ણન કરાય છે.

પ્ર.૭૨૨ અનિત્ય ભાવના કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૨ જીવ પોતે આ સંસાર માં સ્વરૂપ છે, એમ માની બેઠો છે પણ આ સંસાર માં સ્વરૂપ નથી પણ વિરૂપ છે એટલે સંસાર અસાર છે. એમ સમજાવવા માટે અહીંયા મળેલી જેટલી ચીજો છે જેમકે ઘન, કુટુંબ, ઘર, પેટી અને સંસારમાં અનુકુળતા સચવાઈ રહે તેવા પદાર્થો તે બધી સામગ્રી અનિત્ય છે, કારણ કે તે સામગ્રી ક્યારે ચાલી જાય અગર ક્યારે નાશ પામે તે કદી કહી શકાય તેમ નથી એમ વિચાર કરવો. આત્મા તો તે સામગ્રી જવાની જ નથી એમ માનીને બેઠેલો છે, તે બોટું છે. માટે આ બધી સામગ્રી અસ્થિર છે. સ્થિર રહેવાવાળી નથી કારણ કે રાજાઓ ભીખારી થયા, શેઠીયા ભીખારી થયા તે નજરે દેખાય છે. ઘટ્યાદિ વિચાર કરી તે સામગ્રીની રોજ અસ્થિરતા-અનિત્યતાનો વિચાર કરવો તે અનિત્ય ભાવના કહેવાય છે.

પ્ર.૭૨૩ અશરણ ભાવના કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૩ આત્મા પોતે માને છે કે આ સંસારમાં, બંગલો, બગીચો, મોટર, ગાડી, ઘન, કુટુંબ, પરિવાર વગેરે દુઃખ આવે ત્યારે અને મરણ વખતે શરણ આપનાર છે. માં રક્ષણ કરનાર છે. પરંતુ આત્માને ખબર નથી કે તે કોઈપણ ચીજ રક્ષણ કરતું જ નથી કારણ કે રાજાઓ-મહારાજાઓ-ચક્રવર્તીઓ

અને મોટા શહેનશાહો બધા મૂકી મૂકીને ચાલ્યા ગયા. અરે વર્તમાનમાં પ્રત્યક્ષ દેખાય એવી ચીજ છે કે મોટામાં મોટો શેઠીયો હોય, ઘરમાં ખાવા-પીવાની બધી સામગ્રી સારામાં સારી હોય પરંતુ ભાઈને કેન્સર થઈ જાય તો તે ખાઈ શકતો નથી, પી શકતો નથી અને સગી બાઈડી, સગો દીકરો કોઈ દુઃખમાં સહાય કરતા નથી અને બીજા ખાઈ પીએ તે જોઈને રીસાય છે અને અંતે મરણને શરણ થવું પડે છે. પણ આમાનું કોઈ શરણ કે રક્ષણ કરતું નથી ઇત્યાદિ વિચારણા કરવી તે અશરણ ભાવના કહેવાય છે.

પ્ર.૭૨૪ સંસાર ભાવના કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૪ આ સંસાર ચારગતિરૂપ છે. દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યચગતિ, નરકગતિ. આ ચારગતિરૂપ હોવાથી જીવો આ ચારેય ગતિમાં ભટક્યા કરે છે. તેમાં કોઈવાર પુરૂષ હોય તે સ્ત્રી થાય, સ્ત્રી હોય તે નપુંસક થાય, મનુષ્ય હોય તે નારકી થાય, નારકી હોય તે તિર્યચ ચા મનુષ્ય થાય, દેવ હોય તે એકેન્દ્રિય એટલે પૃથ્વીપણાએ, પણ થાય, તિર્યચો મરીને કાં તો મનુષ્ય થાય, નારકી થાય, દેવ થાય ચા તિર્યચ પણ થાય. એવી રીતે આ ભવમાં માતા હોય તે મરીને સ્ત્રી થાય એટલે પત્ની થાય, પુત્ર થાય, પુત્રી થાય, બાપ મરીને દીકરો થાય, દીકરો બાપ થાય, આવી રીતે સંસારમાં ભટકતાં ભટકતાં જીવોને ઘણા સંબંધો પેદા થાય છે અને આ રીતે અનંતી વાર જન્મ મરણ કરે છે. માટે આ સંસાર અસાર છે, જન્મ મરણનું દુઃખ મહા ભયંકર છે, એમ વિચારવું તે સંસાર ભાવના.

પ્ર.૭૨૫ એકત્વ ભાવના કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૫ આ સંસારમાં આત્મા એકલો આવે છે અને એકલો જ જાય છે. અહીંયા આવ્યા પછી મહા મહેનત કરીને મેળવેલી બધી ચીજો અહિંયા જ રહી જાય છે. પરંતુ આત્માની સાથે, જતી વખતે કોઈ ચીજ આવતી નથી માત્ર જતી વખતે આત્માની સાથે ત્રણ જ ચીજો આવે છે.

(૧) આ બધી ચીજો માટે કરેલા જેટલા પાપ કર્મો હોય તે પાપ કર્મો સાથે આવે છે. (૨) કોઈવાર થયેલું પુણ્ય હોય તેના કારણે બંધાયેલા સારા કર્મો એટલે પુણ્ય કર્મ સાથે આવે છે અને (૩) જો સારી રીતે મોક્ષના હેતુથી નાનામાં નાનો ધર્મ કર્યો હોય તેનાથી જોરદાર સંસ્કાર પડી ગયા હોય તો તે સંસ્કાર પણ સાથે આવે છે બાકી આ દુનિયાની કોઈપણ સારામાં સારી ચીજ કે જેઓ પ્રત્યે રાગ કરીને આત્મા મરી જાય છે અને માને છે કે આ મારી સાથે આવશે તે કાંઈ આવતી નથી એમ વિચારવું તે એકત્વ ભાવના કહેવાય છે.

પ્ર.૭૨૬ અન્યત્વ ભાવના કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૬ ઘન, કુટુંબ, પરિવાર વગેરે અન્ય છે, તેમ આ શરીર પણ મારાથી અન્ય છે એટલે શરીર એ હું નથી. શરીર જડ છે અને હું આત્મા છું, તે સચેતન છે. જ્યાં સુધી આ શરીરમાં તે આત્મા રહેલો છે ત્યાં સુધી આ શરીર ક્રિયાઓ કરે છે, પરંતુ આત્મા પોતે પોતાની ચિંતા કરતો નથી અને શરીરને જ હું માનીને ચોવીસે કલાક આ જડ એવા શરીરની ચિંતા કર્યા કરે છે. પરંતુ હું શરીરથી અન્ય છું મારા ધર્મો અન્ય છે. શરીરના ધર્મો અન્ય છે. હું અનંત જ્ઞાનાદિમય એવો આત્મા છું. માટે મારું અનંતજ્ઞાન કેમ પ્રગટ થાય ઇત્યાદિ વિચાર કરવો અને શરીરની ચિંતા કરી તેને પોષવા માટેના જેટલા સાધનો મેળવવા અને શરીરને પોષવું તે બધું અન્ય છે. અહીં રહેવાનું છે અને તે શરીર બળીને રાખ થવાનું છે. ઇત્યાદિ ચિંતવવું તે અન્યત્વ ભાવના કહેવાય છે.

પ્ર.૭૨૭ અશુચિ ભાવનામાં શું વિચાર કરવો ?

ઉ.૭૨૭ આ મેળેલું મનુષ્યનું જે શરીર તેના પ્રત્યે રાગ થાય છે. તેને પોષવાનું મન થાય છે અને

ચોવીસે કલાક તેનીજ ચિંતા રહ્યા કરે છે. તે અસાર છે અને ઘણું ખરાબ છે તે જણાવવા માટે ભાવવાની છે. આ શરીર સાત ધાતુઓનું બનેલું છે. તે શરીરમાં લોહી, માંસ, મેદ, હાડકા, મજ્જા અને શુક્ર વગરે ઘણા ઘણા પ્રમાણમાં ભરેલું છે અને તે શરીરના અમુક અમુક દ્વારોમાંથી વહ્યા કરે છે. જો આ શરીર ઉપર ચામડીનું પડ છે, તે પડ જો ન હોય તો શરીર જોવું ગમે ખરું ? જેમ રસ્તા ઉપરની ગટરો ખુલ્લી હોય અને તેમાંથી દુર્ગંધ નીકળતી હોય તો ત્યાંથી જવું પણ ગમતું નથી અને જોવું પણ ગમતું નથી. તેવી રીતે આ શરીરના અશુચિ પદાર્થો એટલા બધા દુર્ગંધવાળા છે કે તે જોવા પણ ગમતા નથી. ગટર કરતાં પણ શરીર ખરાબ છે અને આ શરીર અહીંયા માના પેટમાં ઉત્પન્ન થયું છે. જે વખતે ઉત્પન્ન થયું અને બહાર આવ્યું ત્યારે કોમળ હતું. પછી કોમળતા નાશ પામતી ગઈ અને અંતે કરચોળી વાળું થઈ જાય છે અને લોકોને જોવું પણ ગમતું નથી. એવી દશા થાય છે અને છેલ્લે તે જ શરીરની રાખ થાય છે. તો આવા ભયંકર શરીર ઉપર હે જીવ તને શા માટે રાગ થાય છે. અને તે રાગ કરીને ફોગટ સંસારની વૃદ્ધિ શા માટે કરે છે. માટે આ શરીર મલ્યું છે અને જો શક્તિ હોય તો એ શરીર પાસેથી એવું કામ લેવું કે જેનાથી આ ભવમાં મોક્ષ મલવાનો નથી પરંતુ મોક્ષ માર્ગ મળ્યો છે તો મોક્ષને કેમ નજીક બનાવું એમ લક્ષ્યમાં રાખીને યથાશક્તિ ધર્મની આરાધના કરવી એ જ ઉત્તમ કામ છે આવો વિચાર અશુચિ ભાવનામાં કરવાનો હોય છે.

પ્ર.૭૨૮ આશ્રવ ભાવના કાને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૮ આ મારો આત્મા અનાદિ કાળથી કર્મના સંયોગવાળો છે, તેના કારણથી રાગ અને દ્વેષવાળો છે, તે મલીનતાના કારણે મારું પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ થયું નથી અને તે પ્રગટ ન થવા દેવામાં આશ્રવને કારણે કર્મનું આવવું ચાલુ જ છે. માટે હું આશ્રવોથી લેપાયેલો છું. હ, મુખ્યત્વે એ ચાર પ્રકારના આશ્રવોથી લેપાયેલો છું, જે કર્મના બાંધવાના મુખ્ય ચાર હેતુઓ કહેવાય છે. (૧) મિથ્યાત્વ, (૨) અવિરતિ, (૩) કષાય, (૪) યોગ. મન, વચન અને કાયાના યોગથી સંસારી એવા મારા જીવની સતત પ્રવૃત્તિ રહ્યા કરે છે તે પ્રવૃત્તિ અનુકુળ થાય તો આનંદ થાય છે, અને પ્રતિકુળ થાય તો દ્વેષ પેદા થાય છે. તેના કારણે અનુકુળ પ્રવૃત્તિઓ વધારે ને વધારે કરવાનું મન થયા કરે છે. અને પ્રતિકુળ પ્રવૃત્તિઓ ન થાય તેની કાળજી રખાય છે. એટલે લોભ નામનો કષાય જીવંત રહે છે. અને તે અનુકુળ પ્રવૃત્તિઓમાં સફળતા મળતી જ જાય અને પ્રતિકુળતા ન આવતી હોય તો આનંદ પેદા થાય છે તે માન, અને તેની આડે કોઈપણ આવે તો તેને દૂર કરવાની શક્તિ તે ક્રોધ, અને તે પ્રવૃત્તિઓ કેમ સારી રીતે પાર પડે તે માટે કપટ રમાય છે તે માયા. એમ સતત જીવ આવી પ્રવૃત્તિઓવાળો હોય છે. તેમાં અનુકૂળતા મળતી જ જતી હોય તો તેમાં આનંદ પેદા થાય, મજા આવે તેની ઇચ્છા થાય, પ્રતિકુળતા આવી જાય તો તેને દૂર કરવાનું મન થાય, શક્તિ હોય તો તેને દૂર કરે, તેના પ્રત્યે દુઃખ પેદા થાય. માટે સુખ પર રાગ અને દુઃખ ઉપર દ્વેષ થયા જ કરે તે રૂપ અવિરતિ સાથે ને સાથે જ રહે છે. અને આ પ્રણેય સારી રીતે આગળ વધે તેમાં સહી કરનાર એટલે કે તે પ્રવૃત્તિ સાચી જ છે, ક્રોધ ગમે તેટલું સમજાવો તો પણ આ સિવાય બીજી વાત ન રહે એટલે બીજી વાત રચવા ન દે તે રૂપ મિથ્યાત્વ છે. આ ચારેય જીવંત હોય છે. તેનાથી કર્મનું આવવું જ ચાલુ છે. આના કારણે આત્મા પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કરી શકતો નથી. આ ને આ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી કદી શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થવાનું નથી એવી રીતની વિચારણા કરવી તે આશ્રવ ભાવના કહેવાય છે.

પ્ર.૭૨૯ સંવર ભાવના કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૨૯ આશ્રવ ભાવનાથી થતી જે પ્રવૃત્તિ છે, તે ખરાબ લગાડવા માટે વિચાર કરવાનો છે કે જીવે પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પેદા કરવું હોય તો આવતા કર્મના રોકાણ માટે ઉપયોગ પૂર્વક સારી પ્રવૃત્તિઓ કરવી

પડશે. મન, વચન અને કાયાને કાબુમાં રાખવા પડશે. એટલે તે પોત પોતાના વિષયોમાં દોડતા હોય તેને રોકીને આત્મિક ગુણો પેદા કરવા માટેની પ્રવૃત્તિમાં જોડવા જોઈએ. તે પેદા કરવા માટે જેટલા કષ્ટો આવે તે બધા કષ્ટોને સારો રીતે વેઠવા જોઈએ કારણકે સંસારમાં સુખ એટલે અનુકુળતા મેળવવા માટે અમારા જીવ ઉપર જેટલા પ્રકારના કષ્ટો અથવા દુઃખો આવે છે તે સારી રીતે વેઠાય છે અને તે કષ્ટ કે દુઃખ લાગતા નથી પણ મજા આવે છે કારણકે અનુકુળતા મળવાની છે તેની પુરી ખાત્રી હોય છે. તેમ આ આત્મિક ગુણો પેદા કરવા માટે જેટલા કષ્ટો અગર દુઃખો આવે તો એવી જ રીતે અથવા તેથી સારા ભાવમાં રહીને મારે વેઠવા જોઈએ તોજ મારા આત્મિક ગુણો પેદા થાય એમ વિચાર કરી યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને તેના કારણે કષાયો ઉપર પૂરતો કાબુ રાખવો જોઈએ અને યથાશક્તિ ધર્મની પ્રવૃત્તિ વ્રત પરચપાણ વગેરે કરવા જોઈએ. એમ કરતા કરતા આ મારા આત્મામાં આવતા નવા કર્મો રોકાઈ જાય અને હું એક દિવસ પરમાત્મા જેવો શુદ્ધ થઈ જાઉં એમ રોજ વિચાર કરવો તે સંવર ભાવના કહેવાય છે.

પ્ર.૭૩૦ નિર્જરા ભાવના કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૩૦ સંવર ભાવના કરવાથી આત્મામાં આવતા કર્મો તા રોકાય પણ જુના પડેલા જે કર્મો એટલે આત્મામાં રહેલા જે જુના કર્મો છે તેને દૂર કરવા માટે આ નવમી નિર્જરા ભાવનાનો રોજ વિચાર કરવાનો છે, તે આવી રીતે. આ સંસારમાં રહેલા મારા આત્માને આહાર સંજ્ઞા અનાદિ કાળથી વળગેલી છે તેના કારણથી ખાવાની ઇચ્છાવાળો જ હોય છે. શાસ્ત્રે બાર પ્રકારનો તપ કહ્યો છે, તેમાં મુખ્ય તો ઇચ્છાનો નિરોધ થવો એટલે કે કોઈ પણ સારા પદાર્થની ઇચ્છા થાય તે ઇચ્છાનો રોધ કરવો એટલે ઇચ્છા પેદા ન થવા દેવી, એવી રીતે આત્માને કેળવીએ અને એવી દશા પેદા થાય તો જ આત્મામાં રહેલા જુના કર્મો નાશ પામે. બાકી ઉપવાસ-આયંબીલ એકાસણા વગેરે તપ કરીએ પણ ખાવાની લાલસા વધતી જતી હોય અને તે ઇચ્છા મરતી ન હોય તો સમજવું કે આ તપથી મારા આત્મામાં રહેલા જુના કર્મો નાશ પામતા નથી પરંતુ કર્મથી વધારે ને વધારે હું ભારે થઈ રહ્યો છું, તો એ રીતે કર્મથી ભારે થવા માટે આ તપ કરવાનો નથી પરંતુ જુના કર્મોને નાશ કરવા માટે કરવાનો છે. એમ લક્ષમાં રાખી યથાશક્તિ કોઈ પણ સારામાં સારી ચીજ આવે તો રાગ ન થવા દેવો અને ખરાબ ચીજ આવે તો દ્વેષ ન થવા દેવો તે રીતે આહાર સંજ્ઞાને જીતવી તે જ નિર્જરા ભાવના કહેવાય છે.

પ્ર.૭૩૧ લોક સ્વરૂપ ભાવના કેવી રીતે ભાવી શકાય ?

ઉ.૭૩૧ આ ચૌદ રાજલોક રૂપ સંસાર છે. એ સંસારને કોઈએ બનાવ્યો નથી બનાવશે પણ નહિ. અનાદિ કાળથી છે અને અનંત કાળ સુધી રહેવાનો છે. શાશ્વતો છે અને આ ચૌદ રાજલોક છ દ્રવ્યથી ભરેલો છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાળ એ છ દ્રવ્ય છે. એ ચૌદ રાજલોકનો આકાર પગ પહોળા કરી કેડે હાથ દઈને ઉભેલો મનુષ્ય હોય તેના જેવા તેવા આકારવાળો છે. અને આખોય લોક ગોળાકારે રહેલો છે તે લોક ત્રણ વિભાગમાં રહેલો છે. (૧) અધોલોક, (૨) તિર્થલોક અને (૩) ઉર્ધ્વલોક રૂપે છે. અધોલોક સાત રાજ પ્રમાણ છે. એક રાજ એટલે અસંખ્યાતા કોટાકોટી યોજન થાય છે. તે અધોલોકમાં સાત નારકીઓ છે. તેમાં નારકીના જીવો અસંખ્યાતા રહેલા છે, અને નિરંતર પ્રતિ સમય ભયંકર દુઃખોનો અનુભવ કરી રહ્યા છે. સાત પૃથ્વીઓ છે. તેમાં અસંખ્યાતા પૃથ્વીકાયના જીવો છે. પ્રાયે કરીને ત પૃથ્વીકાય જીવો પણ અશુભ કર્મના ઉદયવાળા કહેવાય છે. તેમાં પહેલી પૃથ્વી એક રાજ પહોળી છે, બીજી પૃથ્વી બે રાજ પહોળી છે ત્રીજી પૃથ્વી ત્રણ રાજ પહોળી, ચોથી પૃથ્વી ચાર રાજ પહોળી અને પાંચમી પૃથ્વી પાંચ રાજ પહોળી, છઠ્ઠી પૃથ્વી છ રાજ પહોળી અને

સાતમી પૃથ્વી સાત રાજ પહોળી છે. એ સાતેય પૃથ્વીઓ છત્રાથી છત્ર આકારે રહેલી છે. તેમાં જે પહેલી પૃથ્વી છે તે એકલાખ એંસી હજાર જોજન જાડી છે. બીજી પૃથ્વી ૧ લાખ ૭૦ હજાર જોજન જાડી છે. પહેલી પૃથ્વી એકલાખ ૮૦ હજાર યોજન જાડી છે. તેમાં પહેલી નારકીના ૧૩ પ્રતર છે. જે અહીંયા તેર માળનું મકાન હોય તે રીતે ત્યા પ્રતર ૧૩ છે. તે દરેક પ્રતરો અસંખ્યાતા કોટાકોટી યોજન પહોળા છે. તે ૧૩ પ્રતરોના આંતરમાં દશ પ્રકારના ભવનપતિ દેવોના વિમાનો આવેલા છે. તે દશે પ્રકારના ભવનપતિ દેવોના વિમાનો પણ ઘણાં છે, તે પહોળા એક રાજ યોજન એવા લોકમાં રહેલા છે. એજ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની જે જાડાઈ છે તેની ઉપરની એક હજાર યોજન જાડાઈ વચમાં વ્યંતર દેવોના નગરો આવેલા છે, તે પણ ઘણા છે. તેની ઉપરના એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સો યોજન જાડાઈની વચમાં વાણવ્યંતર તિર્યચ જૃંભક દેવોના નગરો આવેલા છે. આ બધા વ્યંતર જાતિના દેવો ફરવા માટે જંબુદ્વીપ વગેરે દ્વીપોમાં જાય છે. તિર્થાંલોકમાં અસંખ્યાતા દ્વીપો, અસંખ્યાતા સમુદ્રો આવેલા છે. તેની મધ્યમાં જંબુદ્વીપ નામનો દ્વીપ એક લાખ યોજન લાંબા-પહોળા વિસ્તારવાળો રહેલો છે. તેની મધ્યમાં મેરૂપર્વત એક લાખ યોજન ઉંચાઈવાળો છે. તેની નીચેના ભાગમાં એટલે કે સપાટી ઉપરની જે ભૂમિ તે સમભૂતલા પૃથ્વી કહેવાય છે. તે પૃથ્વીથી ૮૦૦ યોજન નીચેના ભાગમાં અને ૮૦૦ યોજન ઉંચાઈમાં એમ કુલ ૧૮૦૦ યોજનવાળો તિર્થાંલોક કહેવાય છે. જંબુદ્વીપ પછી લવણ સમુદ્ર રહેલો છે જે બે લાખ યોજનો છે. તેના પછી ઘાતકી નામનો દ્વીપ આવેલો છે જે ચાર લાખ જોજન પહોળો છે. પછી પુસ્કરવર દ્વીપ આવેલો છે જે ૧૬ લાખ જોજન પહોળો છે જે પુષ્કર દ્વીપ છે તેનો અર્ધભાગ ગણત્રીમાં લઈએ તે અઢી દ્વીપ અને વચલા બે સમુદ્ર એટલા ભાગમાં મનુષ્યોનો જન્મ તથા મરણ થાય છે. તેની બહાર મનુષ્યો અવર જવર કરે છે. પરંતુ તેઓનું મરણ અને જન્મ થતો નથી. તે પુષ્કરદ્વીપ પછી ડબલ યોજનનો એક સમુદ્ર તેના ડબલ યોજનનો એક દ્વીપ એ રીતે ડબલ ડબલ યોજન પ્રમાણવાળા દ્વીપો અને સમુદ્રો અસંખ્યાતા તિર્થાંલોકમાં રહેલા છે. મનુષ્ય લોકની બહારના દ્વીપ અને સમુદ્રોમાં અસંખ્યાતા તિર્યચો રહેલા છે. અને ઘણા દેવતાઓના રમણીય સ્થાનો પણ છે. સૌથી છેલ્લો સમુદ્ર સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે. જે અર્ધરાજથી કાંઈક અધિક યોજન પહોળો છે. એટલે તિર્થાંલોક મોટા ભાગે પાણીથી વધારે ભરેલો છે. તે છેલ્લા સમુદ્રમાં અસંખ્યાત જાતિના માછલાઓ રહેલા છે. પ્રાયઃ કરીને કહેવાય છે કે એક છાપરાના નળીયાના આકારને છોડીને તથા બંગડી જેવા ગોળ આકારને છોડીને બાકીના બધા આકારવાળા માછલાઓ રહેલા છે. જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મધ્યમાં સમભૂતલા નામની પૃથ્વી છે, ત્યાંથી ૭૮૦ યોજન ઉંચાઈએ જઈએ અને મેરૂપર્વતથી પ્રાયઃ ૧૧૫૨ યોજન દૂર લંબાઈએ જઈએ ત્યાં જ્યોતિષીના વિમાનો શરૂ થાય છે. શરૂઆતમાં સૂર્ય છે, પછી ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ આવેલા છે. તે જ્યોતિષી વિમાનો ૧૧૦ યોજન ઉંચાઈમાં રહેલા છે. અને તે મનુષ્યક્ષેત્રમાં ફરતા રહેલા છે. મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહારના ભાગમાં અસંખ્યાતા વિમાનો છે. જે બધા સ્થિર છે. અને આ બધા વિમાનો શાશ્વત છે. એ વિમાનોમાં અસંખ્યાતા દેવતાઓ રહેલા છે. જે જ્યોતિષી તરીકે ઓળખાય છે. એટલે તિર્થાંલોકના ઉપલા અને નીચલા ભાગમાં દેવતાઓ રહેલા છે, જ્યારે મધ્યમાં મનુષ્યો અને તિર્યચો રહેલા છે. આ રીતે તિર્થાંલોક રહેલો છે, ઉર્ધ્વલોક સાતરાજમાં કાંઈક ન્યૂન (૮૦૦) યોજન (ન્યૂન) જેટલો કહેલો છે. તે ઉર્ધ્વલોકમાં બાર દેવલોકનાં વિમાનો રહેલા છે. તેમાં પહેલા-બીજા દેવલોકની નીચે પહેલા કીલ્બીષીયા દેવોના વિમાનો છે. જે દેવોને ચાંડાલ જાતિ નામકર્મ જેવી દેવગતિનો ઉદય હોય છે. એટલે તે જીવોને નીચકર્મો કરવા પડે છે. પહેલા-બીજા દેવલોકમાં દેવીઓ હોય છે. જે દેવીઓ બે પ્રકારની હોય છે. (૧) પરિગ્રહીતા અને (૨) અપરિગ્રહીતા (વેશ્યા જેવી) ત્યારબાદ બે દેવલોક ઉપર બીજા કીલ્બીષીયા દેવોના વિમાનો છે. તેના ઉપર

શ્રીજો અને ચોથો દેવલોક છે. તે દેવોના વિમાનો આવેલા છે. તેના ઉપર શ્રીજા કીલ્મીષીયા દેવોના વિમાનો છે અને તેના ઉપર પાંચમો દેવલોક આવેલો છે. કેટલાક આચાર્યોના મતે પાંચમા દેવલોકનાં વિમાનની ઉપર શ્રીજા કાલ્મીષીયા દેવોના વિમાનો છે. તેના ઉપર છઠ્ઠા દેવલોકના દેવોના વિમાનો આવેલા છે. પાંચમા દેવલોકમાં દેવોના જે વિમાનો છે. તેમાં નવ લોકાંતિક દેવોના વિમાનો એક બાજુ આવેલા છે. પાંચમાં દેવલોકની પાસે ચૌદરાજ લોકની આકૃતિ એટલે કે પહોળાઈ પાંચ રાજલોક પ્રમાણ છે. આ નવ લોકાંતિક દેવોના વિમાનોમાં રહેલા મુખ્ય જે ઇન્દ્રો છે તે નવે ઇન્દ્રો તીર્થંકરાદિ ભગવંતોના કલ્યાણકોના દિવસે ભગવાન પાસે આવે છે. અને ભગવાનની દીક્ષા લેવાનો સમય નજીક આવે તે ટાઇમ સૂચવવા માટે તે નવે ઇન્દ્રો આવીને તીર્થંકર ભગવંતોને દીક્ષા માટેનું સુચન કરે છે. અર્થાત્ વિનંતી કરે છે અને તીર્થને પ્રવર્તાવો એમ જણાવે છે. પ્રાયઃ કરીને તે નવે ઇન્દ્રો એકાવતારી કહેવાય છે. છઠ્ઠા દેવલોકની ઉપર સામતો દેવલોક છે તેના ઉપર આઠમો દેવલોક આવેલો છે. આ આઠમા દેવલોક સુધી પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો મરીને ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. ત્યાર પછી આગળ નવમો અને દશમો દેવલોક આવેલો છે. તેના ઉપર અગ્યારમો અને બારમો દેવલોક આવેલો છે. તેના ઉપરાઉપર ક્રમસર નવગ્રૈવેયકના વિમાનો આવેલા છે. જેની અંદર અભવ્ય જીવો નિરતિચાર દ્રવ્ય ચારિત્રની ક્રિયા કરીને ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને આ ગ્રૈવેયકના વિમાનો પછી પાંચ અનુત્તરના વિમાનો આવેલા છે. ત્યાં જે સમકીતી જીવો હોય તે ભાવ ચારિત્રની આરાધના કરીને મોક્ષમાં ન જવાના હોય તે જીવો આયુષ્ય બાંધીને ઉત્પન્ન થાય છે તે દેવતાઓ નિયમા સમકીતી હોય છે. તે પાંચ અનુત્તરના વિમાનોમાં સૌથી વચમાં સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું વિમાન છે. જે એકલાખ ચૌજન લાબું-પહોળું છે અને ત્યાં રહેલા બધા દેવતાઓ એકાવતારી હોય છે. તે વિમાનની ચારેય બાજુની ચાર દિશાઓમાં ક્રમસર વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામના વિમાનો આવેલા છે. જે વિમાનો અસંખ્યાતા યોજન લાંબા પહોળા છે. તેની અંદર રહેલા દેવતાઓ બધાય એકાવતારી હોતા નથી. પરંતુ વધારેમાં વધારે સંસારમાં રહ ભવો કરે છે તે ચોવીશ ભવો કરનારા જીવોની વિશેષતા એ છે કે જે અનુત્તરમાં જઈ આવે તે જીવોની નરક તિર્થચગતિના દ્વારો બંધ થઈ જાય છે. અને તે જીવો ચોવીશ ભવો નિયમા મનુષ્ય અને વૈમાનિક દેવલોકના જ કરે છે. બીજા નહિ. આ પાંચ અનુત્તરના વિમાનો પછી બાર યોજન ઉપર જઈએ ત્યારે સિદ્ધશીલા નામની પૃથ્વી આવેલી છે. જે પૃથ્વી સ્ફટિક જેવી નિર્મલ છે. આ પૃથ્વી પર એક યોજન જઈએ ત્યારે સિદ્ધના જીવો આવેલા છે. તે સિદ્ધના જીવો પહોળાઈમાં ૪૫ લાખ યોજનમાં રહેલા છે. સિદ્ધરૂપે તેજ જીવો ઉત્પન્ન થઈ શકે છે કે જે પૂર્વભવમાં મનુષ્ય થયા હોય, ઉત્તમધર્મની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી આઠે કર્મનો ક્ષય કરે તે ત્યાં જાય છે. માટે મનુષ્યનું ક્ષેત્ર પ્રમાણ એટલું જ સિદ્ધક્ષેત્રનું પ્રમાણ છે. એ જીવો જ્યાં રહેલા છે તે લોકના અંતે છે એટલે ત્યાં ચૌદ રાજલોકનો અંત આવે છે. આ રીતે ચૌદ રાજલોકનું વર્ણન કર્યું. હવે ભાવનામા આ રીતે વિચાર કરતા આત્માને રોજ વિચાર કરવાનો હોય છે કે આ રીતે ચારેય ગતિમાં ભમતાં ભમતાં ચૌદ રાજલોક ક્ષેત્રમાં જીવ ભમ્યો છે અને છેક જ્યાં સિદ્ધના જીવો રહેલા છે ત્યાં પણ જઈ આવ્યો છે. પરંતુ તે સૂક્ષ્મ પૃથ્વી આદિ રૂપે હતો તેથી પાછું ભટકવાનું રહ્યું છે. તો હવે આ સ્વરૂપ જાણ્યા પછી એવો પુરુષાર્થ કરું કે જેથી લોકના અંતે સિદ્ધરૂપે મારો આત્મા બની જાય એમ રોજ ભાવનામાં ભાવવાનું છે. કારણ કે આત્માને ખરેખર રહેવાનું સ્થાન જો હોય તો એજ છે ત્યાં ગયા પછી જીવને મરવાનું નથી અને પોતાના સ્વભાવમાં રહેવાનું છે તે માટે જ બધો પુરુષાર્થ કરવાનો છે.

પ્ર.૭૩૨ બોધિ દુર્લભ ભાવના કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૩૨ જીવને સમ્યક્ત્વ પામવું કેટલું દુર્લભ છે. તે આ ભાવનામાં વિચાર કરવાનો છે. તે આ રીતે.

આ સંસારમાં જીવો અનાદિકાળ અવ્યવહાર રાશીમાં રહ્યા રહ્યા પસાર કરે છે. જ્યારે કોઈ જીવ મોક્ષમાં જાય અને જે જીવની કાળ પરિપક્વતા થઈ હોય તે જીવ અવ્યવહાર રાશીમાંથી વ્યવહાર રાશીમાં આવે છે. ત્યાં આવે તે વખતે તેને એકેન્દ્રિયપણાએ ઉત્પન્ન થવું પડે છે. ત્યાં એકેન્દ્રિયપણામાં સંખ્યાતા-અસંખ્યાતા અને અનંતા ભવો કરીને ઘણો કાળ રખડે છે. ત્યાંથી બેઘન્દ્રિયપણું પ્રાપ્ત કરે, તેઘન્દ્રિય પ્રાપ્તકરે, ચઉત્તરીન્દ્રિયપણું પ્રાપ્ત કરે, એમ કરતાં કરતાં પાછા નવા કર્મો બાંધી વચમાં વચમાં એકેન્દ્રિયપણામાં જઈ આવે છે. ત્યાંથી માંડ માંડ પંચેન્દ્રિયપણું પ્રાપ્ત કરે છે અને જો સમ્યક્ત્વ પામવું હોય તો પંચેન્દ્રિયપણામાં પમાય છે. પરંતુ એકેન્દ્રિયાદીમાં પમાતું નથી. પંચેન્દ્રિયપણું પ્રાપ્ત કર્યા પછી જો ધર્મની સામગ્રી પ્રાપ્ત ન થાય તો પણ સમ્યક્ત્વ પેદા થતું નથી. જેમ શાસ્ત્રે કહ્યું છે કે સમ્યક્ત્વ પામવા માટે સાંઝ કુળ એટલે આર્યદેશ, આર્યજાતિ, આર્યકુળ, પંચેન્દ્રિયપણું ઇત્યાદિ સારી સામગ્રી મળે અને સમ્યક્ત્વ પામવાનો પુરુષાર્થ કરે તો કદાચ સમ્યક્ત્વ આવે તો આ જનમમાં સારામાં સારી જાતિકુળ તમાં જૈન ધર્મ સુલભ થાય તેવી સામગ્રી મળી છે મોક્ષમાર્ગ પણ મળ્યો છે. જો હવે સમ્યક્ત્વ પામવાનો પુરુષાર્થ જીવંત ન કરે તો મનુષ્યપણું નકામું જાય અને પછી પાછું મનુષ્યપણું સંખ્યાતકાળે, અસંખ્યાતકાળે કે અનંતાકાળે મલે છે. માટે મારે મોક્ષે જવું છે. મોક્ષમાં જવા માટે સમ્યક્ત્વ વિના જવાય નહિ માટે તે પામવું છે, તે પામવા માટે હું જેનાથી સંસારમાં રખડ્યો તે ચીજ મારી નથી, પરંતુ તે મારી દુશ્મન છે માટે તેને પુરુષાર્થ કરીને દુર કરવી જોઈએ અને આત્મિક ગુણ પેદા થાય, સમ્યક્ત્વ ગુણ પેદા થાય તેવી સામગ્રી મલે તેનો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ ઇત્યાદિ વિચાર કરવો તે બોધિદુર્લભ ભાવના કહેવાય છે.

પ્ર.૭૩૩ ધર્મદુર્લભ ભાવના એટલે શું ?

ઉ.૭૩૩ આ સંસારમાં અનાદિ કાળથી ભટકતાં જીવોને અનંતીવાર મનુષ્ય જન્મની પ્રાપ્તિ થઈ છે. તેમાં અરિહંત પરમાત્માઓએ ફરમાવેલો ધર્મ મળ્યો હતો તે ધર્મની આચરણા પણ કરી હતી પરંતુ તે ધર્મની રૂચિ જેવો જોઈએ તેવી પેદા થઈ ન હતી. તેથી ધર્મ આવ્યો નહિ પરંતુ ધર્મ કરતાં સંસારનું સુખ મળ્યું તેમાં રાચ્યા એટલે સંસારની વૃદ્ધિ થઈ માટે આવો અરિહંત પરમાત્માઓએ કહેલો જે ધર્મ તેના પ્રત્યે રુચી થવી દુર્લભ છે. તે રુચિ ચરમાવર્તકાળમાં લઘુકર્મીતા જીવની થાય ત્યારે પેદા થાય છે. તે એવો ધર્મ હે જીવ તું પામ્યો છું, તો તેના પ્રત્યે જો રૂચી સારામાં સારી પેદા થઈ જાય તો પણ મોક્ષમાર્ગ સુલભ થઈ જાય. ઇત્યાદિ વિચાર કરવો તે ધર્મદુર્લભ ભાવના કહેવાય છે.

આ રીતે બાર ભાવનાઓનું વર્ણન કર્યું હવે પાંચ ચારિત્રનું વર્ણન કરાય છે.

સામાઙ અત્થ પદ્મં, છેઓવટ્ટાવણં ભવેલીયં,
પરિહાર વિસુદ્ધીઙં, સુહુમં તહ સંપરાયં ચ ॥૩૨॥
તત્તોઙ અહકસ્રાયં, સ્રાયં સર્વ્વમિ નીવ લોગમ્મિ
નં ચરિ ડણસુવિહિઙ્ગા, વર્ચ્વંતિ અયસ મરં ઠણં ॥૩૩॥

ભાવાર્થ :- સામાયિક ચારિત્ર, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર, સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર અને ચથાખ્યાત ચારિત્ર. આ પાંચે પ્રકારના ચારિત્રનું આચરણ કરીને મનુષ્યો મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્ર.૭૩૪ સામાયિક ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૩૪ જે ચારિત્ર વડે જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રનો લાભ થાય એટલે આત્મામાં તે તે ગુણો પેદા થતા જાય તે સામાયિક ચારિત્ર કહેવાય છે. આ ચારિત્ર સાવધ વ્યાપારના ત્યાગરૂપ છે.

પ્ર.૭૩૫ સામાયિક ચારિત્ર કેટલા પ્રકારનું છે ?

ઉ.૭૩૫ ઇત્વર કથિત સામાયિક અને ચાવત્ કથિક સામાયિક ચારિત્ર.

પ્ર.૭૩૬ ઇત્વર કથિક સામાયિક ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૩૬ ઇત્વર કથિક સામાયિક ચારિત્ર શ્રાવકો બે ઘડીનું સામાયિક કરે છે તે પણ કહેવાય છે. તથા પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવતમાં પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના સાધુઓને સૌ પ્રથમ જે દીક્ષા અપાય છે તે જ્યાં સુધી વડી દીક્ષા ન થાય તેટલા કાળ સુધીનું તે તે ચારિત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૭૩૭ ચાવત્ કથિક સામાયિક ચારિત્ર કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૭૩૭ જે ચારિત્ર લીધા પછી (સામાયિક ચારિત્ર) ઉચ્ચર્યા પછી વડી દીક્ષા રૂપ ચારિત્ર ન અપાય તે ચાવત્કથિક સામાયિક ચારિત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૭૩૮ ચાવત્કથિક સામાયિક ચારિત્ર કયા કયા જીવોને હોય છે ?

ઉ.૭૩૮ ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં મધ્યના બાવીશ તીર્થકરના સાધુઓને જે દીક્ષા વખતે સામાયિક ઉચ્ચરાવાય છે તે ચાવત્કાળ સુધી રહે છે. વચમાં વડી દીક્ષારૂપ ચારિત્ર હોતું નથી માટે તે જીવોને હોય છે.

પ્ર.૭૩૯ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૭૩૯ પૂર્વ ચારિત્ર પર્યાયનો છેદ કરી પુનઃ મહાવ્રતોનું આરોપણ કરવું તે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેવાય છે. આ ચારિત્રથી જ દીક્ષા પર્યાય વર્તમાનમાં ગણાય છે.

પ્ર.૭૪૦ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કયા કયા તીર્થકરના સાધુઓને હોય છે ?

ઉ.૭૪૦ આ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરોના શાસનમાં રહેલા સાધુઓને હોય છે. તે પણ અવસરપીણી અને ઉત્સરપીણી કાળમાં થનારા તીર્થકરોના શાસનમાં જાણવા.

પ્ર.૭૪૧ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૪૧ ગચ્છના ત્યાગવાળો જે તપ વિશેષ તેનાથી થતી ચારિત્રની વિશેષ શુદ્ધિ તે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૭૪૨ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉ.૭૪૨ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર બે પ્રકારે છે. (૧) નિર્વિશ માનક પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, (૨) નિર્વિષ્ટ કાયિક પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર.

પ્ર.૭૪૩ નિર્વિશ માનક ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૪૩ જે સાધુઓ તપ ક્રિયામાં પ્રવર્તમાન હોય છે તે નિર્વિશ માનક ચારિત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૭૪૪ નિર્વિષ્ટ કાયિક ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૪૪ જે સાધુઓને તપ ક્રિયા પૂર્ણ થયેલી હોય તે નિર્વિષ્ટ કાયિક ચારિત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૭૪૫ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર એક સાથે જઘન્યથી કેટલા સાધુઓ સ્વીકાર કરે ? તેમાં કઈ કઈ રીતે વ્યવસ્થા થાય ?

ઉ.૭૪૫ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર એક સાથે નવ સાધુઓ સ્વીકાર કરે છે તેમાં ચાર સાધુઓ તપ કરે, ચાર તેઓની સેવા કરે, અને એક સાધુ વાચનાચાર્ય બને છે. આ રીતે છ મહીના સુધી તપ કરે.

પ્ર.૭૪૬ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રમાં કેટલા મહિનાનો તપ હોય છે ? અને સાધુઓ તે તપ કઈ રીતે કરે છે ?

ઉ.૭૪૬ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રમાં ૧૮ મહિનાનો તપ હોય છે. તેમાં જે ચાર મહાત્માઓ તપ કરતા હોય છે. તેઓ છ મહીના સુધી તપ કરે છે. ત્યારબાદ તે ચારનો તપ પૂર્ણ થાય એટલે બીજા ચાર મહાત્માઓ છ મહીના સુધી તપ કરે છે અને તેઓનો તપ પૂર્ણ થાય એટલે આઠમાંથી એક વાચનાચાર્ય બને છે અને જે વાચનાચાર્ય હતા તેઓ છ મહીના સુધી તપ કરે છે. જ્યારે જે સાધુઓ એ તપ કરતાં હોય છે ત્યારે બીજા સાધુઓને આયંબિલ જ કરવાના હોય છે. આ રીતે અઢાર માસે આ તપ પૂર્ણ થાય છે અને પછી જેઓને જિનકલ્પ સ્વીકારવો હોય તે જિનકલ્પ સ્વીકારે છે અને જે મહાત્માઓને ન સ્વીકારવો હોય તેઓ ગચ્છમાં પાછા આવી જાય છે. આ ચારિત્ર પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના કાળમાં કેવળજ્ઞાનીની હાજરીમાં સ્વીકારાય છે પછી નહિ.

પ્ર.૭૪૭ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૪૭ સૂક્ષ્મ કષાય એટલે લોભનો જ્યાં ઉદય હોય છે. અને કીટ્ટીરૂપ લોભના ઉદયરૂપ જ્યાં વેદન હોય છે તે સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૭૪૮ યથાખ્યાત ચારિત્ર કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૪૮ જ્ઞાની ભગવંતોએ જેવું ચારિત્ર કહ્યું છે તેવું ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય અર્થાત્ રાગદ્વેષના ઉદય રહિત અવસ્થાનું જે ચારિત્ર તે યથાખ્યાત ચારિત્ર કહેવાય છે.

પ્ર.૭૪૯ યથાખ્યાતના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૭૪૯ યથાખ્યાત ચારિત્રના બે ભેદો છે. (૧) ઉપશાંત યથાખ્યાત ચારિત્ર, (૨) ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર.

પ્ર.૭૫૦ ઉપશાંત યથાખ્યાત ચારિત્ર કયા ગુણઠાણે હોય છે ?

ઉ.૭૫૦ ઉપશાંત યથાખ્યાત ચારિત્ર અગીયારમા ગુણઠાણમાં રહેલા આત્માઓને જ હોય છે. આ ગુણ સ્થાનકેથી અવશ્ય તે જીવોનું પતન થાય છે.

પ્ર.૭૫૧ ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર કેટલા પ્રકારનું હોય છે ? કયા કયા ?

ઉ.૭૫૧ ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર બે પ્રકારનું છે. (૧) છન્નસ્થ ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર અને (૨) કેવલી ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર.

પ્ર.૭૫૨ છન્નસ્થ ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર કેટલામા ગુણઠાણે હોય છે ?

ઉ.૭૫૨ છન્નસ્થ ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર બારમે ગુણઠાણે જ હોય છે.

પ્ર.૭૫૩ કેવલી યથાખ્યાત ચારિત્ર કેટલામાં ગુણઠાણે હોય છે ?

ઉ.૭૫૩ કેવલી યથાખ્યાત ચારિત્ર તેરમા અને ચૌદમા ગુણઠાણે હોય છે.

પ્ર.૭૫૪ કેવલી યથાખ્યાત ચારિત્રના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૭૫૪ કેવલી યથાખ્યાત ચારિત્રના બે ભેદ છે, સયોગી કેવલી યથાખ્યાત ચારિત્ર તેરમા ગુણઠાણે હોય છે અને અયોગીકેવલી યથાખ્યાત ચારિત્ર જે ચૌદમા ગુણસ્થાનકમાં રહેનારા જીવોને જ હોય છે.

આ રીતે સંવરતત્વ સમાપ્ત થયું.

હવે નિર્જરાતત્વ તથા બંધતત્વના મુળ ભેદો તથા નિર્જરાતત્વનું વર્ણન કરાય છે.

बारसविह तवो णिज्जराय, बंधो चउविगप्पो अ,
पयइद्धिइ अणुभाग, पए स भए हिं नायव्वो ॥३४॥
अणसण-मूणो अरिया, वित्ती संखेवण रसच्चाओ,

કાયકિલેસો સંલીનયાય, બન્નો તવો હોઇ ॥૩૭॥
 પાયચ્છિતં વિળઓ, વૈયાવચ્ચં તહેવ સન્જાઓ,
 જ્ઞાણં ડસ્સગ્ગો વિ અ, અઙ્ગિતરઓ તવો હોઇ ॥૩૮॥

ભાવાર્થ :- બાર પ્રકારનો તપ તે નિર્જરા તત્ત્વનાં ભેદ છે અને પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિબંધ, રસબંધ અને પ્રદેશબંધ એમ ચાર પ્રકારે બંધ તત્ત્વ કહેલો છે. ॥૩૪॥

અણસણ, ઉણોદરિ, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયકલેશ અને સંલીનતા. એ છ પ્રકારે બાહ્ય તપ કહેલો છે. ॥૩૫॥

પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ એ છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ કહેલો છે. ॥૩૬॥

પ્ર.૭૫૫ નિર્જરા તત્ત્વના બાર ભેદો કયા કયા કહેલા છે ?

ઉ.૭૫૫ નિર્જરા તત્ત્વના ૧૨ ભેદો આ પ્રમાણે છે. (૧) અનશન, (૨) ઉણોદરિ, (૩) વૃત્તિસંક્ષેપ, (૪) કાયકલેશ, (૫) રસત્યાગ, (૬) સંલીનતા, (૭) પ્રાયશ્ચિત, (૮) વિનય, (૯) વૈયાવચ્ચ, (૧૦) સ્વાધ્યાય, (૧૧) ધ્યાન, (૧૨) કાયોત્સર્ગ. આ બાર પ્રકારનો તપ એ નિર્જરા તત્ત્વના ભેદો ગણાય છે કારણ કે આ તપથી નિર્જરા થાય છે.

પ્ર.૭૫૬ અનશન તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૫૬ સિદ્ધાંતમાં એટલે આગમમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે ચારે પ્રકારના આહારનો (એટલે અનશન ખાવાની સામગ્રી, પાન પીવાની સામગ્રી ખાદિમ સુંઠ વિ. સ્વાદિમ મુખવાસ વગેરે) ત્યાગ કરવો તે અનશન નામનો તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૫૭ અનશન તપના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૭૫૭ અનશન તપના બે ભેદો કહેલા છે. (૧) યાવજ્જીવ અનશન, (૨) ઇત્વરકથિક અનશન તપ.

પ્ર.૭૫૮ યાવજ્જીવ અનશનના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૭૫૮ યાવજ્જીવ અનશનના બે ભેદો કહેલા છે. (૧) નિહારિમ યાવજ્જીવ અનશન તપ અને અનિહારિમ યાવજ્જીવ અનશન તપ.

પ્ર.૭૫૯ નિહારિમ યાવજ્જીવ અનશન તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૫૯ અનશન અંગીકાર કર્યા પછી શરીરને નિયત સ્થાનથી બહાર કાઢવું તે નિહારિમ અનશન કહેવાય છે.

પ્ર.૭૬૦ અનિહારિમ યાવજ્જીવ અનશન કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૬૦ અનશન કર્યા પછી જે સ્થાને જેવી રીતે કાયા પડી હોય તે રીતે જ રાખવી, પણ જરાય ચલાયમાન કરવી નહિ તે અનિહારિમ અનશન કહેવાય છે.

પ્ર.૭૬૧ ઇત્વરકથિક અનશનના કેટલા પ્રકારો કહ્યા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૭૬૧ ઇત્વરકથિક અનશન બે પ્રકારના કહ્યા છે. (૧) સર્વથી ઇત્વરકથિક અનશન અને (૨) દેશથી ઇત્વર કથિક અનશન.

ઉ.૭૬૨ સર્વથી ઇત્વરિક અનશન કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૬૨ ચારે પ્રકારના આહારનો સર્વથા ત્યાગ કરવારૂપ ઉપવાસ, છઠ્ઠ, અહમ વગેરે કરવું તે

સર્વથી ત્યાગરૂપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૬૩ દેશથી ઇત્વરકથિક અનશન કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૬૩ ચારે પ્રકારનો ત્યાગ દેશથી કરવો તે અર્થાત્ નવકારશી, પોરસી, સાઢપોરસી ઇત્યાદિ પચ્ચખાણ કરવા તે.

પ્ર.૭૬૪ ઉણોદરી તપ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૭૬૪ જે જીવોનો જેટલો આહાર હોય તે આહાર વાપરતા થોડા ઉણા રહેવું તે ઉણોદરી તપકહેવાય છે.

પ્ર.૭૬૫ ઉણોદરી તપ કેટલા પ્રકારનો છે ?

ઉ.૭૬૫ ઉણોદરી તપ બે પ્રકારનો છે. (૧) દ્રવ્ય ઉણોદરી તપ, (૨) ભાવ ઉણોદરી તપ.

પ્ર.૭૬૬ દ્રવ્ય ઉણોદરી તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૬૬ ઉપકરણ આદિની ન્યૂનતા કરવી કવલ (કોળીયા) ની ન્યૂનતા કરવી તે દ્રવ્ય ઉણોદરી તપ કહેવાય.

પ્ર.૭૬૭ ભાવ ઉણોદરી તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૬૭ જે તપમાં રાગદ્વેષ ક્રોધાદિ કષાયો આત્મામાં રહલા છે તેમાં ન્યૂનતા કરવી તે.

પ્ર.૭૬૮ પુરૂષનો આહાર શાસ્ત્રમાં કેટલા પ્રમાણવાળો કહ્યો છે ? તેમાં ઉણોદરી કેવી રીતે જાણવી.

ઉ.૭૬૮ પુરૂષનો આહાર શાસ્ત્રમાં ૩૨ કવલ (કોળીયા) પ્રમાણ કહેલો છે. તેમાંથી એક, બે, પાંચ, દસ આદિ કવલ ઉણા રહેવું એટલે ઓછા વાપરવા તે ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૬૯ સ્ત્રીનો આહાર કેટલા કવલ પ્રમાણ કહેલો છે ? તેઓની ઉણોદરી કઈ રીતે સમજવી ?

ઉ.૭૬૯ સ્ત્રીઓનો આહાર શાસ્ત્રમાં ૨૮ કવલ (કોળીયા) પ્રમાણ કહેલો છે. તેમાંથી એક, બે, પાંચ, દશ કવલ ન્યૂન વાપરવા તે સ્ત્રીઓનો ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૭૦ વૃત્તિસંક્ષેપ તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૭૦ વાપરવાના દ્રવ્યો જેટલા હોય છે તેમાં નિયમન કરવું, અભિગ્રહ કરવો તે વૃત્તિસંક્ષેપ કહેવાય.

પ્ર.૭૭૧ વૃત્તિસંક્ષેપ તપ કેટલા પ્રકારનો છે ? કયા કયા ?

ઉ.૭૭૧ વૃત્તિસંક્ષેપ તપ ચાર પ્રકારે થાય છે. (૧) દ્રવ્યથી વૃત્તિસંક્ષેપ, (૨) ક્ષેત્રથી વૃત્તિસંક્ષેપ, (૩) કાળથી વૃત્તિસંક્ષેપ અને (૪) ભાવથી વૃત્તિસંક્ષેપ.

પ્ર.૭૭૨ દ્રવ્યથી વૃત્તિસંક્ષેપ કઈ રીતે સમજવો ?

ઉ.૭૭૨ દ્રવ્યથી એટલે જેટલા પદાર્થો ભોગવવા યોગ્ય છે. ખાવામાં, પીવામાં તે દ્રવ્યોમાં નિયમન કરવું, અમુક વાપરવા, આટલા પ્રમાણમાં વાપરવા ઇત્યાદિ અભિગ્રહ કરવો તે દ્રવ્યથી વૃત્તિસંક્ષેપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૭૩ ક્ષેત્રથી વૃત્તિસંક્ષેપ કઈ રીતે સમજવો ?

ઉ.૭૭૩ અમુક અમુક ક્ષેત્રમાં હોઉં તોજ તે વાપરવા, અમુક ક્ષેત્રોમાં નહિ તે ક્ષેત્રનું નિયમન કરવું તે ક્ષેત્રથી કહેવાય છે.

પ્ર.૭૭૪ કાળથી વૃત્તિસંક્ષેપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૭૪ અમુક કાળમાં એટલે કે દિવસના કાળમાં, રાતના કાળમાં, નહિ દિવસના કાળમાં પણ પૂર્વાન્હ કાળમાં, મધ્યાન્હ કાળમાં, સાયંકાળમાં ઇત્યાદિ અભિગ્રહો કરવા તે કાળથી વૃત્તિસંક્ષેપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૭૫ ભાવથી વૃત્તિસંક્ષેપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૭૫ અમુક દ્રવ્યો ઉપર ઘણો રાગ થતો હોય તે રાગવાળા પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો. મનને ગમ નહિ તેવા પદાર્થો આવે તો સારી રીતે ઉપયોગ કરવો ઇત્યાદિ મનોવૃત્તિ સુધારવા રુપ ભાવવૃત્તિ સંક્ષેપ કહેલો છે.

પ્ર.૭૭૬ રસત્યાગ તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૭૬ શાસ્ત્રોમાં દશ પ્રકારની વિગદ કહી છે. તેમાંથી ચાર પ્રકારની વિગદનો સર્વથા ત્યાગ કરવો અને બાકીની છ વિગદઓમાંથી અમુક અમુક વિગદઓનો ત્યાગ કરવો તે રસત્યાગ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૭૭ વિગદઓ કેટલી છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૭૭૭ વિગદઓ દશ પ્રકારની કહી છે તે આ પ્રમાણે. (૧) દુધ વિગદ, (૨) દહીં વિગદ, (૩) ઘી વિગદ, (૪) તેલ વિગદ, (૫) ગોળ વિગદ, (૬) તળેલી વસ્તુ, (૭) મદિરા વિગદ, (૮) માંસભક્ષણ વિગદ, (૯) માખણ વિગદ અને (૧૦) મધ વિગદ. આ દશ વિગદઓ કહી છે.

પ્ર.૭૭૮ આ દશ વિગદઓમાંથી મહાવિગદઓ કેટલી કેટલી છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૭૭૮ દશ વિગદઓમાંથી ચાર વિગદઓ મહાવિગદઓ કહેલી છે. તે આ પ્રમાણે છે. (૧) મદિરા, (૨) માંસ, (૩) માખણ અને (૪) મધ. આ ચાર મહાવિગદઓ છે. જેનો શ્રાવકોને સર્વથા ત્યાગજ હોય.

પ્ર.૭૭૯ કાયકલેશ તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૭૯ કાયાનો ત્યાગ કરવો એટલે કે કાયોત્સર્ગ કરવો, આસનો કરવા, કેશનો લોચ કરવો અને જેટલો કાયા પાસેથી સારા કાર્યમાં ઉપયોગ થાય તેટલો યથાશક્તિ કરી લેવો તે કાયકલેશ નામનો તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૮૦ સંલીનતા તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૮૦ સંલીનતા એટલે સંવરવું, સંકોચવું, કાયાનું સંપરણ કરવું, સંકોચ કરવો, અંગોપાંગ સંકોચી રાખવા તે સંલીનતા નામનો તપ કહેવાય છે. આ છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૮૧ સંલીનતા તપ કેટલા પ્રકારનો છે ?

ઉ.૭૮૧ સંલીનતા તપ ચાર પ્રકારનો કહેલો છે. (૧) ઇન્દ્રિયસંલીનતા, (૨) કષાયસંલીનતા (૩) યોગસંલીનતા અને (૪) વિવિક્ત ચર્યા સંલીનતા.

પ્ર.૭૮૨ ઇન્દ્રિયસંલીનતા કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૮૨ ખરાબ માર્ગમાં એટલે પોતપોતાના વિષયોમાં જતી ઇન્દ્રિયોને રોકવી તે ઇન્દ્રિય સંલીનતા તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૮૩ કષાય સંલીનતા કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૮૩ અશુભ માર્ગમાં જતા કષાયોને રોકવા તે કષાય સંલીનતા કહેવાય છે.

પ્ર.૭૮૪ યોગ સંલીનતા કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૮૪ અશુભ માર્ગમાં જતા યોગને પાછા ફેરવવા, શુભ માર્ગમાં યોગને જોડવા તેનું નામ યોગ

સંલીનતા કહેવાય છે.

પ્ર.૭૮૫ વિવિક્ત ચર્યા સંલીનતા કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૮૫ સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક, સંસર્ગવાળા સ્થાનોનો ત્યાગ કરી સારા સારા સ્થાનોમાં રહેવું તે વિવિક્ત ચર્યા સંલીનતા તપ કહેવાય છે. આ રીતે છ પ્રકારના બાહ્ય તપનું વર્ણન કર્યું.

પ્ર.૭૮૬ પ્રાયશ્ચિત તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૮૬ થયેલા અપરાધની શુદ્ધિ કરવી તે પ્રાયશ્ચિત કહેવાય છે.

પ્ર.૭૮૭ પ્રાયશ્ચિત તપ કેટલા પ્રકારનો છે ?

ઉ.૭૮૭ પ્રાયશ્ચિત તપ દશ પ્રકારનો છે તે આ પ્રમાણે. (૧) આલોચના પ્રાયશ્ચિત, (૨) પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત, (૩) મિશ્ર પ્રાયશ્ચિત, (૪) વિવેક પ્રાયશ્ચિત, (૫) કાયોત્સર્ગ પ્રાયશ્ચિત, (૬) તપઃ પ્રાયશ્ચિત, (૭) છેદ પ્રાયશ્ચિત, (૮) મૂલ પ્રાયશ્ચિત, (૯) અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત અને (૧૦) પારાંચિત પ્રાયશ્ચિત.

પ્ર.૭૮૮ આલોચના પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૮૮ કરેલા પાપોને ગુરુ આદિ સમક્ષ કહેવું (પ્રકાશ કરવો) તે આલોચના પ્રાયશ્ચિત કહેવાય.

પ્ર.૭૮૯ પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૮૯ થયેલું પાપ ફરીથી નહિ કરવા માટે મિચ્છામિ દુક્કડં દેવું તે પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત.

પ્ર.૭૯૦ મિશ્ર પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૦ કરેલા પાપ ગુરુ આગળ કહેવા અને મિથ્યા દુષ્કૃત પણ કર્યા કરવું તે મિશ્ર પ્રાયશ્ચિત.

પ્ર.૭૯૧ વિવેક પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૧ અકલ્પનીય અજ્ઞપાન વગેરેનો વિધિપૂર્વક ત્યાગ કરવો તે વિવેક પ્રાયશ્ચિત કહેવાય.

પ્ર.૭૯૨ કાયોત્સર્ગ પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૨ કાયાનો વ્યાપાર બંધ રાખીને ધ્યાન કરવું તે કાયોત્સર્ગ પ્રાયશ્ચિત કહેવાય છે.

પ્ર.૭૯૩ તપઃ પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૩ કરેલા પાપના દંડ રૂપે જે તપ આવ્યું હોય તે સંપૂર્ણ કરવું તે તપઃ પ્રાયશ્ચિત કહેવાય છે.

પ્ર.૭૯૪ છેદ પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૪ મહાવ્રતોનો ઘાત થવાથી દીક્ષા પર્યાયનો છેદ કરવો તે છેદ પ્રાયશ્ચિત કહેવાય છે.

પ્ર.૭૯૫ મૂલ પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૫ મહા અપરાધ થવાથી મૂળથી ફરીથી ચારિત્ર આપવું તે મૂળ પ્રાયશ્ચિત કહેવાય છે.

પ્ર.૭૯૬ અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૬ કરેલા અપરાધનું પ્રાયશ્ચિત ન કરે ત્યાં સુધી મહાવ્રતો ન ઉચ્ચરાવવા તે.

પ્ર.૭૯૭ પારાંચિત પ્રાયશ્ચિત તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૭ સાધ્વીનો શીલ ભંગ કરવાથી અથવા રાજાની રાણી ઘત્યાદિ સાથે અનાચાર સેવાઈ જવાથી તેના દંડ માટે બાર વર્ષ ગચ્છ બહાર નીકળી મહાશાસન પ્રભાવના કર્યા બાદ પુનઃ દીક્ષા લઈ ગચ્છમાં આવવું તે પારાંચિત પ્રાયશ્ચિત તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૯૮ વિનય તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૭૯૮ ગુણવંતની ભક્તિ કરવી, બહુમાન કરવું, આશાતના ન કરવી તે વિનય તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૭૯૯ વિનય તપ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

ઉ.૭૯૯ વિનય તપ સાત પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે. (૧) જ્ઞાનવિનય, (૨) દર્શનવિનય, (૩) ચારિત્રવિનય, (૪) મનવિનય, (૫) વચનવિનય, (૬) કાયાવિનય અને (૭) ઉપચાર વિનય.

પ્ર.૮૦૦ જ્ઞાનવિનય કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૦૦ જ્ઞાનવિનય પાંચ પ્રકારે છે. (૧) ભક્તિ, (૨) બહુમાન, (૩) ભાવના, (૪) વિધિગ્રહણ અને (૫) અભ્યાસ વિનય કહેવાય છે.

પ્ર.૮૦૧ જ્ઞાનમાં પાંચ પ્રકાર કઈ રીતે સમજવા ?

ઉ.૮૦૧ જ્ઞાન તથા જ્ઞાનની બાહ્ય સેવા કરવી તે ભક્તિ, અંતરથી પ્રીતિ કરવી જ્ઞાન પ્રત્યે તે બહુમાન, જ્ઞાન વડે જાણેલા પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિચારવું તે ભાવના વિનય, વિધિપૂર્વક જ્ઞાન ગ્રહણ કરવું તે વિધિ ગ્રહણ અને જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો તે અભ્યાસ વિનય છે.

પ્ર.૮૦૨ દર્શનવિનય કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૦૨ દર્શનવિનય બે પ્રકારે છે. (૧) સુશ્રુષા વિનય અને (૨) અનાશાતના વિનય.

પ્ર.૮૦૩ સુશ્રુષા વિનય કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૦૩ દેવની તથા ગુરુની ઉચિત ક્રિયા સાચવવી તે સુશ્રુષા વિનય કહેવાય છે.

પ્ર.૮૦૪ સુશ્રુષા વિનય કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ? ઉ.૮૦૪ સુશ્રુષા વિનય દશ પ્રકારે છે તે આ પ્રમાણે. (૧) સત્કાર, (૨) અભ્યુત્થાન, (૩) સન્માન, (૪) આસન પરિગ્રહણ, (૫) આસન પ્રદાન, (૬) કૃતિકર્મ, (૭) અંજલિગ્રહણ, (૮) સન્મુખાગમન, (૯) પશ્ચાદ્ગમન, (૧૦) પર્યુપાસના.

પ્ર.૮૦૫ સુશ્રુષા વિનયના દશ પ્રકાર કઈ રીતે સમજવા ?

ઉ.૮૦૫ સ્તવના કરવી, વંદના કરવી તે સત્કાર, આસનથી ઉભા થઈ જવું તે અભ્યુત્થાન, વસ્ત્રાદિ આપવા તે સન્માન કહેવાય છે, બેસવા માટે આસન લાવી બેસો કહેવું તે આસન પરિગ્રહણ કહેવાય છે, આસન ગોઠવી આપવું તે પ્રદાન, વંદન કરવું તે કૃતિકર્મ કહેવાય છે, બે હાથ જોડવા તે અંજલિગ્રહણ, આવે ત્યારે સ્થામા લેવા જવું તે સન્મુખાગમન, જાય ત્યારે વળાવવા જવું તે પશ્ચાદ્ગમન અને બેઠા હોય ત્યારે વૈયાવચ્ચ કરવી તે પર્યુપાસના. આ પ્રકારે દર્શન વિનય કહેવાય છે.

પ્ર.૮૦૬ અનાશાતના વિનય કોને કહેવાય ? અને તે કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉ.૮૦૬ દેવની તથા ગુરુની આશાતના ન કરવી તે અનાશાતના વિનય કહેવાય છે. અને તેના ૪૫ ભેદ છે.

પ્ર.૮૦૭ અનાશાતનાના ૪૫ ભેદો કયા કયા છે ?

ઉ.૮૦૭ તીર્થંકર, ધર્મ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, કુલ, ગણ, સંઘ, સાંભોગિક અને સમનોસ, સાધર્મિક તથા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન આ પંદરની આશાતના ન કરવી, પંદની ભક્તિ અને બહુમાન કરવું તથા પંદરની વર્ણસંજ્વલના (ગુણની પ્રશંસા) એટલે ૧૫ X ૩ થવાથી ૪૫ ભેદો થાય છે.

પ્ર.૮૦૮ ચારિત્ર વિનય કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૦૮ ચારિત્ર વિનય પાંચ પ્રકારે છે. (૧) સદૃશા (શ્રદ્ધા કરવી તે) શ્રદ્ધાવિનય, (૨) ચારિત્રની સ્પર્શના કરવી તે સ્પર્શના વિનય, (૩) ચારિત્ર પ્રત્યે આદર કરવો તે આદર વિનય, (૪) ચારિત્રનું પાલન કરવું તે પાલન વિનય અને (૫) ચારિત્રની પ્રરૂપણા કરવી તે પ્રરૂપણા વિનય કહેવાય છે.

પ્ર.૮૦૯ યોગવિનય કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૦૯ દર્શન તથા દર્શનીનું મન, વચન, કાયા વડે કરીને અશુભ ન કરવું અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે યોગ વિનય કહેવાય છે.

પ્ર.૮૧૦ ઉપચાર વિનય કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉ.૮૧૦ ઉપચાર વિનય સાત પ્રકારે છે. (૧) ગુર્વાદિની પાસે રહેવું, (૨) ગુર્વાદિની ઘચ્છાને અનુસરવું, (૩) ગુર્વાદિનો આહાર લાવવો, (૪) આહારાદિ આપવા, (૫) ઔષધાદિકની પરિચર્યા કરવી, (૬) અવસરોચિત આચરણ કરવું અને (૭) ગુર્વાદિના કાર્યમાં તત્પર રહેવું. તે સાત પ્રકારનો ઉપચાર વિનય કહેવાય છે.

પ્ર.૮૧૧ વૈયાવચ્ચ તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૧૧ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, સ્થવિર, ગ્લાન, શૈક્ષ, (નવ દીક્ષિત) સાધર્મિક, કુલ, ગુણ અને સંઘ. આ દર્શનું યથાયોગ્ય આહાર, વસ્ત્ર, વસતિ, ઔષધ, પાત્ર, આજ્ઞાપાલન આદિથી ભક્તિ-બહુમાન કરવું. તે દર્શ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ કરવાનું કહેવાય છે તે વૈયાવચ્ચ તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૮૧૨ સ્વાધ્યાય તપ કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉ.૮૧૨ સ્વાધ્યાય તપ પાંચ પ્રકારે છે. (૧) કોઈપણ યોગ્ય જીવને ભણાવવા, પોતે ભણવું તે વાચના નામનો પ્રકાર છે, (૨) ભણતા ભણતા સંદેહ પૂછવો તે પૂચ્છના, (૩) જે કોઈ ભણ્યા હોયએ તેનો પાઠ કરવો, (૪) પુનરાવર્તન કરવું તે પરાવર્તના, (૪) ધારેલા અર્થનું ચિંતન કરવું તે અનુપેક્ષા અને ધર્મનો ઉપદેશ આપવો તે ધર્મકથા. આ પ્રમાણે સ્વાધ્યાય પાંચ પ્રકારે કહેવાય છે.

પ્ર.૮૧૩ ધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૧૩ મનને એકાગ્ર કરવું એટલે કોઈપણ વિષયનો વિચાર કરતા કરતા મનને તેમાં સ્થિર કરવું તે ધ્યાન કહેવાય છે. મનની એકાગ્રતા તે ધ્યાન.

પ્ર.૮૧૪ ધ્યાન કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૧૪ ધ્યાન બે પ્રકારનું છે. (૧) શુભધ્યાન, (૨) અશુભધ્યાન.

પ્ર.૮૧૫ અશુભ ધ્યાન કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૧૫ અશુભધ્યાન બે પ્રકારે કહેવું છે. (૧) રૌદ્રધ્યાન અને (૨) આર્તધ્યાન.

પ્ર.૮૧૬ રૌદ્રધ્યાન કેટલા પ્રકાર છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૧૬ રૌદ્રધ્યાન ચાર પ્રકારે છે. (૧) હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન, (૨) મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન, (૩) સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન, (૪) સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન.

પ્ર.૮૧૭ હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૧૭ મન, વચન, કાયાથી પ્રાણીઓની હિંસાનો વિચાર કરવો તે સંકલ્પ, અને વારંવાર વિચાર કરવા તે વિકલ્પ અને તે વિચારો કરતાં કરતાં તેમાં લીન બની પ્રવૃત્તિ કરવી અને લીન બનવું. વિચારમાં અને લીનતાથી પ્રાણીઓની હિંસા કરવી તે હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૧૮ મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૧૮ જુદું બોલવું, કોઈને ઠગવાના વિચારમાં રહ્યા પછી તે વિચારોમાં લીન બની જવું તે મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૧૯ સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૧૯ ચોરી કરવાના વિચારોમાં ને વિચારોમાં લીન બની તેના વિચારોમાં ખુશ રહેવું તે સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૨૦ સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૨૦ નવે પ્રકારના પરિગ્રહની રક્ષા માટે અનેક ચિંતાઓ કર્યા કરવી, તે નાશ ન પામી જાય તેનું જેમ બને તેમ સારી રીતે રક્ષણ થાય એવા વિચારોમાં લીન રહેવું તે સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૨૧ રૌદ્રધ્યાનમાં રહેલા જીવોને આયુષ્ય બંધાય તો કયા પ્રકારનું બંધાય છે ?

ઉ.૮૨૧ રૌદ્રધ્યાનના પરિણામમાં રહેલા જીવો નિયમા આયુષ્ય બાંધે તો નરકગતિનું આયુષ્ય બાંધે છે. એટલે તે જીવો નિયમા નરકમાં જાય છે. જો આયુષ્ય બંધાયેલું હોય તો.

પ્ર.૮૨૨ રૌદ્રધ્યાન શી રીતે પેદા થાય છે ?

ઉ.૮૨૨ કોઈપણ પ્રાણીનો વધ કરવાથી તેના વિચારોમાં રહેવાથી તથા મહારંભ અને મહાપરિગ્રહ રાખવાથી તે વિચારોમાં લીનતા આવવાથી રૌદ્રધ્યાન પેદા થાય છે.

પ્ર.૮૨૩ આર્તધ્યાન કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૨૩ આર્તધ્યાન ચાર પ્રકારે છે. (૧) ઇષ્ટ વિયોગ થવો તે આર્તધ્યાન, (૨) અનિષ્ટ વસ્તુનો સંયોગ થવો તે આર્તધ્યાન, (૩) રોગ ચિંતા આર્તધ્યાન, (૪) અગ્રશોચ (નિયાણું) આર્તધ્યાન. આ ચાર આર્તધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૨૪ આર્તધ્યાન શી રીતે પેદા થાય છે ?

ઉ.૮૨૪ સંસારી જીવો કર્મસહિત હોવાથી મોટે ભાગે આર્તધ્યાન એવા સંકલ્પ-વિકલ્પોમાં રહેલા હોય છે કારણ કે અનાદિ કાળથી જીવોને સુખ પ્રત્યેનો રાગ છે. અને દુઃખ પ્રત્યેનો દ્વેષ રહેલો છે માટે જ તેના જ વિચારોમાં રહેલા હોય છે. જ્યાં સુધી વિચારોમાં રહેલા હોય છે. ત્યાં સુધી આર્તધ્યાન આવતું નથી પરંતુ તે વિચારોમાં ને વિચારોમાં આવી જાય ત્યારે જીવોને જે ધ્યાન હોય છે તે આર્તધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૨૫ આર્તધ્યાનમાં જીવ કેવા પ્રકારનું આયુષ્ય બાંધે છે ?

ઉ.૮૨૫ આર્તધ્યાનમાં રહેલા જીવો તિર્યચાયુષ્ય બાંધે છે.

પ્ર.૮૨૬ ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ આર્તધ્યાન કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૮૨૬ ઘર, કુટુંબ, પૈસો, સ્વજન, સંબંધીઓ વગેરે સારા મલ્યા હોય અને તે વસ્તુઓ જ્યારે ચાલી જાય ત્યારે જીવ વિચાર કરતો નથી. જવાની ચીજ હતી તે ચાલી ગઈ. એ વિચાર ન આવતાં તેના વિયોગના કારણે તેના વિચારોમાં ને વિચારોમાં દિવસોના દિવસો પસાર કરે છે. તે વખતે વિચારોમાં લીનતા આવી જાય તે ઇષ્ટ વિયોગ આર્તધ્યાન કહેવાય છે અને જો તે વખતે આયુષ્ય બંધાય તો નિયમા તિર્યચગતિનું બંધાય છે.

પ્ર.૮૨૭ અનિષ્ટ સંયોગ આર્તધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૨૭ પોતાના પાપના ઉદયના કારણે જીવોને ખરાબ વસ્તુઓનો સંયોગ થયેલો હોય તે સંયોગને દૂર કરવા અને તેને દૂર કરવાના વિચારોમાં રહેતા રહેતા લીન બનવું તે અનિષ્ટ સંયોગરૂપ આર્તધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૨૮ રોગાર્ત ચિંતા ધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૨૮ કોઈપણ ભયંકર રોગ શરીરમાં પેદા થયો હોય તે વખતે વિચારવું જોઈએ કે ભૂતકાળમાં બાંધેલા કર્મો જે છે તે હાલ ઉદયમાં આવ્યા છે, માટે હે આત્મન્ અત્યારે સારી રીતે મજેથી ભોગવી લે કે

જેથી તે કર્મો નાશ પામે અને જલ્દીથી પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય આ વિચાર કરવો જોઈએ તેના બદલે તે રોગને કાઢવાના વિચારો કર્યા કરવા તેના માટેના ઉપાયો કર્યા કરવા અને તેમાંજ મગ્ન બન્યા રહેવું તે રોગાર્તધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૨૯ અગ્રશોચાર્તધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૨૯ આ ભવમાં જે કોઈ તપશ્ચર્યા આદિ કર્યા હોય તેનાથી કર્મ નિર્જરા થવાને બદલે ભવિષ્યમાં આવા આવા સુખ મને મારા તપના પ્રભાવે મલો ઇત્યાદિ દ્રઢ વિચારો કરવા અને કોઈ છોડવા માગે તો પણ ન છોડવા તે નિયાણારૂપ અગ્રશોચાર્તધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૩૦ શુભધ્યાન કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૩૦ શુભધ્યાન બે પ્રકારે છે. (૧) ધર્મધ્યાન, (૨) શુક્લધ્યાન.

પ્ર.૮૩૧ ધર્મધ્યાન કેટલા પ્રકારે છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૩૧ ધર્મધ્યાન ચાર પ્રકારે છે. (૧) આજ્ઞાવિચય, (૨) અપાયવિચય, (૩) વિપાકવિચય અને (૪) સંસ્થાનવિચય કહેવાય છે.

પ્ર.૮૩૨ આજ્ઞાવિચય ધર્મધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૩૨ વિતરાગ ભગવંતો છે એ જે આજ્ઞાઓ ફરમાવે તે દરેક આજ્ઞાઓનો વિચાર કર્યા કરવો અને તે આજ્ઞાના પરિણામમાં રહ્યા કરવું તે આજ્ઞાવિચય ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૩૩ અપાયવિચય ધર્મધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૩૩ રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ઇત્યાદિ સંસારના અપાયરૂપ છે. અપાય એટલે કષ્ટ સ્વરૂપ દુઃખરૂપ છે. માટે આ બધાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે અને મારે કષ્ટ વેઠવું પડશે ઇત્યાદિ વિચાર કરી અપાય, જેમ બને તેમ ઓછા થાય ઇત્યાદિ વિચાર કરવો તે અપાયવિચય ધર્મધ્યાન કહેવાય.

પ્ર.૮૩૪ વિપાકવિચય ધર્મધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૩૪ રાગદ્વેષાદિ આશ્રવોના કારણે સંસારમાં આવતું જે સુખ અને દુઃખ છે તે મારા કર્મોના વિપાકનું ફળ છે, પણ અનીતિથી ઘન પ્રાપ્ત થયું એમ માનવાનું નહિ. મારાં સારા કર્મ હતા માટે મલ્યું છે અને બીજાએ મને દુઃખ આપ્યું એમ વિચારવાનું નહિ પરંતુ મારા ખરાબ કર્મ કરેલા હશે માટે આવ્યું છે ઇત્યાદિ વિચાર કર્યા કરવા તે વિપાકવિચય ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૩૫ સંસ્થાનવિચય ધર્મધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૩૫ આ દુનિયાના કોઈપણ પદાર્થનો દ્રવ્યથી નાશ થતો નથી તેના પર્યાયો બદલાયા કરે છે. એટલે તે દ્રવ્ય એક આકૃતિને મૂકી, બીજી આકૃતિમાં ગોઠવાઈ ગયું પણ તેથી મૂળ દ્રવ્યનો નાશ થાય છે. એમ તો ન જ કહી શકાય. દાખલા તરીકે એક લાંબુ લાકડું છે, તેની પેટી બનાવી, પેટી બની અટલે લાકડાની જે લાંબી આકૃતિ હતી તેનો નાશ થયો. પેટીની ઉત્પત્તિ થઈ અને લાકડું દ્રવ્ય તે તો પેટી બની કાયમ જ રહ્યું. આમ પેટીની ઉત્પત્તિ લાંબા લાકડાની આકૃતિનો નાશ અને લાકડાપણાના દ્રવ્યનું કાયમ રહેવાપણું એમ એક એક વસ્તુ ત્રણ પ્રકારે છે. તેવી જ રીતે આ દુનિયાની સર્વ વસ્તુઓમાં બન્યા કરે છે. માટે જ વસ્તુતઃ દ્રવ્યનો નાશ નથી. ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે કે લોક દુનિયા અનાદિ અનંત છે. આદિ અંત વિનાની છે એનો એજ આશય છે કે દરેક વસ્તુઓમાં ઉત્પત્તિ-સ્થિતિ અને નાશ એ ત્રણ બદલાયા કરે છે અને તેથી કોઈ વસ્તુની સર્વથા આદિ (ઉત્પત્તિ) અને સર્વથા વિનાશ કહી શકાય નહિ. આ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વ્યયરૂપ લોક-લોકની આકૃતિનું એટલે તેમાં રહેલ પદાર્થનું ચિંતન કરવું અને પર વસ્તુથી આત્મ

દ્રવ્યને વ્યાવૃત કરી તેમાં નિમગ્ન થવું તે સંસ્થાનવિચય ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૩૬ આચાર ધર્મધ્યાનના ભેદો કયા ગુણઠાણે પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉ.૮૩૬ આ ધર્મધ્યાનના ચાર ભેદમાંથી કોઈપણ ભેદ સાતમા ગુણઠાણે પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર.૮૩૭ ૧ થી ૬ ગુણઠાણામાં ધર્મધ્યાનમાં કોઈ ભેદ હોય કે ન હોય ? શાથી ?

ઉ.૮૩૭ પહેલા ગુણઠાણે ધર્મધ્યાનનો કોઈભેદ હોતો નથી. અભવ્ય જીવો નિરતિચાર ચારિત્ર પાળે તો પણ ધર્મધ્યાન પેદા થતું નથી તથા નવ પૂર્વ સુધી અભ્યાસ કરે તો પણ પેદા થતું નથી. પરંતુ પહેલા ગુણઠાણે મોક્ષની ઇચ્છાથી જો ધર્મ કરવામાં આવે તો ધર્મધ્યાનના સંકલ્પો વિકલ્પો કરી શકે છે પણ ચિંતની એકાગ્રતા રૂપ ધ્યાન પેદા થઈ શકતું નથી. આજ રીતે ચોથા અને છઠ્ઠા ગુણઠાણા સુધી જાણવું.

પ્ર.૮૩૮ શુક્લધ્યાનના કેટલા ભેદો છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૩૮ શુક્લધ્યાનમાં ચાર ભેદો કહેલા છે. (૧) પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર, (૨) એકત્વ વિતર્ક સવિચાર, (૩) સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતી અને (૪) વ્યુપરત ક્રિયા અનિવૃત્તિરૂપ છે.

પ્ર.૮૩૯ પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૩૯ પૃથક્ત્વ એટલે દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાયના વિચારમાં રહેલો આત્મા તે અન્ય કોઈપણ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના વિચારવાળો થાય તે પૃથક્ત્વ કહેવાય છે. તે પૂર્વવત્ શ્રુતના ઉપયોગવાળા હોય તે જીવોને હોય છે માટે વિતર્ક કહેવાય છે. અને તે એક અર્થથી બીજા અર્થમાં, એક યોગથી બીજા યોગમાં અને એક શબ્દથી બીજા શબ્દમાં, શબ્દમાંથી અર્થમાં, અર્થમાંથી શબ્દનો વિચાર કર્યા કરવો એટલે અર્થમાં અને શબ્દમાં ફેરફારી થવી તે સવિચાર કહેવાય છે અથવા સામાન્ય રીતે અર્થ આ રીતે થાય છે કે કોઈપણ જીવ આ ધ્યાનવાળો હોય છે. તેમાં જ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના વિચારમાં રહેલો હોય તે વિચારોમાં ફેરફારી થયા કરે તે પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર છે.

પ્ર.૮૪૦ એકત્વ વિતર્ક સવિચાર ધ્યાન કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૪૦ જે દ્રવ્યના ચિંતનમાં, ગુણના ચિંતનમાં કે પર્યાયના ચિંતનમાં રહેલા હોય તેજ દ્રવ્યના ચિંતનમાં કે ગુણના ચિંતનમાં અને પર્યાયના ચિંતનમાં રહે પણ તેમાં ફેરફારી ન થાય તે એકત્વ વિતર્ક સવિચાર કહેવાય છે.

પ્ર.૮૪૧ સૂક્ષ્મક્રિયા નિવૃત્તિ ધ્યાન કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૮૪૧ તેરમા એટલે સયોગી ગુણઠાણાના અંતે સૂક્ષ્મકાય યોગનો નિરોધ કરવાની જે પ્રવૃત્તિ ચાલે છે તે વખતે આ ધ્યાન કહેવાય છે. તે કાય યોગનો નિરોધ થાય એટલે આ ધ્યાન પૂર્ણતાને પામે છે.

પ્ર.૮૪૨ વ્યુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૮૪૨ સૂક્ષ્મ કાયયોગ રૂંધ્યા પછી જે અક્રીયપણું પેદા થાય છે અને આ અક્રિયપણામાંથી હવે પાછા ફરવાનું નહિ હોવાથી આ વ્યુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતી ધ્યાન કહેવાય છે.

પ્ર.૮૪૩ શુક્લ ધ્યાનનો પહેલો ભેદ કેટલા ગુણઠાણામાં હોય છે ?

ઉ.૮૪૩ શુક્લ ધ્યાનનો પહેલો ભેદ ૮ થી ૧૧ ગુણઠાણા સુધી હોય છે.

પ્ર.૮૪૪ શુક્લ ધ્યાનનો બીજો ભેદ કયા ગુણઠાણે હોય છે ?

ઉ.૮૪૪ આ ભેદ બારમે ગુણઠાણે હોય છે.

પ્ર.૮૪૫ શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કયા ગુણઠાણે હોય છે ?

ઉ.૮૪૫ શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ તેરમા ગુણઠાણે હોય છે.

પ્ર.૮૪૬ શુક્લ ધ્યાનનો છેલ્લો ભેદ કયા ગુણઠાણે હોય છે ?

ઉ.૮૪૬ શુક્લ ધ્યાનનો ચોથો ભેદ ચૌદમા ગુણઠાણે હોય છે.

પ્ર.૮૪૭ કાયોત્સર્ગ તપ કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૪૭ કાયાના વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો તે કાયોત્સર્ગ તપ કહેવાય છે.

પ્ર.૮૪૭/૧ કાયોત્સર્ગ તપ કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉ.૮૪૭/૧ કાયોત્સર્ગ તપ બે પ્રકારે છે. (૧) દ્રવ્યોત્સર્ગ, (૨) ભાવોત્સર્ગ.

પ્ર.૮૪૮ દ્રવ્યોત્સર્ગ કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉ.૮૪૮ દ્રવ્યોત્સર્ગ ચાર પ્રકારે કહ્યો છે. (૧) ગુણોત્સર્ગ, (૨) કાયોત્સર્ગ, (૩) ઉપધિ ઉત્સર્ગ અને (૪) અશુદ્ધ ભક્ત પાનોત્સર્ગ આ ચાર કહેવાય છે.

પ્ર.૮૪૯ દ્રવ્ય કાયોત્સર્ગના ભેદો સમજાવો.

પ્ર.૮૪૯ ગચ્છનો ત્યાગ કરી જિનકલ્પ આદિનો સ્વીકાર કરવો તે ગુણોત્સર્ગ કહેવાય છે. અનશનાદિક વ્રત લઈને કાયાનો ત્યાગ કરવો તે કાયોત્સર્ગ કહેવાય છે. કલ્પ વિશેષ સામાચારી પ્રમાણે ઉપધિનો ત્યાગ કરવો તે ઉપધિ ઉત્સર્ગ કહેવાય છે અને અશુદ્ધ આહારનો ત્યાગ કરવો તે ચોથો કહેવાય છે.

પ્ર.૮૫૦ ભાવોત્સર્ગ કેટલા પ્રકારનો છે ?

ઉ.૮૫૦ ભાવોત્સર્ગ ત્રણ પ્રકારનો છે. (૧) કષાયોત્સર્ગ, (૨) ભવોત્સર્ગ અને (૩) કર્મોત્સર્ગ.

પ્ર.૮૫૧ ભાવોત્સર્ગના ભેદો સમજાવો ?

ઉ.૮૫૧ કષાયોનો ત્યાગ કરવો તે કષાયોત્સર્ગ. ભવના કારણભુત મિથ્યાત્વાદિ હેતુઓ તેનો ત્યાગ કરવો તે ભાવોત્સર્ગ કહેવાય છે અને જ્ઞાનાવરણીયનો ત્યાગ કરવો તે કાયોત્સર્ગ કહેવાય છે.

આ રીતે નિર્જરાતત્વ પૂર્ણ થયું.

હવે બંધ તત્ત્વ કહેવાય છે.

પયઃ સહાવોવૃત્તો, ઠિઃ કાલા વહારણં,

અણુભાગો રસોનેઓ, પાસો દલ-સંચઓ ॥૩૭॥

ભાવાર્થ :- પ્રકૃતિ સ્વભાવ કહ્યો છે. કાળનો નિશ્ચય તે સ્થિતિ કહેવાય છે. અણુભાગ તે રસ અને કર્મ દલિયાનો સમુદાય તે પ્રદેશ કહેવાય છે.

પ્ર.૮૫૨ પ્રકૃતિ બંધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૫૨ પ્રકૃતિ એટલે સ્વભાવ. કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્ગલોનો આત્માની સાથે સંબંધ થવો તે બંધ કહેવાય છે. અને તે પુદ્ગલોમાંથી કેટલાક પુદ્ગલો જ્ઞાનને આવરે છે, કેટલાક પુદ્ગલો દર્શનને આવરે છે ઘટ્યાદિ જુદા જુદા ભેદવાળા બંધાય છે તે તેનો સ્વભાવ કહેવાય છે.

પ્ર.૮૫૩ સ્થિતિ બંધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૫૩ જે સમયે કર્મ બંધાય છે. તે જ સમયે અમુક કાળ સુધી આત્મ પ્રદેશોની સાથે રહેશે. આ કર્મ અમુક કાળ સુધી રહેશે ઘટ્યાદિ જે કાળનું નિયમન તે સ્થિતિબંધ.

પ્ર.૮૫૪ અણુભાગ બંધ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૮૫૪ જે સમયે જે કર્મ બંધાય છે તે કર્મનું ફળ જીવને શુભ અથવા અશુભપણાએ શું પ્રાપ્ત થશે ? તે શુભાશુભપણાએ નિયત કરવું તે રસ બંધ કહેવાય છે.

પ્ર.૮૫૫ પ્રદેશબંધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૮૫૫ સમયે સમયે કર્મ બંધાય છે તેમાં કોઈ કર્મના દલીકો ઓછા બંધાય, કોઈ કર્મના દલીકો અધિક બંધાય ઇત્યાદિ દલિયામાં ઓછા-વધારે એ જે પ્રાપ્ત થાય તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે.

પ્ર.૮૫૬ પુણ્ય પ્રકૃતિનો મંદ રસ શી રીતે બંધાય છે ?

ઉ.૮૫૬ પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસ સંકલેશ વડે બંધાય છે.

પ્ર.૮૫૭ સંકલેશ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૮૫૭ તીવ્રકષાયનો ઉદય હોય તે સંકલેશ વડે બંધાય છે.

પ્ર.૮૫૮ પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો તીવ્ર રસ શેના વડે બંધાય છે ?

ઉ.૮૫૮ પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો તીવ્ર રસ આત્માની વિશુદ્ધિ વડે બંધાય છે.

પ્ર.૮૫૯ પાપપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસ શી રીતે બંધાય છે ?

ઉ.૮૫૯ પાપપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસ વિશુદ્ધિ વડે બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૦ પાપ પ્રકૃતિઓનો તીવ્ર રસ શી રીતે બંધાય છે ?

ઉ.૮૬૦ પાપ પ્રકૃતિઓનો તીવ્ર રસ સંકલેશ વડે બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૧ અનંતાનુબંધી કષાય વડે પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો રસ કેટલાક સ્થાનિક બંધાય છે ?

ઉ.૮૬૧ અનંતાનુબંધી કષાય વડે પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો બે સ્થાનિક રસ બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૨ અનંતાનુબંધી કષાય વડે પાપ પ્રકૃતિઓનો રસ કેટલા સ્થાનિક બંધાય છે ?

ઉ.૮૬૨ અનંતાનુબંધી કષાય વડે પાપ પ્રકૃતિઓનો ચાર સ્થાનિક રસ બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૩ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય વડે પુણ્ય પ્રકૃતિનો રસ કેટલા સ્થાનિક બંધાય છે ?

ઉ.૮૬૩ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય વડે પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો ત્રણ સ્થાનિક રસ બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૪ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય વડે પાપ પ્રકૃતિઓનો કેટલા સ્થાનિક રસ બંધાય છે ?

ઉ.૮૬૪ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય વડે પાપ પ્રકૃતિઓનો ત્રણ સ્થાનિક રસ બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૫ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય વડે પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો રસ કેટલાક સ્થાનિક પ્રમાણ બંધાય છે ?

?

ઉ.૮૬૫ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય વડે પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો રસ ચાર સ્થાનિક (ઠાણીયા) પ્રમાણ બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૬ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય દ્વારા પાપ પ્રકૃતિઓનો રસ કેટલો સ્થાનિક બંધાય છે ?

ઉ.૮૬૬ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય દ્વારા પાપ પ્રકૃતિઓનો રસ બે સ્થાનિક (ઠાણીયા) પ્રમાણ બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૭ સંજવલન કષાય દ્વારા પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો કેટલા (ઠાણીયા) પ્રમાણ રસ બંધાય છે ?

ઉ.૮૬૭ સંજવલન કષાય દ્વારા પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો ચાર સ્થાનિક (ઠાણીયા) પ્રમાણ રસ બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૮ સંજવલન કષાય દ્વારા પાપ પ્રકૃતિઓનો રસ કેટલા સ્થાનિક બંધાય છે ?

ઉ.૮૬૮ સંજવલન કષાય દ્વારા પાપ પ્રકૃતિઓનો એક સ્થાનિક યા બે સ્થાનિક રસ બંધાય છે.

પ્ર.૮૬૯ અશુભ પ્રકૃતિઓનો રસ કોના સરખો કહેલો છે અને તે કેવો હોય છે ?

ઉ.૮૬૯ અશુભ પ્રકૃતિઓનો રસ કડવા લીંબડા સરખો હોય છે અને તે જીવને પીડા કરનારો થાય છે.

પ્ર.૮૭૦ શુભ પ્રકૃતિઓનો રસ કોના સરખો હોય અને તે જીવને કેવા પ્રકારનો લાગે છે ?

ઉ.૮૭૦ શુભ પ્રકૃતિઓનો રસ શેલડીના રસ સરખો મધુર હોય છે અને તે જીવને આલ્હાદકારી હોય છે એટલે સુખ ઉપજાવનારો થાય છે.

પ્ર.૮૭૧ એક સ્થાનીક, બે સ્થાનીક, ત્રણ સ્થાનીક અને ચાર સ્થાનીક રસ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૮૭૧ દાખલા તરીકે લીંબડાનો અથવા શેલડીનો જે સ્વાભાવિક ત્રણ શરૂ રસ તે એક સ્થાનીક કહેવાય છે. તેને ઉકાળીને ૧|| શેર રાખીએ તે બે સ્થાનીક રસ કહેવાય છે. તેને ઉકાળીને એક શેર બાકી રાખીએ તે ત્રણ સ્થાનીક રસ કહેવાય છે અને તેને એટલે ત્રણ શેરને ઉકાળીને ૦|| શેર જેટલો બનાવીએ તે રસને ચાર સ્થાનીક રસ કહેવાય છે. એક સ્થાનીક રસ મદ કહેવાય છે, બે સ્થાનીક તેનાથી તીવ્ર કહેવાય છે, ત્રણ સ્થાનીક તીવ્રતર કહેવાય છે અને ચાર સ્થાનીક રસ તીવ્રતમ કહેવાય છે.

પ્ર.૮૭૨ લોકમાં ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણાઓ કેટલી છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૮૭૨ લોકમાં ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણાઓ આઠ છે. (૧) ઔદારિક વર્ગણા, (૨) વૈક્રીય વર્ગણા, (૩) આહારક વર્ગણા, (૪) તૈજસ વર્ગણા, (૫) શ્વાસોશ્વાસ વર્ગણા, (૬) ભાષા વર્ગણા, (૭) મન વર્ગણા અને (૮) કાર્મણ વર્ગણા છે.

પઙ્કડિહાર-સિમન્ન, હડ-ચિત્ત-કુલાલ મંડગારીણં,

નહ ઇર્ષિ ભાવા, કમ્માણ-વિન્નાણ તહ ભાવા. ||૩૮||

ભાવાર્થ :- એ કર્મોના-પાટો, દ્વારપાળ, ખડગ, મદિરા, બેડી, ચિતારો, કુંભાર અને ભંડારીના જેવા સ્વભાવો છે. તેવા આઠ કર્મોના સ્વભાવો પણ જાણવા. ||૩૮||

પ્ર.૮૭૩ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ શું છે ? તથા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કોના જેવું કહેલું છે ?

ઉ.૮૭૩ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ જીવનો જે જ્ઞાનગુણ છે તેને આવરવાનો છે એટલે દબાવવાનો છે તથા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આંખે બાંધેલા પાટા સમાન કહેલું છે. જેમ આંખે જેવું કપડું બાંધવામાં આવે તે રીતે આંખું આંખું દેખાય છે, પછી બીલકુલ દેખાતું નથી. તેમ આત્મા ઉપર જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ગાઢ ઉદય હોય તો સ્થૂલ જ્ઞાન અવરાઈ જાય છે.

પ્ર.૮૭૪ જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી જીવનો કયો ગુણ અવરાય છે ?

ઉ.૮૭૪ જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી જીવનો અનંત જ્ઞાનગુણ રૂપ જે કેવલજ્ઞાન છે તે અવરાય છે.

પ્ર.૮૭૫ દર્શનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ શું છે તથા તે કર્મ કોના જેવું છે ?

ઉ.૮૭૫ દર્શનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ જીવના દર્શન ગુણને રોકે છે અને આ કર્મ દ્વારપાલ જેવું કહેલું છે. જેમ કોઈ માનવને રાજાના દર્શન કરવા હોય અને દ્વારપાલ ના પાડે તો દર્શન થતા નથી તેમ દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જીવ દેખી શકતો નથી.

પ્ર. ૮૭૬ દર્શનાવરણીય કર્મ આત્માના કયા ગુણને આવરે છે ?

ઉ.૮૭૬ દર્શનાવરણીય કર્મથી જીવનો અનંત દર્શન ગુણ અવરાય છે.

પ્ર.૮૭૭ વેદનીય કર્મનો સ્વભાવ શું છે ? તથા તે કોની ઉપમાવાળું કહેલું છે ?

ઉ.૮૭૭ વેદનીય કર્મનો સ્વભાવ જીવને સુખ અને દુઃખ આપવાનો છે અને તે મધથી લેપાયેલી તલવારની ધારને ચાટવા સમાન કહેલું છે. જેમ તલવારની ધાર પર રહેલા મધને ચાટતાં જીવને સુખનો અનુભવ થાય છે અને જીભ કપાય છે કે તરત જ અશાતા વેદનીય રૂપ દુઃખનો અનુભવ થાય છે તેમ શાતા

વેદનીયને અનુભવતાં પરિણામે અતિશય અશાતા વેદનીયને અનુભવવી પડે છે.

પ્ર.૮૭૮ વેદનીય કર્મથી જીવનો કયો ગુણ અવરાય છે ?

ઉ.૮૭૮ વેદનીય કર્મ જીવનો અવ્યાબાધ સુખ રૂપ જે ગુણ છે તેને રોકે છે, અનંત સુખ ગુણને રોકે છે.

પ્ર.૮૭૯ અવ્યાબાધ સુખ કેવા પ્રકારનું હોય છે ?

ઉ.૮૭૯ જેમ અહીંયા કોઇપણ સુખનો અનુભવ કરતા જેવા પ્રકારની વૃક્ષિ થાય છે તેવી વૃક્ષિ સદા માટેની ત્યાં રહેલી હોય છે.

પ્ર.૮૮૦ મોહનીય કર્મ કોના સરખું કહેલું છે ?

ઉ.૮૮૦ મોહનીય કર્મ મદિરા સરખું કહેલું છે. જેમ મદિરા પીધેલો માણસ હિતાહિતન જાણતો નથી તેમ મોહનીય કર્મના ઉદયથી જીવ હિતાહિતને જાણતો નથી, તેને લઇને ધર્મ-અધર્મ જાણતો નથી અને પાળી શકતો નથી.

પ્ર.૮૮૧ મોહનીય કર્મના ઉદયથી જીવનો કયો ગુણ અવરાય છે ?

ઉ.૮૮૧ મોહનીય કર્મના ઉદયથી જીવનો અનંત ચારિત્ર ગુણ અવરાય છે.

પ્ર.૮૮૨ આયુષ્ય કર્મ કોના સરખું કહેલું છે ?

ઉ.૮૮૨ આયુષ્ય કર્મ બેડી કર્મ માનેલું છે. જેમ બેડીમાં પડેલો માણસ જ્યાં સુધી બેડીમાં રહે ત્યાં સુધી બહાર નીકળી શકતો નથી તેમ આયુષ્ય કર્મના ઉદયથી જે ગતિમાં જીવ હોય તે ગતિમાં રહે છે.

પ્ર.૮૮૩ આયુષ્ય કર્મથી જીવનો કયો ગુણ અવરાય છે ?

ઉ.૮૮૩ આયુષ્ય કર્મના ઉદયથી જીવનો અક્ષય સ્થિતિરૂપ ગુણ અવરાય છે.

પ્ર.૮૮૪ નામકર્મ કોના સરખું કહેલું છે ?

ઉ.૮૮૪ નામકર્મ ચિત્રકાર સરખું કહેલું છે. જેમ ચિત્રકાર સાંનંદસું ગમે તેવું ચિત્ર બનાવે છે તેમ નામકર્મના ઉદયથી જીવને અનેક રૂપો પેદા થઇ શકે છે.

પ્ર.૮૮૫ નામકર્મથી આત્માનો કયો ગુણ અવરાય છે ?

ઉ.૮૮૫ નામકર્મના ઉદયથી જીવનો અરૂપીપણાનો ગુણ જે છે તે રોકાય છે.

પ્ર.૮૮૬ ગોત્રકર્મ કોના સરખું કહેલું છે ?

ઉ.૮૮૬ ગોત્રકર્મ કુંભાર સરખું કહેલું છે. જેમ કુંભાર ખરાબ અને સારા ઘડા બનાવે છે, તેમ તે જીવને સાંઝ કુળ, ખરાબ કુળ, ઘટ્યાદિ જે મલે છે તે ગોત્રકર્મના ઉદયથી મલે છે.

પ્ર.૮૮૭ ગોત્રકર્મથી જીવનો કયો ગુણ અવરાય છે ?

ઉ.૮૮૭ ગોત્રકર્મના ઉદયથી જીવનો અગર-લઘુ ગુણ અવરાય છે.

પ્ર.૮૮૮ અંતરાય કર્મ કોના સરખું કહેલું છે ?

ઉ.૮૮૮ અંતરાય કર્મ ભંડારી સરખું છે. જેમ રાજા દાન આપવાના સ્વભાવવાળો હોય પણ ભંડારી પ્રતિકુળ હોય તો દઇ શકતો નથી તેમ જીવને અંતરાય કર્મના ઉદયથી દાનાદિ ગુણ પેદા થઇ શકતો નથી.

પ્ર.૮૮૯ અંતરાય કર્મથી જીવનો કયો ગુણ અવરાય છે ?

ઉ.૮૮૯ અંતરાય કર્મના ઉદયથી જીવનો અનંતવીર્ય નામનો ગુણ અવરાય છે.

**इहन्ताण-दंसणा-वरण, वेय-मोहाउ-नामगोयाणी,
विग्धं च पण नवदु अद्ववीस चउ तिसय दुपण विहं. ॥३९॥**

ભાવાર્થ :- જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય એ આઠ કર્મ છે. અનુક્રમે પાંચ, નવ, બે, અઢાવીસ, ચાર, એકસો ત્રણ, બે અને પાંચ એમ કુલ ૧૫૮ પ્રકૃતિઓ થાય છે.

પ્ર.૮૯૦ કર્મો કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ.૮૯૦ કર્મો આઠ છે, તે આ પ્રમાણે. (૧) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, (૨) દર્શનાવરણીય કર્મ, (૩) વેદનીય કર્મ, (૪) મોહનીય કર્મ, (૫) આયુષ્ય કર્મ, (૬) નામ કર્મ, (૭) ગોત્ર કર્મ, (૮) અંતરાય કર્મ.

પ્ર.૮૯૧ આઠ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કેટલી થાય છે ?

ઉ.૮૯૧ આઠ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૫૮ છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ૫, દર્શનાવરણીય કર્મની ૯, વેદનીય કર્મની ૨, મોહનીય કર્મની ૨૮, આયુષ્ય કર્મની ૪, નામ કર્મની ૧૦૩, ગોત્રની ૨ અને અંતરાય કર્મની ૫ એમ ૧૫૮ થાય છે.

**નાળેઝ દંસળા વરણે, વેયણિણે ચેવ અંતરાઝે ઝ,
તીસં કોડા કોડી અચરાણં ઠિઙ્ઙ ઝ ડવ્કોસા. ॥૪૦॥**

ભાવાર્થ :- જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ કહેલી છે.

પ્ર.૮૯૨ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી કહેલી છે ?

ઉ.૮૯૨ જ્ઞાનાવરણીય આદિ ઉપર કહેલા ચાર કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડા કોડી સાગરોપમ કહેલી છે.

પ્ર.૮૯૩ દરેક કર્મનો અબાધા કાળ કેટલો કહેલો છે ?

ઉ.૮૯૩ દરેક કર્મનો અબાધા કાળ (અનુદય અવસ્થા) એક કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિએ ૧૦૦ વર્ષની અબાધા જાણવી એ રીતે દરેક કર્મની જાણી લેવી.

પ્ર.૮૯૪ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો અબાધા કાળ કેટલો હોય છે ?

ઉ.૮૯૪ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો અબાધાકાળ ત્રણ હજાર વરસનો કહેલો છે. અર્થાત્ જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ખંધાયેલી હોય તે પણ ત્રણ હજાર વરસ પછી ઉદયમાં આવે છે.

**સિત્તરી કોડાકોડી મોહનીયે વીસન્નામ ગોઝેસુ,
તિત્તીસં અચરાઙ્ગં આડઢિઙ્ઙબંધ ડવ્કોસા ॥૪૧॥**

ભાવાર્થ :- મોહનીયની ૭૦ કોડાકોડી, નામ અને ગોત્રની ૨૦ કોડાકોડી, અને આયુષ્યની ૩૩ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેલી છે.

પ્ર.૮૯૫ મોહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉ.૮૯૫ મોહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમની કહેલી છે.

પ્ર.૮૯૬ મોહનીય કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ કેટલો ?

ઉ.૮૯૬ મોહનીય કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાળ સાત હજાર વરસનો હોય છે. અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ખાંધી હોય તે કર્મ સાત હજાર વરસ પછી ઉદયમાં આવે છે.

પ્ર.૮૯૭ નામ તથા ગોત્રની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી ?

ઉ.૮૯૭ નામ તથા ગોત્ર કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહેલી છે.

પ્ર.૮૯૮ નામ તથા ગોત્રનો ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ કેટલો થાય ?

ઉ.૮૯૮ નામગોત્રનો ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો થાય છે.

પ્ર.૮૯૯ આયુષ્ય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉ.૮૯૯ આયુષ્ય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની છે.

પ્ર.૯૦૦ આયુષ્ય કર્મનો અબાધા કાળ કેટલો ?

ઉ.૯૦૦ આયુષ્ય કર્મનો અબાધા કાળના ચાર ભાગો થાય છે તે આ પ્રમાણે. (૧) જઘન્ય સ્થિતિ બંધમાં જઘન્ય અબાધા કાળ, (૨) જઘન્ય સ્થિતિ બંધમાં ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ, (૩) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધમાં જઘન્ય અબાધાકાળ અને (૪) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધમાં ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ.

પ્ર.૯૦૧ જઘન્ય સ્થિતિ બંધમાં જઘન્ય અબાધાકાળ કઈ રીતે જાણવો ?

ઉ.૯૦૧ મૃત્યુના છેલ્લા અંતમુહૂર્ત કાળમાં કોઈપણ જીવે જઘન્ય આયુષ્યનો બંધ કર્યો હોય તો તે અંતમુહૂર્ત બાદ અવશ્ય ઉદયમાં આવે છે તેનો સર્વ જઘન્ય અબાધાકાળ થયો કહેવાય.

પ્ર.૯૦૨ જઘન્ય સ્થિતિ બંધમાં ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ કઈ રીતે જાણવો ?

ઉ.૯૦૨ અંતમુહૂર્તનું આયુષ્ય કોઈપણ જીવે પોતાના આયુષ્યના ત્રીજા ભાગે બાંધ્યું હોય તે ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ કહેવાય છે. પૂર્વ ક્રોડ વરસનો ત્રીજો ભાગ તે ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કહેવાય છે.

પ્ર.૯૦૩ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધમાં જઘન્ય અબાધાકાળ કઈ રીતે જાણવો ?

ઉ.૯૦૩ છેલ્લા અંતમુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યનો બંધ કરે તે જીવને અંતમુહૂર્ત પછી અવશ્ય ઉદયમાં આવે છે તે તેનો જઘન્ય અબાધા કહેવાય છે.

પ્ર.૯૦૪ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધમાં ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કઈ રીતે જાણવો ?

ઉ.૯૦૪ પૂર્વ ક્રોડ વરસના આયુષ્યવાળા જીવો પોતાના ત્રીજા ભાગે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું આયુષ્ય બાધે ત્યારે તે ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ પ્રાપ્ત થાય છે.

बारस मुहुत्त नहन्ता, वेयणिए अद्दनाम गोएसु,

सेसाणत्त मुहुत्तं, एयं बंध-द्विइ-माणं. ॥४१॥

ભાવાર્થ :- વેદનીયની-૧૨ મુહૂર્ત નામ અને ગોત્રની ૮ મુહૂર્ત બાકીના કર્મોની અંતમુહૂર્ત જઘન્ય સ્થિતિ કહેલી છે.

પ્ર.૯૦૫ વેદનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉ.૯૦૫ વેદનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ બાર મુહૂર્તની છે.

પ્ર.૯૦૬ નામ અને ગોત્ર કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ કેટલી કહેલી છે ?

ઉ.૯૦૬ નામ અને ગોત્ર કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્તની કહેલી છે.

પ્ર.૯૦૭ બાકીના કર્મોની જઘન્ય સ્થિતિ કેટલી કહેલી છે ?

ઉ.૯૦૭ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય, આયુષ્ય અને અંતરાય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અંતમુહૂર્તની કહેલી છે.

આ રીતે બંધ તત્ત્વ પૂર્ણ થયું. હવે મોક્ષતત્ત્વ કહેવાય છે.

संत-पय-परुवणया, दत्त्व-पमाणंच खित्त फुसणाय,

कालोअ अंतरं भाग, भावे अप्पा बहुं चव ॥४३॥

ભાવાર્થ :- સત્પદ પ્રરૂપણા, દ્રવ્ય પ્રમાણ, ક્ષેત્ર, સ્પર્શના, કાળ, અંતર, ભાગ, ભાવ અને અલ્પ

બહુત્વ. આ નવપદ વડે મોક્ષતત્ત્વનો વિચાર કરાય છે.

પ્ર.૯૦૮ સત્યદ પ્રરૂપણા એટલે શું ?

ઉ.૯૦૮ મોક્ષ અથવા સિદ્ધસત્ એટલે વિદ્યમાન છે કે નહિ ? તે સંબંધી પ્રતિપાદન કરવું તે સત્યદ પ્રરૂપણા કહેવાય છે.

પ્ર.૯૦૯ દ્રવ્ય પ્રમાણ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૦૯ સિદ્ધના જીવો કેટલા છે ? તે સંબંધી સંખ્યાનો વિચાર કરવો તે દ્રવ્ય પ્રમાણમાં જાય છે.

પ્ર.૯૧૦ ક્ષેત્રદ્વાર એટલે શું ?

ઉ.૯૧૦ ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ ક્ષેત્રમાંથી સિદ્ધના જીવો કેટલા ક્ષેત્રમાં રહેલા છે તેનો વિચાર કરવો તે.

પ્ર.૯૧૧ સ્પર્શના દ્વાર કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૧૧ સિદ્ધના જીવો કેટલા આકાશ પ્રદેશને સ્પર્શીને રહેલા છે તથા સિદ્ધના જીવો કેટલા સિદ્ધના જીવોને સ્પર્શે છે તેનો વિચાર કરવો તે સ્પર્શના દ્વાર કહેવાય છે.

પ્ર.૯૧૨ કાલદ્વારમાં શું આવે છે ?

ઉ.૯૧૨ સિદ્ધપણું કેટલા કાળ સુધી રહે તેનો વિચાર કરવો તે કાલદ્વાર કહેવાય છે.

પ્ર.૯૧૩ અંતરદ્વાર કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૧૩ સિદ્ધમાં ગયેલા જીવને આંતરું છે કે નહિ ? અર્થાત્ સિદ્ધ થયા પછી સંસારી કેટલા કાળે થાય તેનો વિચાર કરવો તે અંતર દ્વાર કહેવાય છે.

પ્ર.૯૧૪ ભાગદ્વાર કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૧૪ સિદ્ધના જીવો સંસારી જીવોથી કેટલામાં ભાગે રહ્યા છે તે વિચારવું તે ભાગદ્વાર.

પ્ર.૯૧૫ ભાવદ્વાર કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૧૫ ઉપશમ આદિ પાંચ ભાવોમાંથી સિદ્ધના જીવોને કેટલા ભાવો હોય છે તેનો વિચાર કરવો તે.

પ્ર.૯૧૬ અલ્પ બહુત્વ દ્વાર કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૧૬ સિદ્ધ થવાના નવ ભેદો છે. તેમાંથી એક બીજાથી કેટલા ઓછાવતા છે તેનો વિચાર કરવો તે અલ્પ બહુત્વદ્વાર કહેવાય છે.

સંતં-સુદ્ધ-પચ્ચા વિજ્ઞંતં સ્વ કુસુમવ્વ ન અસંતં,

મુક્ત્વિત્તિ પચં તસ્સ ૩, પરુવણા મગ્ગણાહિં. ॥૪૪॥

ભાવાર્થ :- મોક્ષ સત્ છે, શુદ્ધપદ હોવાથી વિદ્યમાન છે. આકાશના ફુલની પેઠે અવિદ્યમાન નથી. માટે મોક્ષ એ જાતનું પદ છે અને માર્ગણા વડે તેની વિચારણા કરાય છે.

પ્ર.૯૧૭ મોક્ષપદ સત્ છે તે શી રીતે સિદ્ધ થાય ?

ઉ.૯૧૭ મોક્ષ સત્ છે તે પાંચ અવયવવાળા વાક્યના પ્રયોગથી સિદ્ધ થાય છે. (૧) પ્રતિજ્ઞા, (૨) હેતુ, (૩) ઉદાહરણ, (૪) ઉપનય અને (૫) નિગમન. આ પાંચ વાક્યના પ્રયોગથી સિદ્ધ થાય છે.

પ્ર.૯૧૮ પ્રતિજ્ઞા અને હેતુ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૧૮ પ્રતિજ્ઞા મોક્ષ સત્ છે. હેતુ શુદ્ધ એકલા પદના અર્થરૂપ હોવાથી વિદ્યમાન છે.

પ્ર.૯૧૯ ઉદાહરણ, ઉપનય અને નિગમન કઈ રીતે થાય છે ?

ઉ.૯૧૯ ઉદાહરણ. જે જે એક પદો હોય તેના અર્થો હોયજ જેમકે ઘોડો, ગાય વિ. એક એક પદા છે માટે તેના પદાર્થો પણ છે. ઉપનય-મોક્ષ એ શુદ્ધ પદ છે માટે તેનો અર્થ છે. નિગમન તે મોક્ષ પદના અર્થ રૂપ જે પદાર્થ તેજ મોક્ષ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૨૦ અહિ કિત્ય, કત્ય, કપિત્ય, ઇત્યાદિ કલ્પિત એકેક પદવાળા પણ પદાર્થો નથી, તેમ એક એક પદવાળું મોક્ષ પણ નથી એમ માનવામાં શું વાંધો આવે ?

ઉ.૯૨૦ જે શબ્દનો અર્થ કે વ્યુત્પત્તિ થઈ શકે તે પદ કહેવાય છે. પણ અર્થ શૂન્ય શબ્દને પદ કહેવાય નહિ. અહિંયા મોક્ષ અથવા સિદ્ધ શબ્દ અર્થ અને વ્યુત્પત્તિ યુક્ત છે માટે પદ કહેવાય છે. જ્યારે કિત્ય અને કત્ય ઇત્યાદિ શબ્દો અર્થશૂન્ય છે માટે પદ કહેવાય નહિ માટે તે પદવાળી વસ્તુ પણ નથી.

જ્યારે મોક્ષ પદોવાળી વસ્તુ જગતમાં વિદ્યમાન છે. માર્ગાણા ભેદથી તેનો વિચાર કરાય છે.

**ગઢ ઇંદિઁ કાઁ, જોઁ વેઁ કસાય નાળે ઝ,
સંજમ દંસણ લેસા, ભવસન્મે સન્નિ આહારે ॥૪૭॥**

ભાવાર્થ :- ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, યોગ, વેદ, કષાય, જ્ઞાન, ચારિત્ર, દર્શન, લેશ્યા, ભવ્ય, સમ્યક્ત્વ, સંજી અને આહારી. આ ચૌદ કુલ માર્ગાણાઓ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૨૧ માર્ગાણા કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૨૧ માર્ગાણા એટલે શોધન. જૈન શાસ્ત્રમાં કોઈપણ પદાર્થનો વિસ્તારથી વિચાર સમજવાને માટે એટલે કે તે પદાર્થનું સ્વરૂપ શોધવા માટે આ ચૌદ સ્થાના ઉપર ઘટના કરવામાં આવે છે, તે માર્ગાણા કહેવાય છે.

પ્ર.૯૨૨ મૂલ માર્ગાણાઓ કેટલી છે ? કઈ કઈ ?

ઉ.૯૨૨ (૧) ગતિ માર્ગાણા, (૨) ઇન્દ્રિય માર્ગાણા, (૩) કાય માર્ગાણા, (૪) યોગ માર્ગાણા, (૫) વેદ માર્ગાણા, (૬) કષાય માર્ગાણા, (૭) જ્ઞાન માર્ગાણા, (૮) સંયમ માર્ગાણા, (૯) દર્શન માર્ગાણા, (૧૦) લેશ્યા માર્ગાણા, (૧૧) ભવ્ય માર્ગાણા, (૧૨) સમ્યક્ત્વ માર્ગાણા, (૧૩) સન્નિ માર્ગાણા, (૧૪) આહારિ માર્ગાણા. એમ ઉપર પ્રમાણે ચૌદ માર્ગાણાઓ છે.

પ્ર.૯૨૩ ગતિમાર્ગાણાના ઉત્તર ભેદો કેટલા છે ?

ઉ.૯૨૩ ગતિમાર્ગાણાના ઉત્તર ભેદ ચાર છે. (૧) દેવગતિ, (૨) મનુષ્યગતિ, (૩) તિર્યચગતિ અને (૪) નરકગતિ.

પ્ર.૯૨૪ ઇન્દ્રિયમાર્ગાણાના ઉત્તર ભેદ કેટલા છે ?

ઉ.૯૨૪ ઇન્દ્રિય માર્ગાણાના ૫ ભેદ છે. (૧) એકેન્દ્રિય, (૨) બેઇન્દ્રિય, (૩) તેઇન્દ્રિય, (૪) ચઉત્રીન્દ્રિય અને (૫) પંચેન્દ્રિય.

પ્ર.૯૨૫ કાયમાર્ગાણાના ભેદો કેટલા છે ?

ઉ.૯૨૫ કાયમાર્ગાણાના છ ભેદો છે. (૧) પૃથ્વીકાય, (૨) અપકાય, (૩) તેઉકાય, (૪) વાયુકાય, (૫) વનસ્પતિકાય અને (૬) પ્રસકાય. આ છ કાયમાર્ગાણાના ભેદો છે.

પ્ર.૯૨૬ યોગમાર્ગાણાના ભેદો કેટલા છે ?

ઉ.૯૨૬ યોગમાર્ગાણાના ત્રણ ભેદ છે. (૧) મનયોગ, (૨) વચનયોગ, (૩) કાયયોગમાર્ગાણા.

પ્ર.૯૨૭ વેદમાર્ગાણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૨૭ વેદમાર્ગાણાના ત્રણ ભેદ છે. (૧) પુરુષવેદ, (૨) સ્ત્રીવેદ, (૩) નપુંસકવેદ માર્ગાણા.

પ્ર.૯૨૮ કષાયમાર્ગણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૨૮ કષાય માર્ગણાના ચાર ભેદ છે. (૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા અને (૪) લોભ.

પ્ર.૯૨૯ જ્ઞાનમાર્ગણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૨૯ જ્ઞાનમાર્ગણાના આઠ ભેદ છે. (૧) મતિજ્ઞાન, (૨) શ્રુતજ્ઞાન, (૩) અવધિજ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યવજ્ઞાન, (૫) કેવલજ્ઞાન, (૬) મતિઅજ્ઞાન, (૭) શ્રુતઅજ્ઞાન અને (૮) વિભંગજ્ઞાન.

પ્ર.૯૩૦ સંયમમાર્ગણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૩૦ સંયમમાર્ગણાના સાત ભેદ છે. (૧) સામાયિક સંયમ, (૨) છેદોસ્થાપનીય ચારિત્ર, (૩) પરિહાર વિશુદ્ધ, (૪) સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર, (૫) યથાપ્યાત ચારિત્ર, (૬) દેશવિરતિ ચારિત્ર અને (૭) અવિરતિ ચારિત્ર.

પ્ર.૯૩૧ દર્શનમાર્ગણાના કેટલા ભેદ કહેલા છે ?

ઉ.૯૩૧ દર્શન માર્ગણાના ચાર ભેદ કહ્યા છે. (૧) ચક્ષુદર્શન, (૨) અચક્ષુદર્શન, (૩) અવધિદર્શન અને (૪) કેવલદર્શન.

પ્ર.૯૩૨ લેશ્યામાર્ગણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૩૨ લેશ્યામાર્ગણાના છ ભેદો કહ્યા છે. (૧) કૃષ્ણલેશ્યા, (૨) નીલલેશ્યા, (૩) કાપોતલેશ્યા, (૪) તેજોલેશ્યા, (૫) પદ્મલેશ્યા, (૬) શુક્લલેશ્યા.

પ્ર.૯૩૩ ભવ્યમાર્ગણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૩૩ ભવ્યમાર્ગણાના બે ભેદ છે. (૧) ભવ્ય માર્ગણા, (૨) અભવ્ય માર્ગણા.

પ્ર.૯૩૪ સમ્યક્ત્વમાર્ગણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૩૪ સમ્યક્ત્વ માર્ગણાના છ ભેદ છે. (૧) ઉપશમ સમ્યક્ત્વ, (૨) ક્ષાયોપશમ સમ્યક્ત્વ, (૩) ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, (૪) મિશ્ર સમ્યક્ત્વ, (૫) સાસ્વાદન અને (૬) મિથ્યાત્વ.

પ્ર.૯૩૫ સંજ્ઞીમાર્ગણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૩૫ સંજ્ઞીમાર્ગણાના બે ભેદ છે. (૧) સંજ્ઞીમાર્ગણા, (૨) અસંજ્ઞીમાર્ગણા.

પ્ર.૯૩૬ આહારીમાર્ગણાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉ.૯૩૬ આહારીમાર્ગણાના બે ભેદ છે. (૧) આહારીમાર્ગણા, (૨) અઆહારી માર્ગણા.

પ્ર.૯૩૭ ચૌદ માર્ગણાના દર ભેદ શી રીતે થાય છે ?

ઉ.૯૩૭ ચૌદ મુલમાર્ગણાના દર ભેદ આ પ્રમાણે છે. ગતિ ૪, જાતિ ૫, કાય ૬, યોગ ૩, વેદ ૩, કષાય ૪, જ્ઞાન ૮, સંયમ ૭, દર્શન ૪, લેશ્યા ૬, સમ્યક્ત્વ ૬, સંજ્ઞી ૨, ભવ્ય ૨ અને આહારી ૨ એમ કુલ દર ભેદો થાય છે.

નરગઢ પર્ણિદિ તસ ભવ, સન્નિ અહક્ષ્વાય ચ્વઙ્ગ-સમ્મતે,

મુક્ષો-ગાહાર કેવલ, દંસણ નાણેન સેસેસુ ॥૪૬॥

ભાવાર્થ :- મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, ત્રસકાય, ભવ્ય, સંજ્ઞિ, યથાપ્યાત ચારિત્ર, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, અનાહાર, કેવલદર્શન અને કેવલજ્ઞાનમાં મોક્ષ છે બાકીમાં નથી.

પ્ર.૯૩૮ મૂળ ચૌદ માર્ગણામાંથી કેટલી માર્ગણામાં મોક્ષપદ થઈ શકે છે ?

ઉ.૯૩૮ મૂળ ચૌદ માર્ગણામાંથી દશ માર્ગણામાં મોક્ષ થઈ શકે છે. (૧) ગતિમાર્ગણા, (૨) ઇન્દ્રિયમાર્ગણા, (૩) કાયમાર્ગણા, (૪) જ્ઞાનમાર્ગણા, (૫) સંયમમાર્ગણા, (૬) દર્શનમાર્ગણા, (૭)

ભવ્યમાર્ગણા, (૮) સન્નીમાર્ગણા, (૯) સમ્યક્ત્વમાર્ગણા, (૧૦) આહારીમાર્ગણા.

પ્ર.૯૩૯ ગતિમાર્ગણામાં કઈ ગતિમાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૩૯ ગતિમાર્ગણામાં મનુષ્ય ગતિમાં મોક્ષ થાય છે.

પ્ર.૯૪૦ ઇન્દ્રિયમાર્ગણામાં કઈ માર્ગણામાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૪૦ ઇન્દ્રિયમાર્ગણામાં પંચેન્દ્રિય માર્ગણામાં મોક્ષ થાય છે.

પ્ર.૯૪૧ કાયમાર્ગણામાં કઈ માર્ગણામાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૪૧ કાયમાર્ગણામાં ત્રસમાર્ગણામાં મોક્ષ થાય છે.

પ્ર.૯૪૨ જ્ઞાનમાર્ગણાના કયા ભેદમાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૪૨ જ્ઞાનમાર્ગણાના કેવલજ્ઞાનમાં મોક્ષ થાય છે.

પ્ર.૯૪૩ સંયમમાર્ગણાના કયા ભેદમાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૪૩ સંયમમાર્ગણાના ચથાપ્યાત ચારિત્રમાં મોક્ષ થાય છે.

પ્ર.૯૪૪ દર્શનમાર્ગણાના કયા ભેદમાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૪૪ દર્શનમાર્ગણાના કેવલ દર્શનમાં મોક્ષ થાય છે.

પ્ર.૯૪૫ ભવ્યમાર્ગણાના કયા ભેદમાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૪૫ ભવ્યમાર્ગણાના ભવ્ય ભેદમાં મોક્ષ થાય છે.

પ્ર.૯૪૬ સન્નીમાર્ગણાના કયા ભેદમાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૪૬ સન્નીમાર્ગણામાં સન્ની ભેદમાં મોક્ષ થાય છે.

પ્ર.૯૪૭ સમ્યક્ત્વમાર્ગણાના કયા ભેદમાં મોક્ષ થાય છે ?

ઉ.૯૪૭ સમ્યક્ત્વમાર્ગણાના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ નામના ભેદમાં મોક્ષ થઈ શકે છે.

પ્ર.૯૪૮ આહારી માર્ગણાના કયા ભેદમાં મોક્ષ થઈ શકે છે ?

ઉ.૯૪૮ આહારીમાર્ગણાના અણાહારી માર્ગણામાં મોક્ષ થઈ શકે છે.

પ્ર.૯૪૯ કેટલી માર્ગણાઓમાં મોક્ષ થતો નથી ?

ઉ.૯૪૯ મૂલ ચાર માર્ગણાઓમાં મોક્ષ થતો નથી તથા પર માર્ગણાઓમાં મોક્ષ થતો નથી.

પ્ર.૯૫૦ મૂલ કઈ ચાર માર્ગણામાં મોક્ષ નથી ? તથા ઉત્તર માર્ગણામાં મોક્ષ નથી તે કઈ કઈ છે ?

ઉ.૯૫૦ મૂલ ચાર માર્ગણાઓ આ પ્રમાણે છે. (૧) યોગમાર્ગણા, (૨) વેદમાર્ગણા, (૩) કષાયમાર્ગણા, (૪) લેશ્યામાર્ગણા.

પર માર્ગણાઓ આ પ્રમાણે છે. ગતિ ૩, ઇન્દ્રિય ૪, કાય ૫, યોગ ૩, વેદ ૩, કષાય ૪, જ્ઞાન ૭, સંયમ ૬, દર્શન ૩, લેશ્યા ૬, ભવ્ય ૧, સમ્યક્ત્વ ૫, સન્ની ૧, આહારી ૧ = પર માર્ગણાઓમાં મોક્ષ થતો નથી.

પ્ર.૯૫૧ આ દશ માર્ગણાઓમાં મોક્ષ છે એમ કઈ રીતે કહી શકાય ?

ઉ.૯૫૧ મોક્ષમાં જવાની સંસારી જીવની છેલ્લી અવસ્થામાં જે જે માર્ગણા વિદ્યમાન હોય તે તે માર્ગણામાં મોક્ષ છે એમ કહેવાય માટે મોક્ષ તે માર્ગણાઓમાં છે.

દવ્વપમાણે સિદ્ધાણં, નીવ દવ્વાણિ હુંતિઙ્ગંતાણિ,

લોગસ્સ અસંસિરિજ્જે, ભાગે ઇક્કોય સવ્વે વિ ॥૪૭॥

ભાવાર્થ :- દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વારમાં સિદ્ધના જીવો અનંત છે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં એક અને

સર્વસિદ્ધો રહેલા છે.

પ્ર.૯૫૨ દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વારમાં સિદ્ધના જીવોની સંખ્યા કેટલી કહેલી છે ?

ઉ.૯૫૨ દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વારમાં સિદ્ધના જીવો અનંતા છે અને તે પાંચમા અનંતાના પ્રમાણ જેટલા કહ્યા છે.

પ્ર.૯૫૩ મોક્ષમાં જવાનું આંતર કેટલું કહ્યું છે ?

ઉ.૯૫૩ મોક્ષમાં જવાનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસનું કહેલું છે એટલે કે છ માસમાં કોઈપણ જીવ અવશ્ય મુક્તિમાં જાય છે જ.

પ્ર.૯૫૪ એક સમયમાં વધારેમાં વધારે કેટલા મોક્ષમાં જાય છે ?

ઉ.૯૫૪ એક સમયમાં વધારેમાં વધારે ૧૦૮ જીવો મોક્ષે જઈ શકે છે.

પ્ર.૯૫૫ સિદ્ધના જીવોનું ક્ષેત્ર કેટલું હોય છે ?

ઉ.૯૫૫ સિદ્ધના જીવો ક્ષેત્રદ્વારની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા છે.

પ્ર.૯૫૬ સિદ્ધના જીવની જઘન્ય અવગાહના કેટલી હોય છે ?

ઉ.૯૫૬ સિદ્ધના જીવની જઘન્ય અવગાહના ૧ હાથ અને ૮ અંગુલની હોય છે કારણ કે બે હાથની કાયાવાળા મોક્ષમાં જાયતો તેઓના આત્મ પ્રદેશો એટલી જઘન્ય અવગાહનાવાળા હોય છે.

પ્ર.૯૫૭ સિદ્ધના જીવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કેટલી કહેલી છે ?

ઉ.૯૫૭ સિદ્ધના જીવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૩૩૩ ધનુષ્ય અને ૩૨ અંગુલ પ્રમાણ હોય છે એટલે કે ૧૩૩ હાથ અને ૮ અંગુલની હોય છે કારણ કે વધારેમાં વધારે ૫૦૦ ધનુષ્યની કાયાવાળા જીવો મોક્ષમાં જઈ શકે છે તેના ત્રીજા ભાગની અવગાહના સિદ્ધના જીવોની રહે છે.

કુસળા અહિયા કાલો, ઇગ-સિદ્ધ-પદુચ્ચ સાહસો નંતો,

પડિવાયા-ભાવાસો, સિદ્ધાણં અંતરં નત્થિ. ॥૪૮॥

ભાવાર્થ :- સ્પર્શના અધિક છે. એક સિદ્ધને આશ્રયીને સાદિ અનંતકાળ છે. પડવાનો અભાવ હોવાથી સિદ્ધોમાં અંતર નથી.

પ્ર.૯૫૮ સિદ્ધના જીવોની સ્પર્શના કેટલી હોય છે ?

ઉ.૯૫૮ સિદ્ધના જીવોની જે ક્ષેત્ર અવગાહના છે તેનાંથી સ્પર્શના અધિક હોય છે.

પ્ર.૯૫૯ સ્પર્શના અધિક કઈ રીતે જાણવી જોઈએ ?

ઉ.૯૫૯ જેમ એક પરમાણું જે આકાશ પ્રદેશમાં રહેલો હોય તે તે એક આકાશ પ્રદેશની અવગાહના કહેવાય છે અને તે પરમાણુને ચાર દિશાએ ચાર, ઉર્ધ્વ અને અધઃ એમ છ પ્રદેશની સ્પર્શના કહેવાય છે. તેવો રીતે સિદ્ધના જીવોને જે અવગાહના હોય છે તેનાથી અધિક સ્પર્શના થાય છે.

પ્ર.૯૬૦ સિદ્ધનો એક જીવ જ્યાં રહેલો છે ત્યાં બીજા કેટલા સિદ્ધના જીવો રહેલા છે ?

ઉ.૯૬૦ સિદ્ધનો એક જીવ જ્યાં રહેલો છે ત્યાં બીજા સિદ્ધના અનંતા જીવો રહેલા છે.

પ્ર.૯૬૧ એક સિદ્ધને આશ્રયીને સિદ્ધપણાનો કાળ કેટલો કહેલો છે ?

ઉ.૯૬૧ એક સિદ્ધના જીવને આશ્રયીને આદિ અનંતકાળ કહેલો છે જે જીવ સિદ્ધપણાને પામ્યો તે કાળથી તેની આદિ થઈ માટે તે આદિ કહેવાય છે અને અનંતકાળ સુધી રહેવાનો હોવાથી અનંત કાળ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૬૨ અનેક જીવોને આશ્રયીને સિદ્ધનો કાળ કેટલો કહેલો છે ?

ઉ.૯૬૨ અનેક જીવોને આશ્રયીને સિદ્ધનો કાળ અનાદિ અનંત કહેલો છે કારણ કે અનાદિ કાળથી સિદ્ધ થનારા જીવો હોવાથી, અનાદિ અને અનંતકાળ રહેવાના હોવાથી અનંતકાળ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૬૩ સિદ્ધના જીવનું આંતરું કેટલું છે ?

ઉ.૯૬૩ સિદ્ધ થયા પછી ફરીથી સંસારી થવાનો અભાવ હોવાથી તેઓનું આંતરું એટલે અંતર હોતું નથી કારણ કે સિદ્ધપણામાંથી પડવાનો અભાવ હોય છે.

**સવ્વનિયાણ મળંતે ભાગે તે તેસિં દસણં નાણં,
સ્વહ્યે ભાવે પરિણામિણ પુણ હોઝ નીવત્તં ॥૪૯॥**

ભાવાર્થ :- સિદ્ધના જીવો સંસારી જીવોના અનંતમા ભાગે છે. જ્ઞાન અને દર્શન ક્ષાયિક ભાવે છે અને જીવપણું પારિણામિક ભાવે હોય છે.

પ્ર.૯૬૪ સિદ્ધના જીવો સંસારી જીવોથી કેટલા કહેલા છે ?

ઉ.૯૬૪ સિદ્ધના જીવો સંસારી જીવોથી અનંતમા ભાગ જેટલા કહેલા છે.

પ્ર.૯૬૫ ભાવદ્વારમાં ભાવો કેટલા પ્રકારના છે ? કયા કયા ?

ઉ.૯૬૫ ભાવ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. (૧) ઉપશમભાવ, (૨) ક્ષાયિકભાવ, (૩) ક્ષયોપશમભાવ, (૪) ઔદાચિકભાવ અને (૫) પારિણામિક ભાવ.

પ્ર.૯૬૬ ઉપશમભાવના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૯૬૬ ઉપશમ ભાવના બે ભેદ છે. (૧) ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અને ઉપશમ ચારિત્ર.

પ્ર.૯૬૭ ક્ષાયિક ભાવના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૯૬૭ ક્ષાયિક ભાવના નવ ભેદ કહેલા છે. (૧) કેવલજ્ઞાન, (૨) કેવલદર્શન, (૩) ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, (૪) ક્ષાયિક ચારિત્ર, (૫) દાનલબ્ધિ, (૬) ભાવલબ્ધિ, (૭) ભોગલબ્ધિ, (૮) ઉપભોગલબ્ધિ, (૯) વીર્યલબ્ધિ.

પ્ર.૯૬૮ ક્ષયોપશમ ભાવના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૯૬૮ ક્ષયોપશમ ભાવના ૧૮ ભેદ છે તે આ પ્રમાણે. (૧) મતિજ્ઞાન, (૨) શ્રુતજ્ઞાન, (૩) અવધિજ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યવજ્ઞાન, (૫) મતિઅજ્ઞાન, (૬) શ્રુતઅજ્ઞાન, (૭) વિભંગજ્ઞાન, (૮) ચક્ષુદર્શન, (૯) અચક્ષુદર્શન, (૧૦) અવધિદર્શન, (૧૧) દાનલબ્ધિ, (૧૨) લાભલબ્ધિ, (૧૩) ભોગલબ્ધિ, (૧૪) ઉપભોગલબ્ધિ, (૧૫) વીર્ય લબ્ધિ, (૧૬) ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ, (૧૭) સર્વ વિરતિ અને (૧૮) દેશ વિરતિ.

પ્ર.૯૬૯ ઔદયિક ભાવના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૯૬૯ ઔદયિક ભાવના ૨૧ ભેદ છે તે આ પ્રમાણે. ગતિ ૪, કષાય ૪, લિંગ ૩, (વેદ-૩) મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અસંયમ, અસિદ્ધપણું અને લેશ્યા ૬. આ ૨૧ ભેદે ઔદયિક ભાવ છે.

પ્ર.૯૭૦ પારિણામિક ભાવના કેટલા ભેદ છે ? કયા કયા ?

ઉ.૯૭૦ પારિણામિક ભાવના ત્રણ ભેદ છે. (૧) જીવત્વ, (૨) ભવ્યત્વ અને (૩) અભવ્યત્વ.

પ્ર.૯૭૧ ઔપશમિક ભાવ કેટલા કર્મોનો હોય છે ?

ઉ.૯૭૧ ઔપશમિક ભાવ એક જ મોહનીય કર્મનો હોય છે. બીજા કર્મનો હોતો નથી.

પ્ર.૯૭૨ ક્ષાયિક ભાવ કેટલા કર્મોનો હોય છે ?

ઉ.૯૭૨ ક્ષાયિક ભાવ આઠે કર્મોનો હોય છે.

પ્ર.૯૭૩ ક્ષયોપશમભાવ કેટલા કર્મોનો હોય છે ?

ઉ.૯૭૩ ક્ષયોપશમભાવ ચાર કર્મનો હોય છે. (૧) જ્ઞાનાવરણીય, (૨) દર્શનાવરણીય, (૩) મોહનીય, (૪) અંતરાય કર્મનો હોય છે.

પ્ર.૯૭૪ ઔદયિક ભાવ કેટલા કર્મનો હોય છે ?

ઉ.૯૭૪ ઔદયિક ભાવ આઠે કર્મનો હોય છે.

પ્ર.૯૭૫ પારિણામિક ભાવ કેટલા દ્રવ્યોમાં હોય છે ?

ઉ.૯૭૫ સર્વ દ્રવ્યોમાં પારિણામિક ભાવ હોય છે.

પ્ર.૯૭૬ સિદ્ધના જીવોમાં કેટલા ભાવો હોય છે ?

ઉ.૯૭૬ સિદ્ધના જીવોમાં બે ભાવો હોય છે. (૧) ક્ષાયિકભાવ, (૨) પારિણામિકભાવ.

પ્ર.૯૭૭ ક્ષાયિકભાવે શું હોય છે ?

ઉ.૯૭૭ ક્ષાયિકભાવે જ્ઞાન અને દર્શન હોય છે.

પ્ર.૯૭૮ પારિણામિક ભાવે શું થાય છે ?

ઉ.૯૭૮ પારિણામિક ભાવે જીવ તત્ત્વ હોય છે.

થોવાનપુંસ સિદ્ધા થીનર સિદ્ધા કમેણ સંઘગુણા

હિમમુક્ષ તત્ત મેઝં, નવતત્તા લેસઓ મળિઆ ॥૭૦॥

ભાવાર્થ :- નપુંસક લિંગે સિદ્ધ થોડા છે, સ્ત્રીલીંગ અને પુરુષ લીંગે અનુક્રમે સંખ્યાત ગુણ છે એ પ્રમાણેમાં મોક્ષ તત્ત્વ છે. નવ તત્ત્વો ટુંકામાં કહ્યા.

પ્ર.૯૭૯ નપુંસક વેદના લિંગવાળા જીવો વધારેમાં વધારે એક સાથે કેટલા મોક્ષમાં જાય ?

ઉ.૯૭૯ નપુંસક લિંગવાળા જીવો એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ મોક્ષે જાય છે પછી અવશ્ય અંતર પડે.

પ્ર.૯૮૦ સ્ત્રી લિંગવાળા જીવો એક સમયમાં વધારેમાં વધારે કેટલા મોક્ષે જાય છે ?

ઉ.૯૮૦ સ્ત્રી લિંગવાળા જીવો એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૨૦ મોક્ષે જાય છે. પછી અવશ્ય અંતર પડે.

પ્ર.૯૮૧ પુરુષ લિંગવાળા જીવો વધારેમાં વધારે એક સમયમાં કેટલા મોક્ષે જાય છે ?

ઉ.૯૮૧ પુરુષ લિંગવાળા જીવો એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮ મોક્ષે જાય છે પછી અંતર પડે છે.

પ્ર.૯૮૨ નપુંસકવાળા મોક્ષે જાય છે તે કેવા પ્રકારના નપુંસક જીવો જાય છે ?

ઉ.૯૮૨ દશ પ્રકારના જન્મ નપુંસક જીવો ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરી શક્તા નથી માટે મોક્ષે જતા નથી. પરંતુ જન્મ્યા બાદ કૃત્રિમ રીતે થયેલા છ પ્રકારના નપુંસકોને ચારિત્રનો લાભ થતો હોવાથી મોક્ષે જાય છે તે જીવોની અપેક્ષાએ મોક્ષ કહ્યો છે.

પ્ર.૯૮૩ જિન સિદ્ધ કરતાં અજિન સિદ્ધ જીવો કેટલા અધિક હોય છે ?

ઉ.૯૮૩ જિન સિદ્ધ જીવો કરતાં તીર્થ સિદ્ધ જીવો અસંખ્યાતગુણા અધિક હોય છે.

નીવાહ નવ પયત્થે નો નાણહ તસ્સ હોહ સમ્મતં

ભાવેણ સદ્દંતો અયાણ માણેવિ સમ્મતં ॥૭૧॥

ભાવાર્થ :- જીવાદિ નવ પદાર્થોને જે જાણે તેને સમ્યક્ત્વ હોય, બોધ વિના પણ ભાવથી શ્રદ્ધા રાખનારને પણ સમ્યક્ત્વ હોય છે.

પ્ર.૯૮૪ નવ તત્ત્વ જાણવાનું શું ફળ છે ? તથા જાણ્યા વગર શ્રદ્ધાથી શું લાભ થાય છે ?

ઉ.૯૮૪ જે જીવાદિ નવે પદાર્થોને સારી રીતે જાણે તેને ભાવથી સમ્યક્ત્વ હોય છે. કોઈ જીવનો

જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ ન હોય અને જીવાદિ નવ પદાર્થને ન જાણે પણ ભગવાને જે કહ્યા છે તે સત્ય જ છે એવી શ્રદ્ધા જેના હૈયામાં હોય તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે માટે શ્રદ્ધાથી પણ સમ્યક્ત્વ થાય છે.

સત્વાઈં જિનેસર, માસિઆઈં વચ્ચાઈં નન્નહાહુંતિ,

ઇઅ બુદ્ધિ નસ્સ મણે, સમ્મત્તં નિચ્ચલં તસ્સ ॥૫૨॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ કહ્યું છે તે સાચું જ છે, ખોટું હોય જ નહિ એ ઓઘ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૮૫ સમ્યક્ત્વ એટલે શું ?

ઉ.૯૮૫ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતો રાગદ્વેષ રહિત વીતરાગ થયા પછી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ત્યાર પછી જ ઉપદેશ આપે છે અને તીર્થની સ્થાપના કરે છે માટે તેઓના જે વચનો છે તે અસત્ય હોય જ નહિ તદ્દન સત્ય જ છે એવો જેના હૈયામાં દ્રઢ નિશ્ચય હોય છે તેને ઓઘથી સમ્યક્ત્વ હોય છે એમ કહેવાય છે.

અંતો મુહુત્ત-મિત્તપિ, ફાસિઅંહજ્જ નેહિં સમ્મત્તં,

તેસિં અવહ્ઠ પુગ્ગલ, પરિઅટ્ઠો ચેવ સંસારો. ॥૫૩॥

ભાવાર્થ :- જે જીવોને અંતમુહૂર્ત માત્ર પણ સમ્યક્ત્વ સ્પર્શ્યું હોય તેઓનો સંસાર માત્ર અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત જેટલો જ બાકી રહે છે.

પ્ર.૯૮૬ સમ્યક્ત્વ મલવાથી શું લાભ થાય છે ?

ઉ.૯૮૬ અસંખ્યાત સમયવાળું એક અંતમુહૂર્ત માત્ર સમ્યક્ત્વની સ્પર્શના જીવોને થાય છે. તે જીવોનો સંસાર માત્ર અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ જેટલો જ બાકી રહે છે પછી અવશ્ય તે જીવ મોક્ષે જ જાય છે.

પ્ર.૯૮૭ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ એટલે કેટલો કાળ સમજવો ?

ઉ.૯૮૭ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ એટલે અનંતીઉત્સરપીણી અવસરપીણી જેટલો કાળ થાય છે. દા.ત. જેમ ગોસાલાએ ભગવાન મહાવીર સ્વામી એટલે પોતાના ગુરુની ઘોર આશાતના કરી તેના કારણે એવો જોરદાર અનુબંધ પાડ્યો છે કે તે મોટે ભાગે અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ સુધી સંસારમાં રહેશે તો ગોળાશાનો જીવ મરતાં પહેલા સમ્યક્ત્વ પામ્યો અને દેવલોકમાં ગયો છે ત્યાંથી ચ્યવીને રાજા થશે અને એક વાર ગાડીમાં બેસી ફરવા નીકળશે તે વખતે દરવાજા વચ્ચે સાધુઓને કાઉસસગ્ગ ધ્યાને ઉભેલા જોશે કે તરત જ તેને ક્રોધ પેદા થશે અને સાધુને પાડી નાખશે. સાધુ પાછા ઉભા થઈને કાઉસસગ્ગમાં ઉભા રહેશે પાછા ફરીથી પાડી નાખશે એમ વારંવાર કરશે તેનાથી મુનિ અવધિ જ્ઞાન હોવાથી જ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકીને જોશે કે આ કયો જીવ છે ? શા માટે આમ કરે છે ? તેમાં જાણે છે કે આ મંખલી પુત્ર ગોશાલો છે કે જેણે ભગવાનની ઘોર આશાતના કરી છે, તે કર્મ બાંધ્યું છે તે ઉદયમાં આવ્યું છે અને જો આ જીવતો રહેશે તો આખી સાધુ સંસ્થાનો નાશ કરશે માટે તેનો નાશ કરવો જોઈએ એમ વિચાર કરી તે રાજાને મારી નાખશે. રાજા મરીને સાતમી નરકમાં જશે, ત્યાંથી તિર્યચમાં જશે, પાછો ફરીથી સાતમીમાં જશે એમ બે વાર છઠ્ઠી નરકમાં, બે વાર પાંચમી નરકમાં, બે વાર ચોથી નરકમાં, બે વાર ત્રીજી નરકમાં, બે વાર બીજીમાં, બે વાર પહેલી નરકમાં જશે પછી તિર્યચની બધી યોનિમાં બંનેવાર જશે પછી મનુષ્યની યોનિમાં બધા ભવોમાં બંનેવાર જશે, પછી ક્રમસર દેવલોક ચઢશે. બધા દેવલોકમાં જશે. છેવટે અનુતરમાં જશે અને ત્યાંથી મહાવિદેહમાં મનુષ્યપણું પામી, ચારિત્ર પામી, કેવલજ્ઞાન પામી ઘણા જીવોને પોતાનું દ્રષ્ટાંત કહી પ્રતિબોધ કરશે અને મોક્ષે જશે. આ કાળ તે અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ જેટલો સામાન્યથી કહેવાય છે.

ઊસ્સપિણી અણંતા, પુગ્ગલ-પરિઅટ્ઠો મુણે ચ્યવો,

તેનંતા-તી અદ્વા, અણાગયદ્વા અનંત ગુણા ॥૭૪॥

ભાવાર્થ :- અનંતઉત્સર્પિણી તથા અનંતઅવસર્પિણીનો એક પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ જાણવો. એવા અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તનો અતીતકાળ અને તેથી અનંતગુણો, અનાગતકાળ (ભવિષ્યકાળ) છે. ॥૫૪॥

પ્ર.૯૮૮ એક પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ એટલે કેટલો કાળ ?

ઉ.૯૮૮ એક પુદ્ગલ પરાવર્તમાં અનંતી ઉત્સર્પિણી અને અનંતી અવસર્પિણી જેટલો કાળ થાય છે.

પ્ર.૯૮૯ ભૂતકાળમાં કેટલા પુદ્ગલ પરાવર્ત જેટલો કાળ ગયો ? ભવિષ્યકાળ કેટલો બાકી છે ?

ઉ.૯૮૯ અનંત પુદ્ગલ પરાવર્ત જેટલો ભૂતકાળ પસાર થયો છે અને ભૂતકાળ કરતાં અનંતગુણો ભવિષ્ય કાળ બાકી છે.

જિણ અજિણ તિત્થ તિત્થા, ગિહિ અન્ન સલિંગથી નરનપૂંસા,

પત્તેય સમં બુદ્ધા બુદ્ધ બોહિય ફક્ક-ણિવ્કાય ॥૭૫॥

ભાવાર્થ :- જિન, અજિન, તીર્થ, અતીર્થ, ગૃહસ્થ, અન્યલિંગ, સ્વલિંગ, સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક, પ્રત્યેક બુદ્ધ, સ્વયંબુદ્ધ, બોધિત સિદ્ધ એક અને અનેક એમ ૧૫ પ્રકારના સિદ્ધ છે.

પ્ર.૯૯૦ જિન સિદ્ધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૯૦ તીર્થંકર પદવી પામીને જે જીવો મોક્ષે જાય એટલે કે તીર્થંકર થઇને જે મોક્ષે જાય તે જિન સિદ્ધ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૯૧ અજિન સિદ્ધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૯૧ તીર્થંકર પદવી પામ્યા વિના સામાન્ય કેવલિ થઇને મોક્ષે જાય તે અજિન સિદ્ધ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૯૨ તીર્થ સિદ્ધ કોને કહેવાય છે ?

ઉ.૯૯૨ તીર્થંકર ભગવંતો ક્વળજ્ઞાન પેદા થયા પછી ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરે છે તે તીર્થ કહેવાય છે. એવા તીર્થની સ્થાપના થયા પછી જે જીવો મોક્ષે જાય તે તીર્થસિદ્ધ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૯૩ અતીર્થ સિદ્ધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૯૩ તીર્થની સ્થાપના થયા પહેલાં અને તીર્થનો વિચ્છેદ થયા પછી જે મોક્ષે જાય તે અતીર્થ સિદ્ધ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૯૪ અન્ય લિંગ સિદ્ધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૯૪ અન્ય દર્શનીઓના સાધુ વેશમાં એટલે તાપસ પરિવ્રાજક આદિ વેષમાં રહ્યા છતાં ભાવથી સાધુપણું પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષે જાય તે અન્ય લિંગ સિદ્ધ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૯૫ પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૯૫ સંઘ્યાના પલટાતા ક્ષણિકરંગ આદિ નિમિત્તથી વૈરાગ્ય પામીને મોક્ષે જાય તે પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૯૬ સ્વયં બુદ્ધ સિદ્ધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૯૬ કોઇપણ નિમિત્ત વિના અને ગુરુના ઉપદેશ વિના સ્વયં વૈરાગ્ય પામી મોક્ષે જાય તે સ્વયં બુદ્ધ સિદ્ધ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૯૭ બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ કોને કહેવાય ?

ઉ.૯૯૭ ગુરુના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી મોક્ષે જાય તે બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ કહેવાય છે.

પ્ર.૯૯૮ સિદ્ધના ૧૫ ભેદોનાં મૂળ ભેદો વિચારીએ તો કેટલા થાય છે ?

ઉ.૯૯૮ સિદ્ધના ૧૫ ભેદોના મૂળ ભેદો વિચારીએ તો છ ભેદ થાય છે. (૧) જિનસિદ્ધ, અજિનસિદ્ધ, (૨) તીર્થસિદ્ધ, અતીર્થસિદ્ધ, (૩) એક સિદ્ધ, અનેક સિદ્ધ, (૪) ગૃહીલિંગ, અન્યલિંગ, સ્વલિંગ સિદ્ધ, (૫) સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક લિંગ સિદ્ધ, (૬) સ્વયં બુદ્ધ, પ્રત્યેક બુદ્ધ, બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ.

પ્ર.૯૯૯ ગૃહસ્થ લિંગ કરતા અન્ય લિંગવાળા જીવો સિદ્ધ થનારાં કેટલા છે ?

ઉ.૯૯૯ ગૃહસ્થ લિંગે સિદ્ધ જે જીવો થાય છે તેનાથી અન્ય લિંગ સિદ્ધ થનારા સંખ્યાત ગુણ છે.

પ્ર.૧૦૦૦ અન્યલિંગે સિદ્ધ કરતા સ્વલિંગે સિદ્ધ થનારા જીવો કેટલા છે ?

ઉ.૧૦૦૦ અન્યલિંગે સિદ્ધ થનારા જીવો કરતાં સ્વલિંગે સિદ્ધ થનારા જીવો સંખ્યાત ગુણ હોય છે.

પ્ર.૧૦૦૧ સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ થનારા કરતા પ્રત્યેક બુદ્ધ થઇને સિદ્ધ થનારા જીવો કેટલા છે ?

ઉ.૧૦૦૧ સ્વયંબુદ્ધ થઇને સિદ્ધ થનારા જીવો કરતા પ્રત્યેક બુદ્ધ થઇને સિદ્ધ થનારા સંખ્યાત ગુણ છે.

પ્ર.૧૦૦૨ પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ જીવો કરતા બુદ્ધ બોધિત થઇને મોક્ષે જનારા કેટલા છે ?

ઉ.૧૦૦૨ પ્રત્યેક બુદ્ધ કરતા બુદ્ધ બોધિત થઇને મોક્ષે જનારા સંખ્યાત ગુણ હોય છે.

પ્ર.૧૦૦૩ અનેક સિદ્ધ જીવો કરતાં એક સિદ્ધ થનારા કેટલા હોય છે ?

ઉ.૧૦૦૩ અનેક સિદ્ધ કરતાં એક સિદ્ધ જીવો સંખ્યાત ગુણ હોય છે.

નિળ સિદ્ધા અરિહંતા, અનિળ સિદ્ધાય પુંડરિકા પમુહા,

ગણહારિ તિત્થ સિદ્ધા, અતિત્થ સિદ્ધાય મરુદેવી ॥૫૬॥

ગિહિલિંગ સિદ્ધ ભરહો, વક્કલ ચીરીય અન્ય લિંગમ્મિ

સાહૂ સલિંગ સિદ્ધા, થી-સિદ્ધા-ચંદના-પમુહા ॥૫૭॥

પુંસિદ્ધા ગોયમાહ, ગાંગેય-પ્રમુહા નપુંસયા સિદ્ધા,

પત્તેય સયં બુદ્ધા, ભણિયા કરકંડુ કવિલાહ ॥૫૮॥

તહ બુદ્ધ બોહિ ગુરુ બોહિયા, ઇગ સમયે ઇગ સિદ્ધાય

ઇગ સમયેવિ અણેગા, સિદ્ધા તે-ણેગ સિદ્ધાય ॥૫૯॥

ભાવાર્થ :- જિનસિદ્ધ તીર્થંકર ભગવંતો, અજિન સિદ્ધ પુંડરિક ગણધર વગેરે, ગણધર ભગવંતો તીર્થ સિદ્ધ, મરુદેવ માતા અતિર્થ સિદ્ધ ગણાય છે.

ભરત ચક્રવર્તી ગૃહસ્થ લિંગે, વલ્કલચીરી અન્ય લિંગે, સાધુઓ સ્વલિંગે સિદ્ધ થયા છે. ચંદના વિ. સાધ્વીઓ સ્વલિંગે સિદ્ધ થયા છે. ગૌતમ આદિ જીવો પુરુષ લિંગે સિદ્ધ થયા છે. નપુંસક લિંગે ગાંગેયાદિ સિદ્ધ થયા છે. કરકંડુ પ્રત્યેક બુદ્ધ છે. કપિલ આદિ સ્વયં બુદ્ધ છે. ગુરૂથી બોધ પામેલા બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ છે. એક સમયમાં એક સિદ્ધ થયેલાં અને એક સમયમાં અનેક સિદ્ધ થયેલા તે કહેવાય છે.

પ્ર.૧૦૦૪ સિદ્ધના ૧૫, ભેદના ૧૫ દ્રષ્ટાંતો કયા કહેલા છે ?

ઉ.૧૦૦૪ તીર્થંકર ભગવંતો જિન સિદ્ધ કહેલા છે, પુંડરીક આદિ ગણધરો અજિન સિદ્ધ કહેલા છે. ગણધર ભગવંતો તીર્થ સિદ્ધમાં આવે છે. મરુદેવ માતા વગેરે અતીર્થ સિદ્ધમાં આવે છે. ભરત ચક્રવર્તી વગેરે ગૃહસ્થ લિંગે ગણાય છે. વલ્કલચીરી વગેરે અન્ય લિંગે ગણાય છે. સાધુઓ સ્વલિંગે સિદ્ધ થનારા

ગણાય છે. ચંદન બાળા વિ. સાધ્વીઓ સ્વલિંગે ગણાય છે. ગૌતમાદિ પુરૂષ લિંગે ગણાય છે.

ગાંગેય મુનિ નપુસંક લિંગે સિદ્ધ થયા છે.

કરકંડુ મુનિ પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ છે.

કપિલાદિ સ્વયં બુદ્ધમાં ગણાય છે.

ગુરુના ઉપદેશથી બોધ પામીને ગયેલા બુદ્ધ બોધિત એકસમયમાં એક મોક્ષે જાય તે એક સિદ્ધ અને એક સમયમાં અનેક મોક્ષે જાય તે અનેક સિદ્ધ તરીકે ગણાય છે.

પ્ર.૧૦૦૫ એક નિગોદમાં જીવો કેટલા હોય ? તેની ગણતરી શી રીતે જાણવી ?

ઉ.૧૦૦૫ એક નિગોદમાં અનંતા જીવો હોય છે. તેની ગણતરી આ પ્રમાણે છે. (૧) સજ્જી મનુષ્યો સંખ્યાતા છે, (૨) અસજ્જી મનુષ્યો અસંખ્યાતા, (૩) નારકી અસંખ્યાતા, (૪) દેવતા અસંખ્યાતા, (૫) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અસંખ્યાતા, (૬) બેઘન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાતા, (૭) તેઘન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાતા, (૮) ચઉત્તરીન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાતા, (૯) પૃથ્વીકાય જીવો અસંખ્યાતા, (૧૦) અપકાય જીવો અસંખ્યાતા, (૧૧) તેઉકાય જીવો અસંખ્યાતા, (૧૨) વાયુકાય જીવો અસંખ્યાતા, (૧૩) પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય જીવો, અસંખ્યાતા એ સર્વ જીવોની સંખ્યા ભેગી કરીએ જે સરવાળો થાય તે થકી સિદ્ધના જીવો અનંતા છે તે થકી સોયના અગ્રભાગ ઉપર લીધેલ કંદમુળનો નાનામાં નાનો કણ, તેમાં સર્વ સિદ્ધના જીવો કરતાં અનંત ગુણા જીવો રહેલા છે. આ બાદર નિગોદનો વિચાર જાણવો.

પ્ર.૧૦૦૬ જગતમાં નિગોદના ગોળા કેટલા હોય છે ?

ઉ.૧૦૦૬ જગતમાં જેટલા લોકાકાશના પ્રદેશો છે એટલા નિગોદના ગોળા છે એ રીતે દેવચંદ્રજી કૃત આગમસારને જાતે જાણવું. બીજા આચાર્ય ભગવંતોને મતે લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશો છે તેના અસંખ્યાતમાં ભાગ જેટલા નિગોદના ગોળા હોય છે.

પ્ર.૧૦૦૭ એક એક ગોળામાં કેટલી નિગોદો હોય છે ?

ઉ.૧૦૦૭ એક એક ગોળામાં અસંખ્યાતી નિગોદો રહેલી છે.

પ્ર.૧૦૦૮ એક એક નિગોદમાં કેટલા જીવો હોય છે ?

ઉ.૧૦૦૮ અતીતકાળ અનંતા છેડા રહિત ગયો તેના સમયો, આનાગત (ભવિષ્ય) કાળ આગળ અનંતો આવશે તેના સમયો તથા વર્તમાન કાળનો એકસમય એ રીતે ત્રણે કાળના સમયો ભેગા કરીએ તેને અનંત ગુણા કરીએ એટલા જીવો એક એક નિગોદમાં હોય છે.

પ્ર.૧૦૦૯ સૂક્ષ્મ નિગોદમાં દુઃખ (વેદના) કેટલું હોય છે ?

ઉ.૧૦૦૯ સૂક્ષ્મ નિગોદમાં વેદના સમયે સમયે અનંત ગુણી હોય છે તે દ્રષ્ટાંત દ્વારા જણાવે છે.

સાતમી નારકીમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમનું છે. તેના જેટલા સમયો (અસંખ્યાતા સમયો) થાય તેટલીવાર કોઈ જીવ સાતમી નારકીમાં ૩૩ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો નરક રૂપે ઉત્પન્ન થાય તેને વિષે તે જીવને જેટલું છેદન ભેદનનું દુઃખ થાય તે સઘળુંય એકદું કરીએ તેથી પણ અનંતગણું દુઃખ એક નિગોદિયા જીવને એક સમયમાં હોય છે.

અથવા :- મનુષ્યની સાડા ત્રણ કોડ રોમરાજી છે તેને કોઈ દેવતા સાડા ત્રણ કોડ લોખંડની સોયો, અગ્નિમાં તપાવીને સમકાલે એટલે કે એક સાથે રોમે રોમે ચાંપે તે સમયે તે જીવોને જે વેદના થાય તેથી પણ અનંતગુણી વેદના નિગોદમાં રહેલા જીવોને સમયે સમયે હોય છે.

सभाप्र